

מהצבר לחנון

עוז אלמוג

נוצר ב-11/21/2013

נמל התעופה, פורטו ריקו
עוז אלמוג

הולדת הפטריוט

בשנת 1450 נפל דבר בתרבות המערב:

¹ ממציא גרמני בשם גוטנברג בנה מכשיר דפוס.² בתוך פחות מיממה ניתן היה להפיק באמצעותו מהדורה אחת של ספרים; מעתיק הספרים הידני נדרש למספר חודשים כדי להפיק מהדורה דומה. לא חלף זמן רב וספר-הספרים תורגם לשפות שונות, הודפס והופץ ברחבי אירופה. הנגשת התנ"ך להמונים הגדילה את האוכלוסיה האוריינית באירופה ובאופן פרדוכסלי

תרמה לתנופה של חילון. העיתון, שהחל להופיע כ-150 שנה לאחר המצאת מכשיר הדפוס, הוסיף לדחוק את רגליה של הכנסייה הקתולית. ההתייחדות עם גליון יום א' תפסה את מקומה של הדרשה השבועית, וההתעדכנות בחדשות השוטפות נעשתה עצמאית יותר, ללא תווך הכנסייה.

בשנת 1638 הגיעה טכנולוגיית הדפוס גם למושבות באמריקה. כעבור זמן קצר (ב-1644) השמיע המשורר הבריטי ג'ון מילטון את קולו המהדהד נגד הצנזורה ובעד חופש העיתונות.³ קריאתו ההיסטורית להבעה חופשית של דעות ומחשבות הדהדה עד מעבר לים, והיותה דגל מרכזי במהפכה האמריקאית שפרצה שלושה עשורים אחר כך (-1776 1783). לא בכדי התיקון הראשון לחוקה האמריקאית התייחס לחופש העיתונות. הכרזת העצמאות האמריקאית, אשר ניתקה את המושבות מכבלי הכתר הבריטי, התרחשה בד בבד עם התפתחותו של אידיאל החירות המודרני והולידה עולם חדש ואדם חדש.

מעברו השני של האוקיינוס שיחררו המורדים הצרפתים את הבסטיליה (1789). המבצר הפריזאי סימל את עריצות המשטר המלוכני, ועם נפילתו התכנסה האסיפה הלאומית המכוננת ושמה קץ לפיאודליזם.⁴ האריסות בוטלה וזכויות היתר של בעלי האחוזות נשללו. אנשי הכמורה נושלו ממעמדם והמלך לא שרר את להב הגיליוטינה. המהפכה הצרפתית והמהפכה הצרפתית ביטאו את רוח הנאורות והצמיחו אידיאלים חדשים של "זכויות האדם"; אבל בה בעת נוצר פרץ אדיר של לאומיות עממית אלימה, שביטאה את עוצמתו החדשה של ההמון. לקח עוד מאה שנים נוספות עד שמדינת האזרחים המודרנית התגבשה, על שלל מוסדותיה, טקסיה וסמליה (צבא, המנון, דגל, חגים ועוד), והדרך אליה נסללה בדם רב.

רעיון הלאומיות הלך ונפוץ באירופה במהלך המאה ה-19, כאשר ההמונים החלו לדרוש הכרה עצמית. התוצאה היתה סדרת מרידות בעלות אופי דומה, שהולידו מדינה אחר מדינה. למרות שהמדינות שהוקמו לא נשענו על מודל לאומי אחיד, קווי המתאר היו דומים. עיקרון היסוד האידאולוגי היה שאנשים בעלי תכונות היסטוריות משותפות -

בעיקר קרבת דם אמיתית או מדומה - חופשיים להתחבר וליצור ריבונות מדינית. הלאומיות העניקה לתושבי המדינות זהות נבדלת, ובצורותיה הקיצוניות הפכה לרגש עליונות, אצטלה לשנאת זרים ומיליטאריזם אפל.⁵ מנגד, בלבושה הדמוקרטי היא היתה הכוח המניע במאבק נגד העריצות ובעד החופש, השוויון והחמלה האנושית.

פרץ הלאומיות שהתרגש על אירופה בין המאה ה-18 לבין המחצית הראשונה של המאה ה-20, קשור בתמורות תרבותיות, כלכליות ובעיקר טכנולוגיות של העולם המודרני, ובראשן הדעיכה במעמדה של הדת והמהפכה המדעית והתעשייתית, שהגיעו לבשלות אבולוציוניות לאחר מאות שנים של ההמצאות ופיתוחים קטנים. מנוע הקיטור של ג'יימס ווט, שהוצג בשנת 1774, נתן את אות הפתיחה לעידן חדש בתולדות המין האנושי, שבו ישוחרר האדם בהדרגה משעבוד גופני ורוחני.

למן ראשית המאה ה-19 ועד למלחמת העולם הראשונה (1914) אחוז היה העולם המערבי דיכוי טכנולוגי. דומה היה כי הטכנולוגיה ממציאה מחדש את התרבות ולא להפך. ב-1804 הודגם לראשונה קטר הקיטור שהוביל פחם למפעל מתכת בדרום וולס שבבריטניה, לאורך מסילה של כ-15 ק"מ ובמהירות של כ-8 קמ"ש. ההמצאה נעשתה מעשית עם בניית ה"רוקט" ("Rocket") ב-1829 שהובילה להתפתחות רשתות רכבת ברחבי העולם.

הטלגרף (1838) ואחריו הטלפון (1876) שמו קץ לתלות המוחלטת בין תחבורה לבין תקשורת. הנורה החשמלית (1879) הרחיבה את שעות הפעילות, ומכונת היריה האוטומטית (1882) העניקה לאדם כוח הרס חסר תקדים. המכונת (1879), צמיג האוויר (1888), מנוע הדיזל (1892) וקו הייצור של פורד (1893) שינו את פניה של התעבורה והפכו את המין האנושי לנייד מאי פעם. גלי הרדיו (1895) קיצרו טווחים וייסדו את התרבות הפופולארית, המלכדת מיליונים (חדשות שוטפות, מוסיקה עדכנית ועוד). מצלמת הסטילס (1836) צימצמה את התלות בציור לתיעוד והפצה של מידע חזותי ומצלמת הקולנוע (1895) שינתה את כל תפישת המציאות האנושית.⁶

כמאה שנה לאחר המהפכה הצרפתית (ב-1889) נחנך מגדל אייפל והיה למוקד היריד העולמי בפאריז. הסמל הארכיטקטוני, ששינה את המרקם העירוני לנצח, היווה ביטוי סמלי של 'העידן ההנדסי החדש' - מעין נקודת ממשק בין העוצמה המדעית והתעשייתית לבין עוצמת הלאום והמדינה. מגדל הברזל המונומנטלי (גובהו 324 מטר) שלט בנוף החזותי החדש של פאריז ומכל פינותיה של העיר אי-אפשר היה שלא להבחין בו. הוא התנשא מעל הכנסיות העתיקות, וביטא את ניצחון המשטר החילוני החדש על המשטר הכנסייתי הישן. פאריז הלאומית הפכה הודות לפלאי המודרנה ל"עיר האורות", ובישרה את הולדת הכרך העירוני-המודרני.

היחס בין שיעור קומתו של מגדל הברזל העצום לבין ממדי האזרח הפשוט שיקף את יחסי הכוחות בין עוצמת האומה לבין נתיניה. כשם שגג הכנסיה הקטין את ממדי המתפללים בהיכל, כך מבני הפאר המרשימים שנבנו בכוח המכונה (בניינים, גשרים, כבישים ועוד) המחישו את אפסותו של האיש הבודד מול עוצמתו של הקולקטיב - מכונה לאומית הגדולה מסך חלקיה. למעשה נוצרה מעין עסקת חליפין חדשה: האזרח יתמסר בגופו ובנפשו למדינה והיא מצידה תעניק לו תחושה גדלות סמלית, כמי ששותף בנכסיה העצומים.

הלאומיות טיפחה את האמונה לפיה ההיסטוריה היא תהליך של שיפור והתקדמות מתמדת. התמורות העמוקות שהתרחשו בחיי המין האנושי (ובראש כולן עליה מהירה בתוחלת החיים ושיפור עצום ברמת התזונה והבריאות) המחישו שבאמצעות המדע והתעשייה, שחוסים בצל המדינה, יכול האדם המודרני לשלוט בגורלו, ובתוך כך לעצב חברות עשירות, יעילות וצודקות יותר.

בשנת 1850 עוד הייתה אירופה חקלאית ברובה. שיעור מכריע של גרמנים, אנגלים, צרפתים, איטלקים, פולנים וספרדים חי ביישובים כפריים מסורתיים. אבל לקראת סוף המאה ה-19 העביר המיכון אוטומטי מסות אדירות של אוכלוסיות אל לב הערים.⁸ בשנת 1880 נמדדו ברחבי המדינות המתועשות 24,800 קילומטרים של מסילות ברזל. שיאו של עידן הקיטור, שהתבסס על פחם, הוא גם ראשיתה של מהפכת החשמל, אשר תזניק את המין האנושי לעידן המהיר.

גבולות התרבות נמתחים לגבולות התקשורת בין אנשים, והנפש המשותפת (זיכרון קולקטיבי, זהות, שפה, מערכת ערכים) נוצרת מתוך חשיפה לאותם גירויים. תרבות הציידים והלקטנים התרחבה לקילומטרים ספורים בלבד, משום שהקשר הסדיר בין בני האדם הוגבל למרחק הליכה רגלית. כאשר ביית האדם את בהמות המשא והמציא את מרכבות האופן הורחבו גבולות התרבות לממדים חדשים (תרבות יוון, רומי וכדומה). באותה מידה עם היווצרותם של כלי תקשורת והפצת מידע חשמליים (טלגרף, טלפון, רדיו, מכונת דפוס אוטומטית, רכבות, ספינות ממונעות, מכוניות ואחר כך גם מטוסים) נוצרה לראשונה גם תרבות משותפת המשתרעת על פני מאות קילומטרים. זאת התרבות הלאומית, אשר שהמיסה בהדרגה את הישויות החברתיות הישנות והקטנות יותר: שבטים, כפרים, דוכסויות, ערי מדינה וכו'. גבולותיה החדשים היו מכשולי טבע גדולים – ימים, אגמים, נהרות ורכסי הרי – שאותם טכנולוגיית המכונה והחשמל התקשתה בשלב זה לחצות (רק מאוחר יותר נבנו מנהרות ענק ואמצעי הרדיו והטלפניה השתכללו).

אין לנתק אפוא בין התעוררות הלאומיות לבין המהפכה התעשייתית. אבל תקשורת אינה מספיקה ליצירת קולקטיב חדש. דרוש גם סנטימנט משותף ומטרות משותפות. כך נוצרו האידיאולוגיה והתעמולה הלאומית, שהיו לדבק המודרני המלכד.

המאה ה-18 אינה מציינת רק את שחר הלאומיות המודרנית ואת מהפכת ה"השכלה", אלא גם את דעיכתם של אופני החשיבה הדתיים באליטה המערבית. הלאומיות בנתה בהדרגה מקבילה חילונית לתחושה הטרנסנדנטאלית שסיפקה הדת הפגנית והמונתאיסטית והייתה למעין דת אזרחית או "דת לאום"; היא החליפה את גן העדן העליון בגן עדן ארצי, ובמקום תהליכי הגאולה המטאפיזיים הציעה את הקידמה כבחירה משחררת.⁹

רוב אזרחי המדינות המפותחות לא הפסיקו להאמין באלוהים ובישוו שליו, אבל לאמונתם נוסף מרכיב חדש, שנעשה עם הזמן יותר ויותר מרכזי בזהותם ובמארג הרגשות שלהם: הרגש הלאומי.¹⁰ לצד פולחן השילוש הקדוש נוסף פולחן של מנהיגי על וגיבורי אומה ארציים, ולצד הגאווה הנוצרית נוספה הגאווה הלאומית, שנתמכה במנגנון מסועף של טקסים ממלכתיים:¹¹ ימי זיכרון,¹² כינוסים, אסיפות ועצרות עם.

בולים, רחובות, כיכרות, קברים ואנדרטות, מבנים מונומנטאליים, גנים ציבוריים, כרזות, תצלומים, סרטי קולנוע ועוד – כולם הוטבעו בסימבוליקה לאומית והפכו למעטפת אידיאולוגית שמייצרת מיליוני פטריוטים חדורי התלהבות.¹³ בתיווכם של המסרים הלאומיים יצרו האומות החדשות מנגנון של שכר ועונש, שנועד לתגמל את הפטריוטים, ולהעניש את המשתמטים והבוגדים.

תפקיד חשוב ביצירת הזהות החדשה היה לפיתוחה של שפת האם – ה"לינגואה פרנקה". לעתים נעשה הדבר באמצעות "תיקון" שפות קיימות וסטנדרטיזציה שלהן, לעתים באמצעות איחודם של כמה ניבים לשפה לאומית רשמית, ולעתים באמצעות החייאתן של שפות עתיקות ונכחדות.¹⁴ העיתון המודפס העצים את כוחה המלכד של השפה הלאומית כיוון שפנה לקהליו באמצעות לשון אחידה, אשר הציבה עצמה מעל כל הדיאלקטים המקומיים.¹⁵ יתר על כן, משעה שהעיתון סיקר את חיי היום-יום נוצר מכנה משותף חוויתי רחב ושיחה קולקטיבית על מוסר וערכים בתיווך העיתונאים. היחידות הגיאוגרפיות של המדינה הפיאודלית הפרה-לאומית, לקו בברדלנות; בני האדם לא החליפו דעות ביניהם מחוץ לעיירה והכפר. אבל עם הופעת העיתונות אוחדו פרטים הרחוקים פיזית זה מזה סביב רעיון או דעה משותפים. העיתונות הלאומית אפוא את דעותיהם של בני האדם ויצרה את מה שמכונה היום "דעת קהל".¹⁶

הלאומיות בנתה גם פרספקטיבת זמן חדשה: היא עיצבה, אירגנה ולעתים גם המציאה את העבר הקולקטיבי באמצעות המיתוסים ההיסטוריים ושירטטה את אופק העתיד באמצעות הבטחה אוטופית.¹⁷ היא שידרה לפטריוט את המסר: "דע מאין אתה בא ולאן אתה הולך" (מסכת אבות).

סגנון החיים הלאומי נשלט על-ידי 'סיפר-על' אשר כיסה את מרבית תחומי החיים החברתיים וסיפק פשר למרבית השאלות הקיומיות. בדומה לדת, הדוקטרינה הלאומית התחדדה בעתות משבר ולבשה אופי של מסורת ופולקור

בעתות של רוגע.¹⁸ האידיאולוגיה הלאומית העמידה בפני בן הלאום ערכים מוחלטים: עקרונות מוסר, תפיסה אסתטית, תפיסת האני למול ה"אחר" ועוד. זו תפישה שנעדרה לבטים ואופיינה באמיתות מוחלטות.

איש הלאום עוצב כאדם גאה; גאה להיות חלק מאומה, להגן עליה וליטול חלק בבנייתה ופיתוחה.¹⁹ תחושת הייחוד יצרה תודעת שליחות, אמונה כמעט משיחית בצדקת הדרך ודימוי עצמי נרקסיסטי ואליטיסטי של "עם נבחר";²⁰ אם לא על-ידי מלכות שמיים, לכל הפחות בגין הישגים בקרב, בספורט, במדע, בתעשייה ובאמנות.²¹ הדגשת העליונות הקבוצתית הובילה להתבדלות ולשלילת ה"אחר", לעתים עד כדי גזענות (גרמניה הנאצית) או רדיפת מיעוטים (למשל, מקריתזם בארצות הברית).

מרבית האומות המודרניות טיפחו את הקשר ל'אדמת המולדת'. הדבר נעשה באמצעות חינוך לאהבת הנוף, הטבע, החקלאות ובניין הארץ. המטרה היתה לפתח תחושת בעלות וזיקה רגשית למקום הגיאוגרפי המורחב (המדינה בגבולותיה) על חשבון המקום הישן – הכפר. הזיקה הזאת הניעה את האזרחים להגן על ארצם בשעת הצורך, ואף להקריב את נפשם ביום פקודה.

כיוון שהאדם אינו יכול לבטא עצמו או אפילו לחשוב במנותק מתרבותו²² נוצרה חפיפה, גם אם חלקית, בין השאיפה הלאומית לבין השאיפה האישית. במלים אחרות, כאשר ביטא האזרח את רצונו העצמי הוא ביטא במידה רבה גם את רצונותיו ושאיפותיה של המדינה אליה השתייך.

הלאומיות יוצאת משליטה

רובע העסקים, מנהטן, ניו יורק

עוז אלמוג

שינויים מהירים ועמוקים נוטים להוליד חוסר יציבות וזעזועים קשים במערכת החברתית, שגובים מחיר יקר. אין פלא איפה שבד בכד עם התגבשות התרבות הלאומית באירופה, נוצרו גם מוקדי חיכוך שאיימו להרוס את מה שנבנה. בעימות הצבאי הקטלני שהתחולל בין אוגוסט 1914 לנובמבר 1918 השתתפו לא פחות משלושים וחמש מדינות. בפועל הייתה זו מלחמה בין אומות או עמים עם זהות חדשה (במובן הסוציולוגי), ולא בין מדינות גרידא. כולם נטלו חלק במאמץ המלחמתי: בחזית לחמו לצד החיילים המקצועיים אזרחים מגויסים ובעורף סייעו נשים, נערים וקשישים.

לא המיכון לבדו הבדיל את המלחמה העולמית מן המלחמות שקדמו לה, אלא גם המנגנון התעמולתי

שרשת אותה. תקשורת ההמונים, שעשתה שימוש בטכנולוגיית החשמל החדשה, האיצה והעמיקה את תהליך הלאמת ההמונים. מאמרי העיתונות, הנאומים המשודרים ברדיו ויומני הקולנוע היוו גורם מפתח ביצירת מעורבות רגשית טוטאלית ובגיוס השורות. ההנהגות השולטות הרכיבו באמצעותם דימויים פוטוגניים ורומנטיים של שדות הקרב, ובמקביל הפעילו צנזורה קפדנית על זוועות המלחמה.²³

אזרחי המדינות נשלחו לחפירות, מצוידים בסיסמאות של 'כבוד', 'קורבן', 'מולדת' ו'צדק'. הם נטו להאמין כי

המלחמה הגדולה היא גם המלחמה האחרונה "אשר תשים קץ למלחמות", מאבק בני האור בבני החושך, אשר יסתיים בניצחון הצדק הנצחי.²⁴ עוצמת ההרס שיצר עידן המיכון היתה מדהימה. מכונת הירייה, הטנק, הצוללת והגזים הרעילים אחראים היו לממדי הרג שהאנושות טרם ידעה כדוגמתה. כשניים עשר מיליון איש נקטלו בשדות הקרב וכעשרים מיליון נותרו נכים. למרבה הצער זאת לא היתה המלחמה האחרונה וגם למאב למען הצדק נכוננו פרקים חדשים.

כשנדמו התותחים והתברר גודל האסון נופח מיתוס הקורבן הלאומי לממדי ענק. אנדרטאות ברחבי אירופה ביקשו להנציח חיילים אלמוניים שנהרגו בשמה של אידיאולוגיה שאותה לא הבינו עד תום.²⁵ המלחמה שינתה את פניה של אירופה לבלי הכר, בהבט הפוליטי, כלכלי ותרבותי. ולמרות שהעולם נוכח שלאומיות עלולה להוביל לאסון, הרגש הלאומי לא נחלש, להיפך, הוא עתיד היה לייצר תוך שני עשורים בלבד לאומיות מפלצתית שכמעט הגרמה להרס האנושות.

בהקמת "חבר הלאומים" על-ידי מעצמות העולם בשנת 1918 גלומה הייתה הנחה, כי לאומיות הדמוקרטית היא המפתח לשלום עולמי. וודרו וילסון, נשיאה של ארצות הברית, תבע להעניק לכל עם את הזכות להגדרה עצמית ולהקמת מדינה. בעקבות כך נוספו לאירופה לבדה תשע מדינות חדשות. אלא שהאומות החדשות לא ראו צורך להוקיר תודה למעצמות העולם על היוזמה. מקצתן פנו כנגד המעצמות ובמקצתן התפתחו סוגים חדשים של לאומיות בעלי גוון גזעני ופשיסטי. באיטליה, גרמניה וברית המועצות, שזה עתה חוותה מהפכה קומוניסטית, נוסדו מודלים לאומיים טוטאליטריים. הדגם הלאומי שהתפתח בגרמניה על בסיס האידיאולוגיה הנאצית, היה לביטוי הקיצוני ביותר של הלאומיות המודרנית. בתקופה שאינה עולה על מאה וחמישים שנה עברה הלאומיות הגרמנית מוטציה והפכה מביטוי של שחרור הומני לתפישת עולם מפלצתית, שגבתה את חייהם של כשישים מיליון בני אדם.

לצד רעם התותחים וההפצצות האוויר, הרעימו גם מקלטי הרדיו. המצאתו של מרקוני מסוף המאה ה-19 הגיע לבשלות טכנית בראשית שנות ה-20 של המאה הקודמת וכמעט מיידית נוכסה לצורכי מכונת התעמולה המלחמתית. היטלר המטיר על המאזינים נאומים ששטפו את מוחם בשנאה תהומית ואילו צ'רציל ורוזוולט פנו לאומה בדרישה מוסרית להתגייס למלחמה באויב האנושות.

באוגוסט 1945 הוטלו שתי פצצות גרעיניות על הירושימה ונגסאקי, אשר גרמו למותם של 214,000 איש והביאו לכניעתה המיידית של יפן. במסגרת הסכמי השלום, שנחתמו עם תום המלחמה, הוקם בין השאר ארגון "האומות המאוחדות". הוא נועד למנוע מלחמות עולם, אבל נדרשו עוד כמה עשרות שנים כדי שעוצמת הרגש הלאומי תפחת. המנצחות הגדולות של המלחמה העולמית (בר"מ, בריטניה וארה"ב) השתמשו בהירואיקה של הניצחון כדי להזין את הרגש הפטרייתי-הפלורליסטי, אבל הקטל ההמוני והבעתה ממה שחוללה המוטציה הדיקטטורית העלו במערב הדמוקרטי סימני שאלה אודות סמכות המדינה וכוונותיהם של מנהיגיה. לראשונה החלה לנקר בחלל השאלה: שמא הרחקנו לכת. השאלות הללו הניעו תהליך הדרגתי ארוך של ריכוך הסמכות הקולקטיבית ושל עליית האתוס האינדיבידואליסטי. הופעת דור ה-Y כעבור חצי מאה היא במידה מסוימת שיאו של התהליך הזה.

סדקים באוטופיה

למעשה, כבר עם הולדת תרבות ההמונים הלאומית, הופיעו ניצנים של ספרות מודרניסטית חתרנית שביקרה את הנטייה לעוות משמעויות בשם הערכים הלאומיים. אחד הספרים הבולטים הוא ספרו של ג'ורג' אורוול "1984".²⁶ המוטיב המלווה את עלילת הספר ("מלחמה היא שלום, חירות היא עבדות, בערות היא כוח") מבטא סרקזם ביחס

למכבסת המילים הלאומית. גם האלגוריה שבנה אלדוס האקסלי בספרו "עולם חדש מופלא" כיוונה את חצי הביקורת שלה לעבר האידיאה של אוטופיה לאומית, המתוארת כמנגנון לייצור רובוטים.²⁷ אולם, אורוול ואקסלי היו איים בודדים בים של פטריוטיזם תמים ונלהב. לקח עוד כמאה שנה עד שהאי נעשה ליבשה בתרבות המערב.

רובע העסקים, מנהטן, ניו יורק

עוז אלמוג

לא חלף זמן רב מכניעת גרמניה, איטליה ויפן עד שבעלות הברית הפנו את האגרסיות זו כנגד זו. מדינות אירופה שנחרבו בזמן המלחמה, היו טרף קל לשתי מעצמות העל, שהמלחמה הגדילה את עוצמתן התעשייתית, הצבאית והפוליטית: ברית המועצות מכאן וארצות הברית משם. הן החלו לחלק ביניהן את שטחי ההשפעה מתוך חשדנות הדדית וחשש לעוצמתו הגוברת של הצד השני. הויכוח לא ניטש רק על מוקדי כוח, אלא על שיטת הארגון החברתי והכלכלי: קומוניזם מול קפיטליזם, דמוקרטיה מול דיקטטורה. כאשר מסך הברזל החל לרדת, הגלובוס כמו נחצה לשניים – הגוש המזרחי והגוש המערבי. האנושות תתוודע לטרמינולוגיה חדשה: 'המלחמה הקרה', 'מאזן האימה' ו'מרוץ החימוש'.

היה זה מרוץ חימוש טכנולוגי מסחרר, על סף תהום, הגם שמטרותיו התערפלו ככל שנקפו השנים. ניסוי

הכלים הצבאי נערך בתוך הטריטוריה של צד שלישי – קוריאה, וייטנאם, קובה או המזרח התיכון – וכמובן גם בחלל החיצון.²⁸

הדור הצעיר, שנולד בשנות המלחמה או לאחריהן, הבין פחות ופחות את פשר המלחמה השקטה הזאת, וכתוצאה מכך זיקתו לסמלים הלאומיים נעשתה רופפת יותר ויותר. תחושת השליחות, האופטימיות והוודאות באשר לעתיד טוב יותר, שאפיינו את אידיאולוגיה הלאומית בראשיתה, פינו את מקומן לחרדה מפני כליה בדמות שואה גרעינית ולביקורת גוברת על עולם הפוליטיקה.

עוד מנהיגי המעצמות טרודים בשאלות של ביטחון לאומי, הנוף התרבותי המערבי החל לשנות את גווניו. בשעה שהטלוויזיה הצומחת שידרה את אופרות הסבון הראשונות ושימחה את הבורגנות הביתית, ראשוני הבייבי-בומרס גילו את צילי הרוק'נרול. הג'ינס, המיני, הדיינרס, השברולט והדרייב-אין הפכו לנקודות ציון תוססות בנוף האמריקאי של שנות החמישים. הם יצרו חלומות חדשים ותשוקות מזן חדש, שלא תמיד עלו בקנה אחד עם אלו של דור ההורים.

בעשור הראשון של הטלוויזיה האמריקנית (שנות ה-50) מרד הנעורים עוד לא קרם עור וגידים, אבל כבר נוצר אי-נחת תרבותי שימשיך לרכך את הסמכות החברתית. את מעריצי אלויס לא הזהות הלאומית העסיקה, כי אם זו האישית, שהונעה על ידי אקסטזה מזן חדש: הערצת גיבורי המוסיקה המשוחררים והרצון להידמות להם. התמורה הערכית החלה לחלחל גם לספרות ולשירה. ג'ק קרואק, ויליאם בורוז ואלן גינסברג כתבו את יצירות דור הביט תחת השפעת סמים ועודדו את צריכתם. כתיבתם האסוציאטיבית, השימוש בשפת הדיבור וההתעקשות שלא לערוך לשונית את יצירותיהם ביטאו את הרצון למרוד בממסד, ובכלל זה בקאנון התרבותי ההיסטורי.

בשנת 1957 שיגר הסובייטים לחלל את הלוויין 'ספוטניק', העצם המלאכותי הראשון שייסוב סביב כדור הארץ. טכנולוגיית החלל – חוד החנית של מרוץ החימוש הבין-גושי – היא גם הטכנולוגיה שעתידה למוטט כמה עשורים אחר כך את מסך הברזל. כשהוא משקיף בעניין על טכנולוגיות התקשורת החדשות, ביניהן 'המדיה האלקטרונית', ינסח מרשל מקלוהן את החזון האופטימי של ה'כפר הגלובאלי'.²⁹ מבעד לשידור הלוויני הראשון (1967) בקעו קולותיהם של ג'ון לנון, רינגו סטאר ופול מקרתני. השיר All you need is love נשא מסר מפויס אך חתרני,

כמיטב מסורת הרוק של אותה תקופה. אבל באזורים אחרים של הגלובוס פירשו אחרת את האידיליה המקלוהניסטית; סדרת חטיפות מטוסים ופיגועי ראוות עוד עתידה לחשוף את הצד האפל של הכפר הגלובאלי: הטרור הבינלאומי. אזורי החיכוך שבין העולם הישן, הדתי, הגברי והלאומי, לבין העולם החדש המתרכז, הוליכו למסלול התנגשות בלתי נמנע, שנמשך עד ימינו.

בעשור השביעי של המאה העשרים התעצמו הזעזועים בעולם המערבי, בעיקר במעצמות המובילות, והסדר החברתי הישן המשיך להתערער. המאבק לשחרור השחורים, הנשים, הילדים (בתוך בית ההורים ובית הספר) והמתבגרים, שהתרחש בעיקר באקדמיה ובאמנות, המשיך לקזז באשראי של הגבר הלבן המבוגר ששלט בממסד ובתרבות הסמכותנית. חירות היחיד הפכה לאידיאל ולדגל שהחלו ליצוק משמעות קיומית בעולמם של רבים.

אבל בשעה שהשמאל החברתי ניסח את תרבות המחאה והניף דגלים של שיוויון גזעי, מעמדי ומגדרי, במדינות הדרום ההפרדה הגזעית הוסיפה להכות שורשים. בשנת 1966 ייסדו יואי פ. ניוטון (Huey P. Newton) ובובי סיל (Bobby Seale) את 'הפנתרים השחורים'.³⁰ כעבור שנתיים (1968) נרצח מנהיג השחורים מרטין לותר קינג והקריאה המוסרית לביטול הגזענות הממוסדת הולידה תנועה המונית שאליה חברו שחורים ולבנים כאחד. המאבק לחירות ולשוויון זכויות לבש אופי של יציאת מצרים חדשה (let my people go) ויצר קרע מתמשך בין שמרנים לפלורליסטים בתוך התרבות המערבית.

משבר הטילים בקובה הבהיר לרבים כי העולם עלול להיחרב כך סתם, מתוך שרירות לב או אפילו טעות וגחמה של מנהיגים טיפשים ומגלומנים. ספרו של רייט מיילס 'האליטה הכוחנית'³¹ חשף את הצד האפל של הפוליטיקה האמריקאית (ובמשתמע גם האירופאית) וסימן את תהליך קריסת הדימוי המשיחי של המנהיגות הישנה. הטענה לפיה האליטות הצבאיות, התעשייתיות והפקידותיות קשרו קשר להנצחת המלחמה הקרה חילחלה עמוק לתוככי הקמפוסים. כאשר הרברט מרקוזה יסיים את כתיבתו של 'האדם החד-ממדי'³² יתחוויר לסטודנטים, כי את חיצו הביקורת שלהם יש להפנות כלפי ה'שיטה'. ממקום מעורער זה השקיף דור בתר-מלחמת העולם ה-2 בספקנות רבה על המפעל שהותירו לו הוריו. ה'קדמה', ה'תבונה', 'הנאורות' וה'לאום' כבר לא היו מובנים מאליהם.

בשנת 1968 ניצתה המחאה האמריקאית האלימה באוניברסיטת קולומביה. בסורבון נשבו הסטודנטים בקסמו של דני האדום, ועשרת מיליון הצרפתים שהצטרפו אליו הבהירו, כי רוח המרד חצתה גבולות גיאוגרפיים, לאומיים ותרבותיים. הייתה זאת תרבות צעירה חדשה, אשר העזה לראשונה למרוד באופן חזיתי ואלים בממסד. מהומות הסטודנטים התפשטו גם לעבר בירות אחרות באירופה. בין הפגנה אחת לאחרת חגגו הסטודנטים את המהפכה המינית בסיועם של הגלולה, הקונדום והמריחואנה. חלק לא מבוטל מהסטודנטים נטש את לימודיו ועטה זהות חדשה: 'ילדי הפרחים' (היפים). בין לבין קנדי ולותר קינג נרצחו, האדם הראשון נחת על הירח, והטלוויזיה הכניסה את מלחמת וייטנאם לסאלון הביתי.

פסטיבל וודסטוק שנערך ב-1969 היה לרגע מכונן, שבו דור הבייבי-בומרס חגג בשיכרון חושים פסיכדלי את החלופה לשיטה החברתית המאכזבת של הוריו: אימפריאליזם לאומי. באופן פרדוכסלי האוטופיה החלופית נוסחה בקלישאות חדשות: שלום, שוויון, אהבה, שמירה על ערכי טבע ו'הרחבת התודעה' באמצעות שימוש בסמים. הגיטרה של ג'ימי הנדריקס יבבה את ההמנון האמריקאי, תוך שימוש בדיסטורשיין (מעוות קול), והיא סימנה שלב חדש בתולדות התרבות המערבית: השוליים המחאתיים עוברים למרכז.

במקביל הדת הלאומית המשיכה לאבד את הכריזמה שלה, כלומר את התמימות, רוממות הרוח, תחושת השליחות והחזון, והתקווה לגאולה קולקטיבית. במקום סימני הקריאה הופיעו שאלות, ספקות ותחושות של ניוון ואי-צדק חברתי. המדינה המלוכדת החלה להתפורר מבפנים וגאוות היחידה נחלשה. השערורייה פוליטית של ווטרגייט (באנגלית: Watergate scandal) שהתרחשה בארה"ב בין השנים 1972 ל-1974, ואשר הובילה בסופו של דבר להתפטרותו של הנשיא ריצ'רד ניקסון, סימנה עידן חדש שבו הפוליטיקאים, כאשר הם, כבר נתפסים כדמויות מתועבות.

בשנות ה-70, כאשר מלחמת ווייטנאם דעכה, הן הממסד והן המדרגים סבלו מעייפות החומר. אבל מרבית הרעיונות והעקרונות שהנחו את מרד הסטודנטים כבר חילחלו ללב הממסד. ערכים של זכויות האזרח, חופש ביטוי וחירות מינית יצרו שפה דמוקרטית אוניברסאלית חדשה, שתדחק בהדרגה את השפה הלאומית הסמכותנית. ובינתיים אפשר היה לחוש כבר את תוצאות הפחות מרנינות של השינוי הזה. זינוק בשיעורי הגירושין והתערעורות המשפחה הגרעינית.

במקביל לחלופה הדמוקרטית, שהציעה תרבות של זכויות אזרח וחופש אישי, התפתחה גם חלופה כלכלית: תרבות הצריכה. שורשיה נטועים בראשית הקפיטליזם האמריקאי והאירופאי, אבל רק עם הופעתו של המחשב האישי נוצרו תנאים להיווצרות חברת השפע, שבה האדם מגשים את עצמו בעיקר באמצעות קניות, בילויים, ותקשורת.

הסופר, המשורר ופסיכולוג אמריקאי ד"ר טימותי לירי (Timothy Francis Leary), שהיה מאדריכלי מרד ילדי הפרחים, היטיב לחזות את העתיד כאשר אמר "המחשבים הם האל. אס. די. החדש...."³³. הרגישות והמעורבות של ה-60 התחלפו בבריחה אל האני האגוצנטרי.³⁴ פינק פלויד ודיויד בואי כבר שרו על טריפ רע, אשר סימל את ההתרחקות מהאוטופיה הקומונארית של ילדי הפרחים וכניסה לטריפ החדש: המחשב.

באותה עת החלו להופיע הסנוניות הראשונות של עולם המחשבים המודרני: 'אינטל 4004' היה המיקרופרוססור הראשון (1971), שפת התכנות C הופיעה מיד לאחר מכן ובעקבותיהם גם מערכת ההפעלה 'יוניקס' (1973). המחשב האישי הראשון (PC), הושק בשנת 1975. איש לא שיער אז כמה אישי הוא עוד עשוי להיות. בין לבין קונסולת המשחקים של 'אטארי' עיצבה מחדש את הפלישה מהחלל, ובכתי הקולנוע ג'ורג' לוקאס נלחם בכוכבים. שני משברי הנפט (1973, 1979) ערערו את הכלכלה המערבית, ומהפכת חומייני באיראן סימנה את ראשית היחלשות ההגמוניה של מעצת העל המערבית.

שנות ה-80 של המאה ה-20 נפתחו לקול יריות אקדח וג'ון לנון, אחד מסמלי השלום של שנות ה-60, נפל שדוד. רציחתו הברוטאלית של סולן הביטלס בשנת 1980 הייתה למסמן טראגי, כמעט מיסטי, לסיומה של תקופה. התפכחות אם תרצו. קודם לרצח, בשנת 1979, נערך הניסיון הכושל לשחזר את פסטיבל וודסטוק. באותה שנה גם נוצר הביטוי המחאתי המשמעותי האחרון של עידן התום - "עוד לבנה בחומה" (Another Brick in the Wall) - שלושת שירי הנושא באלבום המיתולוגי של להקת פינק פלויד. הפזמון השני באלבום "אינינו זקוקים לחינוך" ("We don't need no education"), זכה להצלחה רבה במיוחד, לא רק בגלל המלודיה הנפלאה והעיבוד הקיצבי, אלא גם בשל המסר הביקורתי על מערכת החינוך הממלכתית שמשתקת ומונעת מהילדים יצירתיות וחופש מחשבה. הוא בוצע על ידי מקהלת בית ספר בשירה "רובוטית", בהתאם למילות השיר הסמליות: "אנחנו לא צריכים שום חינוך/ אנחנו לא צריכים שליטה במחשבות/ ולא סארקזם קודר בכיתה/ מורים, עזבו את הילדים לנפשם/ הי, מורים! עזבו את הילדים לנפשם/ בסופו של דבר זה רק עוד לבנה בחומה/ בסופו של דבר אתם רק עוד לבנה בחומה".

בווידאו-קליפ שנלווה לפזמון נראה תלמיד המושם ללעג בפומבי על ידי מורו, משום שכתב שירה במהלך שיעור הכולל שינון בלבד. התלמידים הוצגו בקליפ כמוצרים אחידים של פס ייצור עריץ ומנוכר. לקח עוד שלושה עשורים לפחות, עד שהחומות הוסרו לגמרי, אבל אז הסתבר שהחופש שסילק את המורים והמנהלים המפלצתיים הוליד ילדים מפלצתיים שהחירות הרעילה את נפשם והפכה אותם לאדישים ואנוכיים.

אבל כאמור זה כבר היה אחד ההדים האחרונים במהפכה שהתמסדה. הבייבי-בומרס, שבגרו והתברגנו, החלו להתעניין כבר בדברים אחרים. ההיפיות אופסנה באגף הנוסטלגיה ובמקומה צמח סגנון חיים אורבני שסופח אליו מהגורן ומהיקב. הקולאז' המטרופוליני ישחק בהמשך תפקיד חשוב בתהליך הגלובליזציה. הדיסקו, הפאנק, והקוקאין יהיו לסם מסיבות המשחרר ובמקום שבו נכשלה האחוה הקומונארית ביצעה הכימיה תיקונים נדרשים.

כשתמו סופית הניסיונות לתקן את השיטה הפוליטית, נפנו הדורות החדשים לפתח את עולמו של היחיד. הפיתוח הזה נעשה באינספור עזרים טכנולוגיים, כלכליים ותרבותיים. הווקמן של "סוני" מזער את מופעי הבמה והתקליטים לתוך עולמו הפרטי של האינדיווידואל. האזנה לקונצרט אישי התבצעה אגב ג'וגינג, שתכליתו לשפר את מראהו

ותחושתו של הפרט. אפילו ערכי הטבע ואיכות הסביבה קודדו לתוך 'מזון בריאות' וצימחונות. הצאצאים של ילדי הפרחים אימצו באופן לקטני את עולם התוכן של הדור הקודם. כעת הייתה זו אוטופיה של אדם אחד: האוטופיה של 'האני'. המחולל הגדול של האוטופיה הזאת היתה הפסיכולוגיה, שיצאה בשלב זה מתוך הקתרזות ונעשתה לתיאולוגיה חילונית שסחפה את המערב לעידן הוידוי הפומבי והחיתוט העצמי. בהמשך יצטרף גם המחשב וצאצאיו לתהליך התכנסות בבועה הפרטית.

בארבעת העשורים מאז מלחמת העולם השנייה ועד למחצית הראשונה של שנות ה-80 הלכה ונשחקה המערכת התרבותית הלאומית ועמה איש הלאום. תחתם הפציע מבין ההריסות מודל חלופי של השקפת עולם וסגנון חיים, אשר קיפל בתוכו שורה של סתירות או סתירות לכאורה: מחד חומרנות ואינדוידואליזם מוקצן, ומאידך פתיחות ליבראלית ורגישות חברתית כלפי הזר, האחר והסביבה.

הולדת היאפי

רובע העסקים, מנהטן, ניו יורק

עוז אלמוג

יאפי (באנגלית: Yuppie, קיצור עבור young, urban, professional) הוא כינוי נוטריקוני (Acronym) המתייחס לצעירים בשנות ה-20 וה-30 לחייהם, בני המעמד הבינוני-גבוה, תושבי המטרופולינים הגדולים, בעלי השכלה אקדמית ומקצוע חופשיים (קריירה). למרות שהמונח "יאפים" הופיע לראשונה בראשית שנות ה-80 של המאה ה-20, דיון במאפיינים של אנשי קריירה צעירים ועירוניים הופיע כבר ב-1968, במאמר מדעי שפרסם פליקס קסלר. הסופר ג'וזף אפשטיין נחשב בטעות למי שטבע את המונח ב-1982. למעשה הופיע כבר במאי 1980 במגזין מקומי בשיקגו, במאמר עיתונאי של דן רוטנברג.

הכינוי, בעל הגוון המחויך, החל לצבור פופולריות

בארצות הברית ב-1983, לאחר שהפובליציסט בוב גרין פרסם טור על הפעיל החברתי ג'רי רובין, שכותרתו היתה "מייפי ליאפי" ("From Yippee to Yuppie"). כעבור שנה, (דצמבר 1984) פרסם גרין במגזין האמריקאי Newsweek רשימה חגיגית שכותרתה "שנתו של היאפי" (The year of the Yuppie).

לימים סיפר גרין שהוא דלה את הכינוי אגב שיחה שהתקיימה בבר ניו-יורקי, כשנה לפני פרסום הרשימה. כיוון שבאותה שעה לא היה לו מושג מי הם היאפים, הוא ביקש הבהרה מבן שיחו; גרין לא זכר את שם הדובר ולכן החליט לייחס את המונח לדמות ערטילאית שאותה כינה 'יודע דבר בענייני חברה'. כך קרה שמבלי משים קיבע גרין את היאפי כמושג סוציולוגי חשוב, גם אם חמקמק במעט. דומה כי מבחינה אטימולוגית הכינוי יאפי הושפע מכינויים עממיים אחרים בעלי מצלול דומה. המחברות של 'המדריך ליאפי' (The yuppie Handbook),

³⁵ שראה אור בראשית 1984, העידו כי בחרו להשתמש בביטוי הזה משום שהוא 'צילצל' כמו פרפי (preppy) והיפי (hippie). ³⁶ לימים יהיו למושג הזה ווריאציות נוספות, כגון באפי (Buppie) - כינוי ליאפי אפרו-אמריקאי (black urban professional) וגאפי (Guppie) - כינוי ליאפי הומוסקסואל (gay urban professional).

הפרסום בניו־יורק היוקרתי הפיץ את הכינוי "יאפי" לכל עבר והוא נעשה יותר ויותר שכיח בשיח הפרסום, הנדל"ן, הפוליטיקה ואף בקרב הסוציולוגיה של תרבות הפופ.

³⁷ הסנטור גארי הארט שרץ באותה שנה (1984) לנשיאות ארה"ב זכה לכינוי "המועמד היאפי". אפילו הספרות והקולנוע החלו להקדיש תשומת לב לתופעה החדשה. כך למשל, הרומן של ג'יי מקינרני מ-1984, "אורות בוהקים, עיר גדולה", עסק בחייו של צעיר במנהטן בעל סגנון חיים יאפי. מקינרני עצמו זכה לכינוי "האבטיפוס היאפי".

בשלב הזה המושג יאפי ביטא בעיקר ביקורת על המטריאליזם והקרייריזם המערבי הקיצוני שהוא מגלם.³⁸ במאמר שפורסם ב-Wall Street Journal ב-1985 הייתה התייחסות לתופעה חדשה שכונתה "רתיעת היאפים" ("yuppie backlash"). הסתבר שאנשים שתואמים את הפרופיל הדמוגרפי של יאפים מגלים הסתייגות ורתיעה מתיוגם ככאלה. הרומן של טום וולף מ-1987, "מדורת ההבלים", שהפך ב-1990 גם לסרט קולנוע בכיכובם של טום הנקס, ברוס ויליס ומלאני גריפית, זכה לכינוי "סאטירה של יאפיות מוגזמת".

ב-8 באפריל 1991 הכריז ה"טיים מגזין" על מותו של היאפי, במודעת אבל מדומה שפרסם. אבל היאפים לא רק שלא מתו, אלא שהם הפכו בהדרגה לתופעה החשובה והמשפיעה ביותר בארצות המערב בשלהי מאה העשרים וראשית המאה העשרים ואחת. ככל שהמחשב האישי חדר לתרבות הפופולארית וככל שהתחזק גיבורי הסרט אפ, חמושי המחשב, הופכים לבעלי עסקים מצליחים כך קיבל המושג "יאפי" גם גוון חיובי יותר. גיבורי המחשב האישי, סטיב ג'ובס וביל גייטס, שהפכו לדמויות המשפיעות ביותר במחצית השנייה של המאה העשרים, שיקפו במידה רבה את חשיבותו של היאפי בתרבות המערב.

עם הזמן, הפך הכינוי 'יאפי' לקטגוריה סוציולוגית הנושאת אפיונים חברתיים מובחנים יותר. כך למשל מוסכם כי היאפים הם בין השאר יורשיהם של ההיפים. הם הופיעו בשעה שתרבות הנגד דעכה; רבים מהם היו סטודנטים שזה עתה סיימו לימודיהם, היפים לשעבר או אחיהם הצעירים, ושאר אידיאליסטים שבכגרותם זנחו את המחאה החברתית והחלו להרוויח הרבה כסף.

מי שתרמה באופן משמעותי לדימוי החיובי של המושג "יאפים" ולאפיון הסוציולוגי שלו היתה סדרת הטלוויזיה "שלושים ומשהו". היא נוצרה על ידי אדוארד זוויק ומרשל הרשקוביץ (Marshall Herskovitz and Edward Zwick) ושודרה ברשת ABC בשנים 1987-1991 (הפרקים שודרו באיחור קל גם בישראל). "שלושים ומשהו" עקבה אחר קבוצה של יאפים בני דור ה-X המנסים לאזן בין קריירה למשפחה. גיבוריה היו שני חברים ושותפים במשרד פרסום. אף שהסדרה לא זכתה לאחוזי צפייה גבוהים במיוחד, היא זכתה בהערכת הביקורת וב-13 פרסי אמי (כולל פרס לסדרת הדרמה הטובה ביותר). הצלחתה של "שלושים ומשהו", בעיקר בקרב השכבה המשכילה, עודדה את הרשתות האמריקאיות להסתכן עם דרמות מורכבות יותר שהתבססו על אנסמבל של שחקנים. כך נוצר ז'אנר של סדרות על מערכות יחסים בין צעירים אורבניים בשנות העשרים והשלושים,³⁹ שתרומתו להפצת המודל היאפי היתה משמעותית מאוד: "אלי מקביל", "פרקליטי אל איי", "חברים", "מרפי בראון", "שיקגו הופ", "משתגעים מאהבה", "מלרוז פלייס", "סיינפלד" ועוד.

על "שלושים ומשהו" נאמר "שלא היתה שום סדרה ברשתות הטלוויזיה באמריקה שהגדירה כך דור של מבוגרים, או עודרה זעם כה רב (מלבד, אולי, "אלי מקביל")". "התפנקות!" "עיסוק אובססיווי בעצמי!" "בכיינות!", "טריוויאליות!" היו רק כמה מהטענות נגד הסדרה, שהוטחו בעיקר על ידי השמרנים. אבל רוב הצופים הצעירים, בעיקר בני גילם ושכבתם הסוציו-אקונומית של גיבורי הסדרה, אהבו אותה והזדהו עם הדילמות שהוצגו בה (ללא צורך בעלילה סדורה). ההזדהות הנבעה בין משום שהיא שיקפה מרכיב מאד מהותי בחיי היאפים: הפתיחות הרגשית של הגבר הרגיש החדש ומערכת יחסיו הלא פשוטה עם האישה האסרטיבית בעידן הפמיניסטי. נושאים ומצבים רבים בסדרה היו רלוונטיים אז וממשיכים להיות רלוונטיים גם היום לעולמם של רווקים ונשואים טריים, המנסים להתמודד עם השינויים בציפיות החברתיות מגברים ומנשים כאחד. כך למשל, "האם משום שמיידקל הסכים לעבוד עם לקוחות משיקולים כספיים הוא מכר את עקרונותיו? האם אשתו, הופ (מל האריס), יכולה להישאר בבית עם תינוקם ולהרגיש שהיא מגשימה את עצמה? אליזט הוא אב טוב, אבל האם די בזה כדי למנוע מנישואיו להתפרק?"⁴⁰

"שלושים ומשהו" סימנה מרכיב סוציולוגי חשוב נוסף בסגנון החיים היאפי: החברים הקרובים שמחליפים את המשפחה המורחבת ומהווים קבוצת תמיכה חשובה. גם בעיית הרווקות הכרונית עלתה בסדרה בצורה ישירה וכנה, ובמידה רבה ניבאה את העתיד.

בדומה לילדי הפרחים גם היאפיות היא תופעה פוסט-לאומית במובהק, אך לא מכוחה של תרבות נגד, השוללת בהכרח את ערכי הדור הקודם. בשונה מההיפי, היאפי לא נאלץ להילחם על חירויותיו, ועל כן לא התעוררה בו המוטיבציה להגדיר את עצמו כתשליל של הדור הקודם ולהתריס כנגד השיטה. למעשה, ההיפים, וצאצאיהם היאפים, ניזונו מאותם סמלים תרבותיים, בהבדל אחד חשוב: בניגוד להיפי, היאפי איבד את התמימות ואת יצר המרדנות.⁴¹ הרברט גאנס, חוקר התרבות האמריקאית הפופולארית, ניסח זאת באופן מטאפורי: "בשנות ה-80, שער ארוך של גברים שוב לא היה סמל למרדנות, לדעות פוליטיות שמאליות או לסגנון חיים בוהמיני".⁴²

הופעת היאפי היא למעשה תולדה של התפתחויות מהירות בתחום הטכנולוגיה (בעיקר תהליכי מיחשוב), המגורים (צמיחת המטרופולין מצד אחד והפרבר מצד שני), התעסוקה (השתעבדות לקריירה מקצועית) והצריכה (קניה כבידור, הדוניזם וחומרנות).⁴³ שלושת סממני הזהות היאפים: צעיר, עירוני ובעל אוריינטציה מקצועית (Yuppie – Young Urban Professional) יגדירו מעתה את משמעות הקיום. עם הזמן שניים מהמרכיבים הללו יעברו מוטציה שתשתקף גם בסדרות הטלוויזיה הפופולריות: הצעיר יחזור להיות ילד מתבגר והשיעבוד לקריירה המקצועית יוחלף בעבודות מזדמנות וסגנון חיים של אלתורים ומשחקים. מנגד, העיר תהפוך לגדולה ומעניינת יותר, והחברים – מה שכונה לימים "השבט האורבני" – לקבוצת ייחוס חשובה יותר. ובקיצור: סינפלא.

היאפים נמנו על המעמד הבינוני-גבוה, רובם ככולם היו בוגרי מכללות ואוניברסיטאות, ועל-פי-רוב עסקו במקצועות חופשיים בעלי הכנסה גבוהה. את ממונם בחרו היאפים לבזבז בעיקר על עצמם וילדיהם: מוצרי צריכה וסמלי סטטוס יוקרתיים ושאר 'צעצועים' למבוגרים, ביניהם מכוניות זוהרות, מוצרי חשמל ואבזור תחביבי. את המריחואנה של ילדי הפרחים החליף מעת לעת סם המסיבות היקר של מועדון הסילון: הקוקאין.

היאפים הפכו עם הזמן לבבואה הערכית של שנות ה-80 ובעיקר של עידן הרייגניזם האמריקאי והתצ'ריזם הבריטי. העשור המלווה את הופעת היאפים זכה לכינוי המפוקפק 'עשור החמדנות' ואילו לדור שהגיע לבגרות בשנים אלו הוצמדה תווית הגנאי 'דור האני'. הערכים הללו השתקפו גם מבעד למוסיקה הפופולארית שאפיינה את התקופה. ערוץ המוסיקה המסחרי MTV החל לפעול בראשית שנות ה-80 ושינה לבלי הכר את אמצעי ההבעה המוכרים. הרכבי רוק וותיקים נעלמו ובמקומם הופיעו 'קריירות סולו' של זמרי צלופן. רבים מבין ההרכבים המוסיקאליים שנולדו לתוך מציאות MTV כבר דיברו את שפתו של זרם 'הגל החדש', שהפך את הפזמון לוידיאו קליפ מהפנט. מעל לכל, דור היאפים סימל מעבר לחברה מופרטת וממוסחרת – חברה המזוהה עם העידן שזכה לשם "הקפיטליזם המאוחר" או "הקפיטליזם הרב-לאומי". בניגוד להיפים שכבר בשנות השבעים נעלמו מהאופק, היאפים ממשיכים לשגשג ולהתרבות ולמעשה הפכו ממיעוט שולי לזרם המרכזי והמוביל בתרבות המערבית.

אנשי המחשב

בדומה לתהליך היווצרותו של הפטריוט (איש הלאום), גם היווצרותו של היאפי עמדה בזיקה להבשלתם של תנאים פיזיים וטכנולוגיים חדשים. הפעם הייתה זו טכנולוגיית המחשב והתקשורת אשר שינתה את מעמדו של הידע, העניקה תנופה לגלגלי הכלכלה העולמית, קיצרה טווחים וטשטשה גבולות לאומיים. המעבר מן העידן התעשייתי לעידן הפוסט תעשייתי, ובכלל זה מיחשובן של החברות המערביות המפותחות, החל לקראת סוף שנות החמישים של המאה העשרים. אבל רק כשלושה עשורים מאוחר יותר, כאשר מהפכת המיחשוב הפרטי החלה לקרום צ'יפים

ופרוססורים, הפכה הגלובליזציה לכביש מהיר.⁴⁴ אין זה מפתיע אפוא כי בשנה שבה חברת 'אפל' השיקה מחשב אישי חדש, הכריז המגזין האמריקאי Newsweek על 'שנתו של היאפי'. בשנת 1984 העולם המערבי כבר היה עמוק בעיצומה של מהפכת המחשבים האישיים, שהונהגה על ידי שני יאפים צעירים: סטיב ג'ובס וביל גייטס.

כבר בראשית הדרך, אחד המרכיבים המכוננים בזהותו של היאפי היה השימוש במחשב. היאפי-הסטרטאפיסט, הוביל את המהפכה התעשייתית החדשה, שבה ייצור ידע (בעיקר תוכנות) נעשה חשוב יותר ומכיר יותר מייצור מוצרים

חומריים. מיחשוב החברה הפך את הידע לכוח הייצור העיקרי במדינות המערביות המפותחות ואת היאפי לגיבור החדש. התפישה הרומנטית של ההשכלה, כמייצרת את האינטלקטואל והמדען האוניברסיטאי הוחלפה בתפישה תכליתית וחומרנית יותר: הידע הוא סחורה וכלי לעשיית כסף. מכאן גם קצרה הדרך לגישה החדשה של המוסדות להשכלה: התלמיד כלקוח והמורה כנותן שירות.⁴⁵

ב-1968, השנה שבה פרץ מרד הסטודנטים בצרפת, השיקה סוכנות המחקר של הפנטגון את 'ארפא-נט' (Arpanet), אב הטיפוס של רשת האינטרנט, ומהפכת המידע יצאה לדרכה הפתלתלה. בראשית דרכה יועדה הרשת לאפשר להנהגה ולצבא לתקשר בשעת מלחמה גרעינית, אם תפרוץ, אבל תוך זמן קצר היא "אזורחה" וקיבלה שימושים מגוונים. המעבר מ'מיחשוב' ל'מיחשוב רחוק טווח' (Long Distance Computing) את מעמדו של הידע בעולם וברא מרחב גלובאלי דיגיטאלי שטרם נראה כמותו: הסייברספייס.

רובע העסקים, מנהטן, ניו יורק

עוז אלמוג

דומה כי כוחה של הלאומיות הדמוקרטית נעוץ היה ביכולתה ליצור באזרחיה את התחושה שבאמצעות התבונה הרציונאלית וההפצת תבטיח מדינת הלאום

כי אזרחיה יהיו בני חורין. אבל טכנולוגיית המחשב הראתה שלא המדינה לבדה אחראית על הפצת המידע; וכפועל יוצא מכך, לא המדינה לבדה אחראית על עושרם ותחושת החירות של אזרחיה. לראשונה בהיסטוריה האנושית זרם המידע כמעט באין מפריע תוך חציית גבולות בין מדינות ויבשות.

בשונה מהתעוררות הלאומיות המודרנית, שהייתה מגובה בשלל חזיונות בעלי נוכחות פיזית מרשימה, טכנולוגיית המחשב מפתיעה בזעירותה. המחשב חסר את הנוכחות המאסיבית של טכנולוגיות מהפכניות שקדמו לו, כגון המכונות, המטוס, בניני הבטון המזוין או מסך הקולנוע. לכן המהפכה שהוא מחולל שקטה ודרמטית מתמיד.

בראשית המאה ה-20 החל עידן השעתוק הטכני, שבו אין כבר צורך לעלות לרגל' בכדי לחזות ביצירה אנושית (למשל אומנות). המצלמה הנגישה יצירות למיליוני בני אדם והסירה את הילת הקדושה שנלוותה להן.⁴⁶ לקראת סוף המאה העשרם הופיע שלב נוסף במהפכה הזאת - השעתוק הדיגיטאלי. הסייברספייס הוא יותר מאשר מתחם חברתי ואמצעי תקשורת; הוא אורגאניזם דינמי של מידע טקסטואלי וחזותי שמבטל את מגבלות הזמן והמקום.⁴⁷

היאפי, הוא חלוץ תושביה של ארץ הסייברספייס, וזהותו עומדת בזיקה למרחב זה. הוא משתייך למעמד הגלובאלי ביותר. אנשי מקצוע ממדינות רחוקות, מקיימים אורך חיים דומה, ניחנים באותן מיומנויות נרכשות, דוברים את

אותה השפה (שפת המחשב ומנהל העסקים) ולראשונה חולקים זה עם זה באופן יומיומי (באמצעות הטכנולוגיה הממוחשבת) מידע מקצועי, חוויות אישיות ותחביבים. אין תימה אפוא שתופעת היאפיות קרמה עור וגידים בו-זמנית בכמה מוקדים עירוניים גדולים המקיימים זיקה זה עם זה. תחילה זה קרה במדינות המפותחות והממוחשבות ביותר (ארצות הברית, אנגליה ויפן), אבל לימים שובט המודל התרבותי (בעיקר באמצעות תעשיית ההיי טק, האופנה והתקשורת) גם לעבר המדינות המתעוררות, ברחבי אסיה ודרום אמריקה.

הגדר לי מה מקצועך ואומר לך מי אתה

רובע העסקים, מנהטן, ניו יורק

עוז אלמוג

סגנון החיים היאפי התאפשר במידה רבה הודות לסביבת העבודה הממוחשבת שבה רעיון יצירתי של אדם אחד או צוות מצומצם עשוי להביא להצלחה מהירה של רבים (חברות הסטארט-אפ). לא בכדי כונו היאפים "המעמד היצירתי", המניע את גלגלי הכלכלה העולמית (על כך גם להלן).

האופציה להתעשרות מהירה, באמצעות יוזמה ודמיון, לצד הצורך לחבור לשותפים בתהליך סיעור המוחין – הפכו את סביבת העבודה היאפית לסביבה הדמוקרטית ביותר בתולדות הכלכלה האנושית. זו סביבה רב מגדרית ורב גילאית שהשפיעה על דיוקנה של התעשייה כולה.

היאפי רוכש לעצמו מקצוע וידע תכליתי, במטרה לתרגם אותם להכנסה גבוהה. אבל לא תמיד מדובר

במקצועות צאוורון לכן מהדגם הישן (רופא, עורך דין, עיתונאי וכו'), אלא במקצועות חדשים וגמישים שבהם המוקד עובר ממקום הייצור ליצרן, כלומר לאיש הקריירה. אפילו כרטיסי הביקור של היאפים מובנים היום בעיקר לברנג'ה.

בין שהיאפי בוחר בייעוץ פיננסי ובין שהוא בוחר ברפואת שיניים או תכנות מחשבים הוא חותר לשלמות, למקוריות ולחדשנות בשדה התמחותו. אבל במקרים רבים זו התמקדות צרה ומכוונת מטרה נקודתית ואגואיסטית. כך נוצרה אליטה חדשה, בעלת אינטליגנציה גבוהה אבל לעתים קרובות צרת אופקים ומאד חומרנית.

הזהות המקצועית עומדת במקום גבוה בסולם הזהויות של היאפי, לעתים אף לפני הזהות הלאומית, הדתית או העדתית. על השאלה "מי את/ה?" ישיב היאפי: "אני קודם רופא/איש פרסום/ מדען/מהנדס" וכיוצא באלה. הזהות המקצועית היא גם זו שמחזקת את אופיו הגלובלי, הפחות הפחות מכוון מקום של היאפי, שכן היא יוצרת קהילות השתייכות חוצות ארצות ויבשות. הכנסים הבינלאומיים והמפגשים הוירטואליים היומיומיים מחזקים את המגמה הזאת.

אפשר לומר שהיאפי קשור לעבודתו כשם שהפטריוט הטוטאלי היה קשור למכורתו. אבל הוא אינו משועבד למקום עבודה ספציפי, כמו איש הלאום, אלא לקריירה גמישה וניידת יותר. הניידות מתאפשרת בין השאר בשל התפתחות המחשבים הזעירים והאינטרנט האלחוטי. היאפי עובד היום לא רק במשרד אלא גם בבית, בבית הקפה, אגב נסיעה ברכבת, טיסה ועוד.

מטבע הדברים סביבת העבודה הגלובאלית שיצרה התקשורת הממוחשבת החלישה בתהליך הדרגתי את אחיזתה של מדינת הלאום. היזם הקטן-גדול יכול היום, יותר מאי פעם, לבסס את פרנסתו על כוח קנייה ומכירה המצוי מחוץ לגבולות ארצו. היצרן של העידן החדש משתחרר בהדרגה מתלותו בארגון גדול ובמקום מגוריו ונעשה גמיש, נייד ועצמאי מתמיד.

ככל שהמחשבים יעשו אישיים, מהירים וקומפקטים יותר, יטשטשו גם מרחבי הפנאי והעבודה של היאפי.⁴⁸ המחשב האישי ולימים הלאפ-טופ, הטאבלט והסמארטפון, מעתיקים את מרחב העבודה לתוך מרחב הפנאי ומבוללים אותם; היאפי משחק כשהוא עובד ועובד כשהוא משחק. זו גם אחת הסיבות להתמכרותו לעבודה.

בין הבוהמיין לאיש העסקים

רובע העסקים, מנהטן, ניו יורק

עוז אלמוג

ההתמכרות לעבודה המפרכת מייצרת צורך לפיצוי עצמי והתאווורות. לכן היאפי מפנק את עצמו בשורה של מוצרי צריכה (ביגוד, גאדג'טים, דברי אמנות) ובאתנחתות הדוניסטיות: מסעדות, בתי קפה מועדוני לילה, ספא, טיולים לחו"ל, נופש פעיל וכדומה.

לא בכדי המטרופולינים הגדולים בעולם גרושים במסעדות ובתי קפה במגוון סגנונות. הם נועדו בין השאר ליצור נישות כפריות וקהילתיות בתוך המרחב האורבני המנוכר, כלומר לאפשר חוויה של "להיות לבד ביחד" או "להיות ביחד לבד". זו גם החשיבות של רבעי הסוהו הבוהמינים, שצמחו תחילה בניו יורק (כאן הוא גם נקרא "הכפר" - The village),⁴⁹ לונדון ופריז, ואחר כך גם

במטרופולינים נוספים כגון, הונג קונג, בואינוס איירס, ואפילו תל אביב. האזורים הללו הפכו לרובעים רומנטיים באמצעות שיפוץ של בתים ודירות עתיקים והסבת חללים עזובים לגלריות מלאות שיק.

הרובעים הללו משקפים ומקדמים גם תהליך של הפריה הדדית בין האמנות, המדע והעסקים. ספרו של רוברט פלורידה "עליית המעמד היצירתי, ואיך הוא משנה את העבודה, הפנאי וחיי היומיום"⁵⁰ עוסק בתופעה הזאת וממפה אותה, בעיקר בארה"ב. הספר הזה היה רב-מכר שזכה בפרסים רבים, ואחריו הופיעו עוד שני ספרי המשך, גם הם רבי-מכר: "ערים והמעמד היצירתי" ו"בריחת המעמד היצירתי". לפי פלורידה, המעמד היצירתי הוא המנוע של הכלכלה הגלובלית והבחירות שהוא עושה הן כוח אדיר בעיצוב החיים ב"ערי המדינה" במאה ה-21. מדובר בשכבה משכילה וצעירה, שכוחה בידע, במיומנויות הטכנולוגיות, ביצירתיות וביזמות: מהנדסים, מתכנתים, יזמים, מדענים, מנהלי עסקים, רופאים, עורכי דין, אנשי תקשורת, אמנים, מעצבי אופנה, ארכיטקטים וכו'. המחשב שיחרר אותם ממגבלות הארגון, העניק להם גמישות והוציא לפועל את הדחף היצירתי הטמון בהם. הוא גם הרחיב את גבולות השיח ביניהם ויצר הפריה הדדית.

החידוש הגדול של פלורידה היה בתובנה שכדי ליצור אליטה מצליחה, אין די במשרות נחשקות שמעניקות משכורות גבוהות, או בפיתוח עירוני במובן הישן של המושג. יש צורך גם במגנטים חברתיים הקשורים לסביבת

עבודה עתירת גירויים, סובלנות ואפשרויות מפגש ובידור. פלורידה יצר את "מדד הבוהמיניות" ו"מדד הגייז", שבעיניו מהווים מדדים חשובים להצלחה של עיר. זאת, לא מפני שהלהט"בים בהכרח יצירתיים, אלא מפני שאנשים יצירתיים אוהבים להיות בסביבתם ומשום שהם מגדילים את רמת הפתיחות והסובלנות במרחב המגורים שלהם ואת אפשרויות המפגש הבינאישי. הם גם מרככים את ההיררכיה המגדרית ובכך יוצרים זרימה חברתית נעימה יותר. פלורידה הבדיל בין שני סוגים של אנשים יצירתיים: היזמים והגאונים הטכנולוגיים, שמניעים את כלכלת העסקים; המשווררים, האמנים הרעבים ו"הבוהמה הגבוהה", כמו שהוא קרא לה, שמהווים את "הפיתיון". האחרונים הם האנשים שהופכים את העיר למגניבה מבחינה חזותית ובידורית, וגורמים ליצרני הכסף לזרום אליה. ערים ומדינות שמצליחות למשוך את האנשים היצירתיים משני הסוגים זוכות לשגשוג כלכלי ותרבותי אדיר. חשיבותם של האמנים ומומחי הנפש והביטוי משמעותית לכלכלה גם משום שבעולם הממוחשב נודעת חשיבות גדולה לאריזה ולמסרים הרגשיים (למשל בעולם הפרסום).

לא רק האוכלוסייה היצירתית ממגנטת אנשים יצירתיים, אלא גם המרחב הפיזי של העיר, ובעיקר תנאי הבילוי והמפגש בין אנשים.⁵¹ לכן עיצוב סביבתי נעשה כה חשוב בערים הגדולות: פארקים ירוקים ושופעי פעילות וגינות ציבוריות תוססות, בתי קפה, פאבים, גלריות וחנויות מגניבות. במלאות עשור ל"עלייתו של המעמד היצירתי", פרסם פלורידה מהדורה חדשה של הספר, ובה טען שהמעמד היצירתי ממשיך לצמוח, וימשיך בקצב מסחרר עוד יותר. "בארצות הברית המעמד הזה הוא היום כשליש מכוח העבודה", הוא אומר, בראיון לעיתון כלכליסט, "בקנדה הוא כבר 35%, ובמדינות כמו ישראל, הולנד, שבדיה, נורבגיה ודנמרק הוא מגיע ל-40%". בערים היצירתיים ביותר, למשל סיאטל, סן פרנסיסקו וניו יורק, שיעור היצירתיים עלה בעשור האחרון מכ-40% לכ-50%. כלומר חצי מהתושבים משתייכים למעמד הזה, שעד לפני עשור כלל לא היה לו שם.⁵²

לרובעי הסוהו, שבדרך כל משיקים לרובעי המהגרים האתנים בערי המדינה, תפקיד חשוב נוסף בעולמם של היאפים: הם יוצרים קולאז' בינלאומי של סגנונות וטעמים – מעין מעבדה לעולם הרב לאומי שבדרך. הם מחברים בין אמנות לצריכה חומרית, בין אופנה למסורת ובין רוחניות ודתיות לבין חומרנות וחילוניות. ובעיקר הם מתיכים את העולם השבטי, הכפרי והלאומני הישן לתוך הויטריות והחללים הענקיים של הגלריות, המסעדות וחנויות הבוטיק. הם מעניקים לתושבי העיר ולתיירים חוויה חליפית לחויה שהעניקו בזמנו הכיכרות, האולמות והמוזיאונים הלאומיים. אמנים, עיתונאים, סטודנטים ומרצים, אנשי היי טק, לצד ערב רב של תיירים סקרנים, פוקדים את הרובעים הללו מדי יום ומושפעים מהמודל היאפי הבינלאומי שהם מקדמים.

בשנות האלפיים הצטרפו לאוכלוסיית הרובעים האלה ה"היפסטרים", שהפכו את הקולאז' הפוסט מודרני להשקפת עולם או יותר נכון ל"אנטי השקפת עולם" כמו גם לאופנת לבוש חייכנית. המסעדות האתניות, הגלריות, חנויות הבוטיק ובתי הקפה של הסוהו ממשיכים להתפשט ברחבי הערים הגדולות וליצור מעין "מרחבים כפריים" מרככים בתוך הכרך הסואן.

שיעבוד העשירים

האישיות היאפית צומחת בסביבה מהירה, הכוללת גירויים רחוסים ותזזיתיים. המקצב המהיר של חיי העיר והסביבה התחרותית והבלתי יציבה (עבודות, מגורים, בני זוג), פיתחו בקרב היאפים יכולת משוכללת של קליטה ועיבוד מידע, ובתוך כך נוצרה אישיות זיקית, המסתגלת לשינויים תכופים. אבל במקביל התהווה השעבוד לגוון, וחוסר השקט הפנימי. היאפי נעשה אסיר בתוך בית הכלא של נפש חסרת מנוח.

מחקרים מראים שהיאפי הוא טיפוס עסוק מאוד המבקש לדחוס כמה שיותר לתוך עשרים וארבע שעות היממה. באחד

מאתרי האינטרנט שהוקדש לנושא, צויין בנימה חצי הומוריסטית כי היאפים עובדים כל כך קשה שלעתים הם לא מוצאים זמן לקיים יחסי מין. בדיחה ידועה מספרת על זוג יאפים שהציבו בביתם משיכון אלקטרוני על מנת שיוכלו לדבר זה עם זה לפחות פעם ביום.

בשל המדרף הנואש אחר הצלחה וממון ובשל העבודה מסביב השעון, היאפים לקו בנוירוטיות, לעתים אף התישו את עצמם, עד כדי תחלואה פיזית והתפרקות נפשית. סינדרום העייפות הכרונית או בשמה העממי 'מחלת היאפים' היא מגיפה אשר מזוהה עם אורח חיים תובעני בעולם המודרני. יש הרואים בה ביטוי סמלי לקללת הברכה של העידן הנוכחי.

כיוון שרבים מהרווקים ומהזוגות היאפיים וויתרו על גידול ילדים (רבים מסתפקים בחיית מחמד), בין השאר בשל מחויבותם המוחלטת לקריירה, הרי שהם נהנים מהכנסה כספית גבוהה במיוחד. התופעה הזאת כונתה בתקשורת האמריקאית DINKS (Double Income No Kids) על שום ההכנסה הכפולה של שני מפרנסים שאין להם אלא לבזבז את כספם על עצמם. אותם זוגות שבכל זאת בחרו להוליד ילדים, הוטרדו מהמתח בין תפקידם כהורים לבין מחויבותם הטוטאלית לקריירה ולהכנסה. אחד הפתרונות השכיחים הוא מיקור חוץ (outsourcing) להורות, באמצעות מטפלות, מורים פרטיים וחוגים. כאן טמון גם אחד השורשים לזהותו וסגנונו של דור ה-Y.

רובע העסקים, מנהטן, ניו יורק

עוז אלמוג

אנינות טעם

היאפי אינו מסתפק במוצרים פונקציונאליים בעלי צורך קיומי; הוא נזקק גם למוצרים שכיף להחזיק בהם או להתהדר בהם, למשל מכונות אספרסו וכלי בישול יוקרתיים. היאפים מקפידים על עיצוב בתייהם ומשרדיהם לא רק בגלל שיש להם כסף, או בגלל מודעות שיווקית, אלא גם בגלל שטעם אסתטי נעשה ערך חשוב בעולמם. "כיצד תדע אם היית יאפי בשנות ה-80?" שואלים מפעילי אתר האינטרנט הנוסטלגי The Eighties Club ומשיבים: "יאפי הוא אדם שהעדיף יין על פני בירה ופסטה על פני המבורגר; שקרא את העיתונים Wall Street Journal ו-USA Today ולא את המקומונים הזולים; שהתהדר בבגדי ג'ורג'יו ארמאני, בעט נובע ובחליפות ספורט אופנתית; שהזמין מוצרים באמצעות מגזינים יוקרתיים, לגם קפה ברשת Starbuck's ולרשותו היו מרצדס או BMW; אם לא נסע בהן, לפחות השתוקק לכך".⁵³

חוקרים ומבקרי תרבות נטו לציין את תאוות קניית חפצי הנוי של היאפי כסממן זהות מובהק.⁵⁴ קנייתם נעשתה צורך קיומי כיוון שהיא ממלאה את חיי היאפים במשמעות מלאכותית, בדומה לאיקונות האמנותיים בכנסיה הנוצרית. זהו המעמד הראשון, אחרי עידני המלוכה והאריסטוקרטיה, שמשקיע מחשבה, זמן וממון רב בעיצוב הפנים, תוך הסתייעות בידם המיומנת ובטעמים האופנתי של ארכיטקטים, מובילי תרבות ואמנים.

היאפי היה הראשון להפוך חללים תעשייתיים, כגון מחסנים, האנגרים, בתים ישנים ואף בתי מלאכה לשעבר ל'פנינות נדל"ן'. הלופט, חלל המגורים המעוצב, המבוסס על הסבה של אולמות תעשייה ובתי מלאכה, היה לאחד מסימני ההיכר של סגנון המגורים היאפי. החלל שהציע הלופט ועיצבו הייחודי (מחיצות לא שגרתיות, ריהוט לקטני ואוונגרדי, גופי תאורה משוכללים, מטבחים מאובזרים, סלונים בעיצוב מודרני או רטרו ועוד) שינו את הפונקציה

רובע העסקים, מנהטן, ניו יורק
עוז אלמוג

של בית המגורים המסורתי והפכוהו למעין מקדש של טעם טוב, שנינה ונרקיסים; זהו מרחב תיאטרלי שנועד בעיקר לארח בו את המי ומי ופחות לגדל ילדים קטנים.

הרגישות האסתטית של היאפים קשורה בין השאר להתפתחות הסביבה הממוחשבת. המחשב אינו אלא קופסא קטנה וחרישית הפולטת נתונים נעדרי קיום פיזי. אבל קל מאד לעצב באמצעותו, הן את הסביבה הוירטואלית והן את הסביבה הפיזית (מכונות ממוחשבות). כתוצאה מכך החיים נעשו אסתטים ומעוצבים מתמיד. היאפים היו למעשה השכבה הראשונה שפרצה את קווי הגבול בין אמנות לבין חיי היומיום, למשל באמצעות שומרי מסך מגניבים או תפאורת פאבים ובתי קפה. היום המגמה הזאת היא חלק ממאפייני העידן החדש.

קהילות תחביב

באופן פרדוכסלי, הוורקוהליזם של היאפי אינו סותר את היותו בין השאר ייצור פנאי מפותח, שניחן במיומנויות בילוי גבוהות. יש שכינו את היאפים "מעמד הפנאי"⁵⁵ או "מעמד המסיבות". אין זה משום שליאפי יש בהכרח יותר פנאי מלאחרים. להיפך, יש הגורסים שהיום חל היפוך תפקידים משעשע ועצוב כאחד: כשם שגוף שמן הפך לתו הכר של המעמדות הנמוכים (בגלל צריכת אוכל לא בריא) כך דווקא המנהלים ובעלי העסקים הפכו לעבדי העולם החדש. הפועלים אמנם מרוויחים פחות ממנהליהם ואינם נהנים מיוקרה חברתית גבוהה, אבל לפחות עבודתם היומית מסתיימת בשעה מוגדרת והם פנויים לבילויים בשעות הפנאי ופטורים מדאגות וממחויבות בלתי פוסקות. ידוע שהיאפי הולך לישון עם העבודה וחי בתחושה מתמדת של unfinished business. מצד שני אולי זו תפישה אנכרוניסטית, שהרי בעידן המחשב והסלולרי קשה לדעת מתי אתה סובל ומתי אתה נהנה, מתי אתה עובד ומתי אתה משתעשע. יתר על כן, חלק מהפנאי הפך ל"נופש פעיל" מפרך – ביטוי אוקסימורוני שמבטא את סבך הניגודים שבו חי היאפי.⁵⁶

עם השנים הפכה הזיקה לפעילות תחביבית לאחד ממאפייני היאפיות: בישול עילי, ספורט אתגרי, אספנות, טיולים

מאתגרים, חוגי העשרה וכדומה. אצל יאפים רבים התחביב נעשה מגדיר זהות אף יותר חשוב מהתעסוקה המקצועית.

רובע העסקים, מנהטן, ניו יורק

עוז אלמוג

העובדה שקהילות תחביב הן גלובליות מטבען ומחברות בין אנשים מכל קצוות הגלובוס (חובבי אופנועים, אוהדי קבוצות כדורגל, מטיסי עפיפונים וכדומה) מחזקת את החשיבות הסוציולוגית של הזהות הזאת.

למעלה מזה, מועדון החברים המתלכד סביב תחביב מסוים או קבוצת עניין, מייצר מנהגים, טקסים, סמלים ותלבושות (ה-Gear) ייחודית משלו, ומוליד להט ועניין שממלאים את הווקס שנוצר עם היחלשות הפולקור הלאומי.

צו הגיוון וההתנסות

אימת המלחמות (בעיקר לנוכח התחזקות האיום האסלאמי), נפילת הכלכלות וגלי הפיטורים, מערפלים את עתידו של היאפי וממקדים את מעיניו בהווה. זאת ועוד, בעידן של מסחור ואגואיזם, נזקק היאפי לדבר מה שיפיג את הניכור ולו להרף עין. הפתרון הוא 'גן עדן צרכני'. בשונה מאיש הלאום, היאפי אינו ממתין בציפייה דרוכה למימוש הבטחתה של האוטופיה, אלא כמיה לאושר כאן ועכשיו. הקניה והבילוי מספקים לו אוטופיה בזעיר אנפין, אוטופיה פיננקים קטנים, ללא פאתוס ותחושה טרנסצנדנטית.

היו שביכרו את מותו של הנשגב בחיינו ואת הפיכת הכל (כולל האומנות הגבוהה) למוצר צריכה, להשקעה כלכלית או לסמל סטאטוס זמני.⁵⁷ אפילו הספרים נעלמים מחיינו. המעבר מחשיבה אוטופית לצריכה ארצית של מוצרים חד פעמיים ודימויי אושר זמניים, יצר את מה שכונה 'שקיעת הרגש': בני אדם חווים יותר אך מרגישים פחות, לעתים עד כדי אפטיות. גם כאן טמון אחד משורשי דור ה-Y.

האם היאפי איבד לחלוטין את יצר המרדנות? לא בדיוק. עובדה שהוא ממציא כל הזמן אופנות ותוכנות. אבל אלה סטיות זעירות מהנתיב המרכזי, לא ממש מרידה. הסופר גדי טאוב כינה זאת "המרד השפוף".⁵⁸

מילת מפתח בעולמו של היאפי היא גיוון. אסור לקפוא על השמרים לדרך במקום. היאפי אוהב לגוון למשל את מזונותיו ורואה בבישול עילי לא רק חוויה קולינרית אלא גם רגשית, חברתית ואינטלקטואלית. כאנין טעם הוא יודע להעריך מטבח יוקרתי וארוחות גורמה, אך כהרפתקן עירוני וכפלורליסט ובעל פתיחות הוא אוהב לתבל את החיך במזונות עממיים המוצעים למכביר בעיר המהגרים המטרופולינית. פיוז'ן הוא לכן יותר ממילת מפתח קולינארית בעולמו של היאפי. הוא משקף את פתיחת גבולות הטעם ואת הדחף להתנסות בכל מכל כל.

כמכור לקריירה וכמי שפועל תחת אילוץי זמן נוקשים, עשוי היאפי להתפתות בין השאר לשורה של מזונות מהירים הפזורים בכל רחבי העיר ובמשלוחי ה-'Take Away' לבית ולמשרד. לא בכדי תאוות ההמבורגים של הנשיא ביל קלינטון, הוסיפה לתדמיתו היאפית וכך גם ליורשו הצעיר ברק אובמה.

הסתירה הזאת בין הגורמה לבין הג'נק ובין המהיר לאיטי היא רק לכאורה, שכן כבר אמרנו שיאפיות היא קודם כל

ולפני הכל השתחררות מתבניות העבר הנוקשות וערוב פוסט מודרני של גבוה בנמוך, מקומי בגלובלי, זמני בקבוע ואנין בעממי. הכל הולך, ובלבד שאתה מודע לאקלקטיות הזאת ומוכן לטעום.

פולחן האני

אתוס, ובמידה רבה גם מיתוס, הבחירה האישית היה לאחד הביטויים הדומיננטיים של הקפיטליזם המאוחר והוא עומד בתשתית הערכים האולטרה אינדיבידואליים של היאפי. בשונה מהאתוס הלאומי, שבו הזהות העצמית מתקיימת בתיווך הקולקטיב, מהותו של היאפי מתקיימת פנימה לתוך עצמו. ולא זו בלבד: אתוס הבחירה האישית תופס את הקולקטיב או כל נוכחות אחרת של הזולת – הורים, מורים, פוליטיקאים וכו' – כגורם מפריע בתהליך המימוש העצמי.

מאז שנות השמונים מופרחות לחלל התרבות שלל מנטרות פסאודו רוחניות המגבות את אתוס הבחירה האישית: "היה עצמך"; "אם תאמין בעצמך, השמיים הם הגבול"; "למד את עצמך"; "היה כן עם עצמך"; "אדם אינו יכול לאהוב מישו אחר בטרם יאהב את עצמו" וכדומה. אפילו מדונה, מלכת הפופ של שנות השמונים והתשעים ניסחה בתמציתיות את האתוס הזה בפזמונה הידוע "בטא את עצמך".

העידן הפוסט-מודרני פורר את 'סיפר העל' הלאומי, ועם פירוק המוסדות הסמכותניים של מדינת הלאום התמססו גם הסולידריות וחוש האחריות החברתית. הצלילה לתוך העצמי, ובכלל זה עיגון הזכות לאושר אישי כערך עליון, מעודדים אינספור נרטיבים קטנים עד לרמת האטום הבודד – האינדיבידואל: איש איש והסיפור האישי שלו. כאשר בני אדם מגדירים את עולמם החברתי, המוסרי והערכי דרך הפריזמה של העצמי, נוצרת חברה הלוקה באדישות תהומית כלפי האחר וכלפי סבלותיו.⁵⁹

באחד הפולמוסים שהתפתחו בעיתונות הישראלית לפני כעשור נערכו חילופי דברים מעניינים בין הסופר והעיתונאי גדי טאוב לבין העיתונאי גבי ניצן ומחבר רב-המכר 'באדולינה'.⁶⁰ הספר ה'ניו אייג'י' של ניצן מטיף לקוראיו שהדרך לאהבה עצמית עוברת בקבלה עצמית. ניצן ממליץ להקשיב לעצמך, לאהוב את עצמך, לברר מי אתה ומה אתה מרגיש. מעל דפי עיתון 'הארץ' ניסח טאוב אנטיזה: בעיניו הספר מבטא "השקפת עולם אמריקאית המטיפה לאינדיבידואליזם ולהגשמה עצמית אבל מובילה לבדידות, לניכור ולחברה שמפריטה את עצמה לדעת".⁶¹ 'באדולינה' עורר גם את חמתה של העיתונאית המצפונית ולימים חברת הכנסת שלי יחימוביץ'. "טיבו של מסע פנימי", היא כתבה, "שאינך מציץ בו אל העולם החיצון על מצוקותיו ועל תחלואיו. בעברית פשוטה קוראים לזה אנוכיות ובלועזית אגוצנטריות... כשהתחברות ל'עצמי' נעשית זרם מרכזי בהווה הבורגנית המעודכנת, כמעט דת חדשה, מתעורר חשד שבני אדם לא רוצים עוד להתכונן בסביבתם".⁶² גבי ניצן מיהר להשיב למבקריו וטען כי "כתפיה הדקיקות של באדולינה" אינן יכולות לשאת את כובד טיעונו של טאוב, וכי לא מדובר במניפסט קפיטליסטי המקדם דרוויניזם חברתי. "... הקביעה המוזרה שהתבוננות עצמית תביא עולם מדכא של בדידות וניכור יכולה לנבוע רק מתוך בורות של מי שלא ניסה, וחושש שאם נחטט עמוד בפנים נמצא מנגנון להשמדה חברתית"; לדידו "אהבה עצמית (שמגיעה מתוך הבנה וקבלה עצמית) לא מובילה לשנאת הזולת".⁶³

כנראה ששני הצדדים צודקים, השאלה מי יותר. לקח עוד עשור עד שיכולנו להעריך לראשונה מה יצא מהצעירים שחונכו על ידי הוריהם היאפים, על בסיס השקפת עולמו של ניצן. הסתבר כי אהבה העצמית שפיתח דור ה-Y אולי לא הביאה אותו לשנאת הזולת אבל בהחלט פיתחה בו אגואיזם ונרקסיזם (על כך בהרחבה בפרק נפרד).

הוידוי הפסיכולוגי

במידה רבה בזכות היאפים פרצה הפסיכולוגיה את גדר המחקר המדעי והקליניקות הטיפוליות ונהפכה לאחד ממגדירי התרבות הפוסט-לאומית. למעשה, התרבות הדמוקרטית לא היתה יכולה לשגשג ללא התפתחות צורת החשיבה הפסיכולוגיסטית, על הסתעפויותיה בתקשורת ובאמנות. למעשה אפשר לומר שמדינות המערב נעשות דמוקרטיות יותר ככל שמתפתחת בהן התרבות והחשיבה הפסיכולוגיסטיות.

הפסיכולוגיה, בעיקר הפסיכולוגיה החברתית, פוקחת עינים להבין כיצד צומחים רגשות ותפיסות המסכנים את הערכי הדמוקרטיה, כגון גזענות, דעות קדומות, סטריאוטיפים ותוקפנות. הבנת התהליכים הללו מסייעת למוסדות הממלכתיים, בעיקר לתקשורת, לטפל במחוללי הרגשות והתפיסות הללו (אמנם לא באופן מלא ולא תמיד בהצלחה מלאה). למשל, באמצעות הפצת מידע אמין ולא סטריאוטיפי על קבוצות ותרבויות מגוונות בחברה. הדיון הציבורי שפותח בעיקר על ידי השכבה היאפית, על אפליה עדתית, מגדרית ואתנית נבע במידה רבה מהתפשטות התובנות הפסיכולוגיות, שחשפו לאנשים רבים (בעיקר למשכילים) את תהליך התיוג והסטריאוטיפיזציה של הקבוצות המופלות לרעה בחברה. המידע החדש החל לכרסם בדעות קדומות מושרשות והמריץ אזרחים רבים לפעילות מחאה ולתביעה בזכות ההעדפה המתקנת.

הפסיכולוגיה היא מכשיר חשוב לקידום הדמוקרטיה, שכה יקרה ליאפי, גם משום שהיא מטיפה ומאמנת לחשיפה ולאי הכחשה והדחקה. אדם שהאמת על עצמו ועל זולתו חשופה לו, הוא אדם שזכה בחירות גדולה יותר, והחירות היא הלא תמצית הדמוקרטיה. זאת ועוד, החברה הטוטליטרית נשענת על הונאת ההמונים, המבוססת על עיוורון פסיכולוגי וסוציולוגי. לכן, הבנת ה'רעשים' הפנימיים המשבשים את ראיית המציאות כהווייתה, כמו גם את החושים החברתיים המכוונים את מעשינו ומחשבותינו, הופכת אותנו לחשופים פחות למניפולציה חברתית. התפשטותה של התפיסה הפסיכולוגיסטית תרמה לעליית רגישותו ביחס לגילויים של דמגוגיה פוליטית ולהתפתחותה של ראייה מפוכחת וריאליסטית של המנהיגות הלאומית.

הפרקטיקה הפסיכולוגית, בעיקר הפסיכותרפיה, שרבים ממוביליה הם יאפים, היא דמוקרטית במהותה כיוון שהיא הומנית. הפסיכותרפיה מבוססת על אינטימיות, על אמפתיה לזולת ועל ניסיון להבין את נפש האדם מעמדה לא פטרונית ולא מאשימה. היא מבוססת על ההכרה שאדם זכאי להגדרה עצמית אינדיבידואלית ואוטונומית של אישיותו וצרכיו. את צרכיו מגדיר האדם בעצמו, והפסיכותרפיה הינה רק כלי עזר וטכניקה העוזרים לו לבטא ולגלות אותם. מכאן שהתפשטות התרבות הפסיכולוגיסטית תורמת להתחזקות היסוד ההומני בקבוצות שנחשפו למסר הפסיכולוגיסטי והפנימו אותו.

הפסיכולוגיה חשובה לדמוקרטיה הגלובלית בין השאר משום שהיא נלחמת בסטיגמות שהחברה מדביקה לחריגים. היא יוצרת לגיטימציה, או לפחות הבנה, לשונות ולסטייה מהתלם. המסר שמעבירה הגישה הפסיכולוגית, שהגדרת השיגעון היא במידה רבה תלויה תרבות והשקפה, הוא מסר דמוקרטי. אין זה מקרה אפוא שהגישה הפסיכולוגית היתה מרכיב חשוב במאבק התעמולתי שניהלה ארצות הברית בברית המועצות בשנות המלחמה הקרה. הפתיחות והחירות המגולמים בעיסוק הפסיכולוגי שיקפו את המשטר הדמוקרטי החופשי והחושפני וחדדו את ההבדל המהותי בינו לבין הקומוניזם - משטר שאיפיינו אותו עריצות, הסתרה, פיקוח, שמרנות וסגירות. המוסדות לחולי נפש שאליהם נשלחו מתנגדי המשטר (הדיסידנטים) בברית המועצות סימלו את ממלכת הרשע האדומה ויצרו ניגוד מיתי למגמת 'נרמול השיגעון' ושבירת חומות הבידוד והסטיגמה של חולי הנפש האמיתיים באמריקה - מגמה שאותה הובילה הפסיכולוגיה. המאבקים הללו, שהשכבה המשכילה מנהלת אותם ותומכת בהם, מסמלים תקופה שבה גוברת

בשכבה זו השאיפה להרחיב את גבולות הסובלנות החברתית.

האמנות המודרנית, שהושפעה מהתפתחות הפסיכולוגיה, מעניקה לגיטימציה לאמנים מכל המינים, הגילאים והעדויות, ובכך מחלישה בהדרגה את הגמוניית השכבה השלטת ומחזקת את הרב-קוליות התרבותית, שגם היא מיסודות התרבות היאפית.

האמנות המודרנית היא 'ויטמין' דמוקרטי, גם משום שאין היא מתמקדת בגיבורים הגדולים מהחיים אלא באדם הקטן, האנטי-גיבור. היא מציגה את סבלם וקיפוחם של המיעוטים במדינות דמוקרטיות רבות, עוד לפני שהם זוכים לשוויון וללגיטימציה מוסדית וחוקית, ומשמשת בכך מאיץ לתיקון האפליה. בחברות המערביות האמנים, שרבים מהם בעלי אוריינטציה יאפית, משמשים למעשה מעין מפלסות דרך דמוקרטיות, המכשירות את הקרקע, זרועת מוקשי הדעות הקדומות והסטריאוטיפים, לקבלת הדחויים והמקופחים כאזרחים שווים לחיק החברה. זאת ועוד: תפקידה הלא כתוב של האמנות בחברות הדמוקרטיות הוא בין השאר לבקר, לעורר, לגרות, להתווכח, לגרום לחשבון נפש אישי וקיבוצי – פעולות אינטלקטואליות שהן יסודות המדינה החופשית. ככל שהאמנות מתפתחת ונעשית חופשית ורבגונית, וככל שמעמיקים הסובלנות והכבוד כלפי האמנים הביקורתיים והפרובוקטיביים, כן נעשית החברה דמוקרטית וחופשית יותר.

האמנות היא שדה חשוב שממנו נשאבים ועל פיו מעוצבים גיבורי התרבות של הדמוקרטיה המערבית. האמן 'הגאון', 'העצמאי', 'המיוסר', 'האינטלקטואל', 'הבוהמיון' מתואר לא אחת כמי שאינו נכנע לרוח הזמן, לערכי התקופה ולאילווצים כלכליים. בדומה לנביאים, הוא נתפס כמי שזכה להשראה יצירתית (התרגום החילוני של רגע ההארה הדתית, שבו מתקרב המאמין לאלוהיו) וכמי שמקרב את הציבור לאמת הצרופה, בעיקר האמת הפסיכולוגית-דמוקרטית. לכן האליטה המשכילה רואה ביוצרים המובילים מעין מורי דרך רוחניים, שותה את דבריהם בצמא ודנה ביצירותיהם ביסודיות. יראת הכבוד לאמנות ולאמנים, המאפיינת את החברה הדמוקרטית, איננה רק פועל יוצא של ההערכה שהכול רוחשים לתבונתם ולעצמאותם (גם סביב מרדנות האמן נוצרת מיתולוגיה חילונית דמוקרטית), אלא גם משום ש'גנדרנות אינטלקטואלית' הוא ערך מרכזי בתרבות היאפית.

במרכז 'עבודת האדם' עומדת חוויית המלחמה, ואילו 'עבודת הדמוקרטיה' בתרבות היאפית מעמידה במרכז את השלום ואת אחוות הגזעים, העמים והעדויות, ויותר מכול את הפעילות האנטי-מלחמתית והאנטי-ממסדית, שיש בה כדי ליצוק משמעות ערכית ולהט מוסרני נוסף לחיי ה'יאפים'.

הפסיכולוגיה מהלכת קסם על היאפי בין השאר משום שהיא אחד הענפים היחידים של המדע שבו נוצר תלכיד מרתק בין אמנות למדע. לא בכדי ספרים כה רבים בפסיכולוגיה או בעלי אוריינטציה פסיכולוגית היו לרבי-מכר.

אבל מעל לכול, לעיתוי ההיסטורי יש חשיבות רבה בהסבר הקסם הפסיכולוגי. הפסיכולוגיה באה לעולם בשעה שהכנסייה הנוצרית החלה לאבד מכוחה עם עליית החשיבה המדעית, והיא ממלאה עד היום חלל רגשי וחברתי.

השילוב בין מתח מתמיד, חרדה קיומית ופתיחות הפך את היאפי לטיפוס הנוטה לחטט בנבכי נפשו. היאפי סוגר לפסיכולוגיה ונעזר בכמריה – הפסיכואנליסט המוודא, מנחה הטלויזיה, והיום גם הקואצ'ר. הוא עסוק בניתוח עצמי ובחתירה בלתי נלאית להבין מה קורה לו ולסביבתו. למעשה, הפסיכולוגיה הפכה לצורת חשיבה – פריזמה שדרכה מתבונן היאפי על העולם. הפסיכולוגיה מרכזית בעולמו של היאפי גם משום שמערכת יחסיו עם זולתו מלאכותית ומלאת אינטרסים וצביעות.

בשל מודעות היתר העצמית שסיגל לעצמו, היאפי איבד מהספונטניות האנושית ובנוי לעטות על עצמו אלף מסכות. הוא גם לוקה לעתים קרובות בשיפוטיות וביקורתיות יתר, המגדילות בקרבו את פוטנציאל הדיכאון והדכדוך. לפני כשלושים שנה פרסם הסוציולוג האמריקאי ארווין גופמן את מחקרו הנודע העוסק במימד התיאטרלי של החיים. את ספרו הכתיר בשם הסמלי 'הצגת האני בחיי היום'.⁶⁴ ככל שזה נוגע ליאפים נראה שהכותרת המטפורית של גופמן הפכה למציאות מעיקה. כל החיים היו לבמה והמשחק לאורח חיים. אפשר שזו אחת הסיבות לכך שהיאפים נוטים

לחפש 'נישות' של יחסים אנושיים אותנטיים - כגון טיפול פסיכולוגי או הצטרפות לכתות - שבהן יוכלו להיות לשם שינוי 'הם עצמם'.

הפסיכולוגיה זוכה להצלחה מסחררת בעולם ובארץ ונעשית בהדרגה מעין אידאולוגיית-על או פולחן חילוני, משום שהיא פותרת (או לפחות מנסה לפתור) בעיות קיומיות חדשות חשובות - ניכור, הישגיות יתר, חרדת פיטורין וגירושין, חיים במתח גירויים גבוה, ועוד. התרבות הפסיכולוגיסטית היא מבחינה זו שלב אבולוציוני חדש במלחמת ההישרדות של האדם. העובדה שהיא ממלאה צורך אוניברסלי עמוק מקנה לה איכויות של מעין אמונה או חלק מאמונה אזרחית חדשה.

הזכרנו לעיל את העובדה שתרכות נוצרת על ידי גירוי אינטלקטואלי ורגשי משותף. כיוון שהתפיסה הפסיכולוגיסטית משותפת לרוב היוצרים במערב (סופרים, אמנים, במאים וכו'), היא משמשת מצע ליצירות רבות ובכך יוצרת מערכת דומה של גירויים רגשיים ואינטלקטואליים במדינות שונות. באמצעות החשיפה ליצירות בעלות מצע רעיוני וערכי משותף הולכת ומתעצבת בהדרגה 'אישיות בינלאומית', על מאפייניה הרגשיים והמוסריים. הפסיכולוגיזם הוא היום תמצית 'רוח הזמן', והרוח הזאת חודרת לכל פינה ופינה, בדומה לדרך שרוח הלאומיות חדרה בעבר לכל פינה.

הפסיכולוגיזם יוצר גירוי בינלאומי אחיד גם משום שהוא נעשה כלי בידורי המתאים לחברת פנאי ושפע. אם בשנות השבעים היתה הפסיכולוגיה סמל סטטוס עבור המעמד העליון, ובפרט עבור יוצרים, אמנים, ונשים 'עשירות ומתוסכלות', הרי בשנות התשעים היא היתה במדינות המערב לכידור המוני ולתעשייה של מומחים ושרלטנים כאחד המגלגלת מיליארדי דולרים.

אלפי פסיכולוגים ופסידו-פסיכולוגים ברחבי העולם משיאים לנו מדי יום עצות בשם הנאורות, ותמורת תשלום נאות מבטיחים ידע, עזרה ונחמה. הם עושים זאת בקליניקות ציבוריות ופרטיות, במדורי העיתונות, בספרות המדעית, בספרי ההדרכה הפופולריים ובתוכניות הרדיו והטלוויזיה. הפסיכולוגיה מגדירה לנו כל פעם מחדש נורמות חדשות ובתוך כך הולך ומתהווה מה שהסוציולוגים מכנים 'נורמה רגילה' (normal neurosis) כלומר התייחסות לבעיות פסיכולוגיות כדבר שכיח ונפוץ - חלק בלתי נפרד מהחיים. בד בבד גם נוספות סיבות חדשות לשימוש בתרפיה פסיכולוגית: אנשים רבים משתמשים היום במערכת היחסים עם התרפיסטים המקצועיים כאמצעי ל'תחזוק נפשי' או כאמצעי לגילוי ולהעשרת האישיות, ולא דווקא כאמצעי להקלה על כאבי לב ורגשות שליליים. הטיפול הפסיכולוגי נעשה אפוא בהדרגה למסע מרתק ומרגש לגילוי עצמי ולהשלמה עצמית.

על הממדים ועוצמת החדירה של הפסיכולוגיה לחיי העולם המערבי מלמדים אינספור 'ראיונות הצבע' בעיתונות הפופולרית, תוכניות השיח הפתוח ברדיו, תוכניות ה'טוק-שואו' וסדרות הריאליטי לסוגיהן. מדובר במפגנים סכריניים של אקסצנטריות רגשית, בהשראת אתוס גילוי הנפש הפסיכולוגיסטי. לשאלה הפסיכולוגית השכיחה 'את/ה רוצה לדבר על זה (בארץ אומרים "לפתוח את זה")?' ניתנת היום תשובה המונית נחרצת: 'רוצה גם רוצה, וכולם מוזמנים לחזות, להאזין, ולהזיל דמעה יחדיו'. הבלוגים והרשתות החברתיות העלו את תרבות השיח הפסיכולוגיסטית-וידויות למדרגה חדשה מכל הבחינות.

בתוך כך הולך וגדל הדמיון בין התורות הפסיכולוגיות למיניהן ובין ההילרים הרוחניים שצומחים היום מתחת לכל סלע. הדמיון מתבטא ביצירת טכניקות ומעין טקסים 'לגירוש רוחות רעות ודיבוקים', בפנטזיה האוטופית של 'האדם החדש' המטוהר, בפלפולים הסכולסטיים על הרוח האנושית, ובעיצובן של נוסחאות להתרת סבך של קונפליקטים אנושיים ולהשגת אושר וגאולה פנימית, שלפעמים הן פשטניות, ואף מטפיזיות, בנוסח הלחשים והמזלות של הדת. הפסיכולוגיה להמונים, בדומה לדת, יוצרת אשליה שיש בידה פתרונות מעשיים לבעיות החברתיות הקשות ביותר, והיא מבטיחה לבני אדם אפשרות של ישועה פרטית וחברתית אם ישנו את הרגלי חייהם והשקפת עולמם ('לידה מחדש'); הפסיכולוגיה גם מטיפה, בנוסח דומה לדתות המסורתיות (למשל, החסידות ביהדות) ל'תיקון הנשמה' ויוצרת קני מידה של הישגיות חדשה הקשורה למימוניות פסיכולוגיות (ראו בשער 'החזית המשפחתית').

היו שמצאו דמיון בין תפקידו ומעמדו של כוהן הדת, בעיקר הכומר הנוצרי, בתרבויות מסורתיות לתפקידו ולמעמדו המקצועי של הפסיכולוג או לחלופין של המראיין-המוודה בתוכניות הרדיו והטלוויזיה. על פי תפיסה זו יש הקבלה בין גילוי הנפש אצל הפסיכולוג וההתערטלות הרגשית בתקשורת ובין גילוי הלב של המאמין הנוצרי אצל הכומר (לשניהם פונקציה מזככת). גם תהליך החליפין המתבצע בין הפסיכולוג/המראיין לפציינט/המוראין דומה במקצת לתהליך החליפין המתרחש בין הכומר לקהל. זה מוחל על חטאים תמורת וידוי כן וגילוי, בתוספת תרומה נדיבה לכנסייה (מוסד האינדולגנציות), וזה פוטר את לקוחותיו מדיכאונות, תסביכים ורגשי אשמה אמיתיים ומדומים בתמורה לחשפנותם הרגשית ולחופן דולרים או רייטינג.

ההקבלה בין גילוי הלב הפסיכולוגי לווידוי הדתי קיימת לא רק במישור הפסיכולוגי אלא גם במישור הערכי. מי שאכן מצליח להיפתח מבחינה רגשית, מבטא מעין אומץ לב וכנות (הוא גובר על עכבותיו בהסגרת רגשותיו) ולכן ראוי על פי המקובל ל'מחילה'; ומנגד, ה'מוחל' והיועץ החכם (הכומר או הפסיכולוג) זוכים להערצה ולמעמד של קדושה בקהילת ה'חוטאים'.

אנו נוטים אפוא לראות היום בפסיכולוגים לא רק בני-סמך בתחום ההתנהגות הראויה, כדרך שראינו בעבר את חכמי הדת, אלא גם לכבדם באותה מידה. הם מדברים בנחרצות לקהל רחב, השותה בצמא את דבריהם, הם נמצאים בדרך כלל במרכז של דיונים חברתיים, ורבים מהם נעשו דרשנים ומרואיינים מבוקשים בכלי התקשורת ובאירועים חברתיים.

שפת 'הנאורות החדשה', 'התקינות הפוליטית', שצמחה באקלים הדמוקרטי של שנות התשעים, היא תוצר נוסף של הפסיכולוגיה, וגם בה ניתן לאתר מעין יסודות דתיים. השפה החדשה, שבאה במקור לתקן עוולה חברתית, הולכת ומקבלת במערב, בעיקר בארצות הברית, מעמד של שפה טקסית, ומצמיחה טהרנות לשונית ורעיונית, ממש כמו שפות קודש אחרות, ולקסיקון רחב של מושגים שיפוטיים. למגמת התקינות הלשונית, החותרת לגאול את התרבות האנטי-דמוקרטית מתוויות והכללות סטריאוטיפיות כלפי מיעוטים, מגדרים, דתות, תרבויות וכדומה. קיים גם ערך תרפי-דתי עבור היאפי, מאחר שהיא מעוררת 'זעם קדוש' כלפי המדכאים, שהם האנטי-דמוקרטים, ורגשי אשמה כלפי 'האחר הסובל', ומאחר שהיא יוצרת אמצעי למחילה על 'היברים' מעמדי, מינני וגזעי.

בשנים האחרונות המושגים 'אחר' ו'אחרות' היו ל'מנטרה' במאמריהם של מדעני החברה והרוח ושל מבקרי הספרות והאמנות, בעיקר אלה הנמנים עם הזרם הפוסט-מודרני. זו מגמה שלמה ומקיפה בתרבות שבה אנו חיים, שחוקר הספרות נסים קלדרון כינה אותה 'פולחן האחר שמוביל אל פולחן המיסכנות'. מבקרת האמנות תמר גטר, שניתחה את התופעה במאמר מאיר עיניים, ציינה כי "האחר" נעשה נערץ יותר ככל שהוא מוצג מסכן יותר, מושפל יותר, מכוער יותר. [...] יש להט מוסרי מאחורי פולחן הכיעור. "האחר" זוכה לאנושיותו, וגם אני, שמצלם את "האחר" זוכה באנושיותי, בזכות חשיפת הכיעור'.

אך חרף פגמיה של התקינות הפוליטית והגילויים הקיצוניים והמגוחכים שלה, בבסיסה היא משקפת דמוקרטיזציה והומניזציה של התרבות האנושית, ואפשר לשער שהיא 'תכויל' עם הזמן. 'התיאולוגיה הפסיכולוגית', העומדת בבסיסה, מתאימה ברוחה לעולם הגלובלי לא רק משום שאין היא מוכוונת לאל עליון אלא גם משום שאין היא מוכוונת לזמן, מקום ולאום מסוימים. מאחר שהיא אוניברסלית בטבעה (כבר הזכרנו את התשתית הדמוקרטית העומדת בבסיסה) היא משמשת מעין מצע ערכי קוסמופוליטי, היא נמנעת מלאמץ מוטיבים שוביניסטיים ואף תוקפת את מיתוס העליונות הקבוצתית והגזעית, המשותף לכל הדתות. הפסיכולוגיה חושפת את המכנה המשותף העמוק הקיים בין אנשים בני תרבויות שונות ומרחיבה בכך את הבסיס ליצירת סולידריות פלנטרית.

שחרור האישה

בכתבה של בוב גרין על הולדת היאפי הופיע צילום של זוג יאפים טיפוסיים. בזוגיות הזו טמונה היתה סמליות חשובה לאפיוני הגיבור החדש. אם הסטריאוטיפ של הפטריוט העמיד במרכז את הגבר, הסטריאוטיפ היאפי כולל בתוכו מרכיב שיויוני יותר. הסיבה לכך היא העובדה, שהיאפים עיצבו את מהפכת הפמיניזם והושפעו ממנה יותר מכל קבוצה אחרת לפנייהם. גם בסדרות הטלוויזיה שהעמידו במרכזן צעירים יאפים, השוויוניות המגדרית שיחקה תפקיד מרכזי. בשלב מסוים נראה היה שהכף אפילו מוטה לטובת הנשים. כך למשל, בסדרה הפופולרית "סקס והעיר הגדולה" אחוות הנשים החזקות כמעט מייתרת את הגברים סביבן. הם מאכזבים פעם אחר פעם בתחום הקשר המשמעותי, והיחיד שמתפקד לכאורה כידיד אמת הוא ה"הומו מחמד".

האתוס הפמיניסטי כובש טפח אחר טפח בעולם ונעשה בהדרגה לחלק מאידיאולוגיית-על גלובלית דמוקרטית. המאבק הפמיניסטי משותף לנשים ולגברים בארצות רבות. הוא מציב מטרות משותפות ולכן יוצר סולידריות חוצה-גבולות ושיתופי פעולה בינלאומיים.

חשוב לזכור כי אימפריאליזם תרבותי מתרחש לא רק באמצעות יצוא של מוצרים אלא גם באמצעות יצוא של רעיונות. הרעיונות הדמוקרטיים, ובכללם הרעיון הפמיניסטי, נמסרים בגלוי ובסמוי בספרים, עיתונים, סרטים ופרסומות. האתוס הפמיניסטי דומה, מבחינה זו, ל'קוקה קולה', בהבדל אחד: כוח המשיכה של 'קוקה קולה' הוא כוח פיזי (של החיך) ואילו כוח המשיכה של הפמיניזם הוא כוח מוסרי. נשים וגברים ברחבי העולם נתפסים למסר הפמיניסטי משום שהם חשים בצדקתו. המשיכה הזאת מגבשת תודעה מוסרית אחידה, החשובה לעיצובה של קהילה גלובלית.

כיוון שהפמיניזם הולך ונעשה דומיננטי יותר בתרבות המערבית, הוא מהווה מנגנון רב-עוצמה לעיצוב האישיות הגלובלית החדשה, קרי היאפי. השקפתם וטעמיהם (בלבוש, במוזיקה, במין וכו') של אנשים צעירים ברחבי העולם נעשים דומים מאוד בשנים אחרונות, בין השאר בגלל חשיפתם למסר הפמיניסטי.

בעקבות המהפכה הפמיניסטית נהפכו הנשים לחלק חשוב בכוח העבודה והצריכה במשק ותרמו בכך להתפתחות הכלכלה המערבית. יתר על כן, כיוון שהוכח במדעי הניהול, ומתוך הניסיון המצטבר בשטח, שדפוסים 'נשיים' של שיתוף פעולה במקום העבודה עדיפים על דפוסים 'גבריים' של שליטה והייררכיה, משמע שהפמיניזציה של החברה תורמת גם ליעול המערכות הכלכליות.

המהפכה הפמיניסטית, בדומה למהפכות חברתיות אחרות, מתקדמת תוך מאבק, ויקח עוד שנים רבות עד שתשתרש בעולם. רעיון השוויון בין נשים לגברים הוא לזרא בעיני אנשים רבים ובמגזרי אוכלוסייה לא מעטים, ותפיסות שוביניסטיות עדיין טבועות עמוק בקירבם. רבים מכלי החיברות (ספרים, סרטים ועוד) נגועים גם הם עדיין בסטריאוטיפיזציה מינית ובמשפטים קדומים. זאת ועוד, בתנועות ובארגונים הפמיניסטיים בישראל עדיין מאוגדים בעיקר נשים וגברים יהודים בני המעמד הבינוני והגבוה. רק נשים מעטות ממגזרי האוכלוסייה ברמה סוציו-אקונומית נמוכה יותר, שהם גם המגזרים שבהם גדולה יותר שכיחות האפליה של נשים נוטלות חלק פעיל במאבק הפמיניסטי. הדבר מקשה על יצירת סולידריות ומומנטום של מחאה חברתית רחבה.

יתרה מזו, הנשים עדיין נושאות באחריות המרבית לטיפול בילדים ובמשק הבית ורובן עובדות במשלחי יד הנחשבים ל'נשיים'. עם זאת, ניכרת מגמה עקיבה של סגירת פערים ושינוי בתפקידי מין מסורתיים בעולם המערבי, בעיקר בקרב הדור הצעיר. גם ה'גנרליות' בצבא הפמיניזם, העומדות על משמר המהפכה, מודות שהשינוי שחל במעמדן של הנשים בעולם המערבי במחצית השנייה של המאה העשרים הוא דרמטי ומשנה סדרי עולם.

המאבק למען ערכי הפמיניזם כבר אינו נחלת מיעוט אוטורי. יותר ויותר אנשים בעלי שם ועמדה מתגייסים בשנים האחרונות למחות נגד ניצול נשים בפרסומות, בסרטי הקולנוע וביצירות הספרות, ומספר הולך וגדל של גברים ממהרים לגנות אפליית נשים והצגתן כאובייקט מיני או כיצור ילדותי ותלותי. יום האישה הבינלאומי נעשה

בהדרגה יום חג רשמי ולמעשה יום רשמי של מחאה ו'התעוררות' דמוקרטית, שבו שבים ומגנים בכלי התקשורת את תופעת האי-שוויון בין המינים.

בד בבד הולכים ומתרבים בשנים האחרונות אירועי חג שונים סביב המאבק הפמיניסטי והסולידריות הנשית. זאת ועוד, לסדר היום הציבורי עולים בקול תרועות שופר אירועים הקשורים באלימות של גברים נגד נשים: הטרדה מינית בעבודה, התעללות בילדות, בעילת קטינות, אונס במשפחה והכאת נשים בידי בעליהן. אירועים אלה הופכים לשיחת היום, אגב הטחת ביקורת בשלטונות, בגברים ובמערכת המשפט המקילה ראש בפושעים.

אחת האינדיקציות לשינוי ביחסה של החברה המערבית לאתוס הפמיניסטי היא העובדה שבשנים האחרונות הולכים ומתרבים בתקשורת 'טקסי גינוי וביזוי פומביים דמוקרטיים' לאנשים המואשמים בשוביניזם גברי, כולל אנשים רמי דרג.

המאבק הפמיניסטי תרם ועודנו תורם לתהליך הדמוקרטיזציה של החברה המערבית, כי הוא חושף וממגר ניצול, אפליה וקיפוח של מחצית מהאוכלוסייה. הוא גם פוקח עיניים ומחדד את הרגישויות לקיפוחן של קבוצות אחרות. הכניסה ההדרגתית של נשים לעמדות שליטה והנהגה מבטאת את הדמוקרטיזציה של החברה, כלומר, את התקרבותה ההדרגתית של למבנה שלטוני שהוא ייצוגי ופתוח יותר, מבנה המאפשר לאנשים ולקבוצות רבים יותר לטפס במעלה הסולם החברתי. ככל שתהיה המדינה דמוקרטית יותר כן יגבר כוחו של הפמיניזם, ולהפך: ככל שיגבר כוחו של הפמיניזם כן יהיה צביונה של החברה דמוקרטי יותר.

פולחן הזוגיות

אתוס האהבה הרומנטית אינו חדש. בתולדות האנושות, אבל דומה כי בעשורים האחרונים הוא עובר שלב אבולוציוני חדש: השלב הדמוקרטי-זוגי. התפתחות המחקר הפסיכולוגי העוסק באנטומיה של האהבה והזוגיות, עליית הפמיניזם, התגברות הלחצים הפיזיים והפסיכולוגיים המופעלים על משפחה שבה שני בני הזוג 'קרייריסטים', וניתוקה הגובר של המשפחה הגרעינית מהמשפחה המורחבת - כל אלה יצרו שני שינויים מהפכניים במודל האהבה והזוגיות. השינוי הראשון הוא במבנה מערכת היחסים. המודלים האביריים, השתלטנים והנאיביים בנוסח 'סינדרלה והנסיך', 'קזנובה ואהובותיו' ו'טרזן וג'יין' מוחלפים בהדרגה במודל שוויוני יותר, המתבטא בחלוקה חדשה של תפקידים וסמכויות ובמערכת חדשה של ציפיות הדדיות. השינוי השני הוא בהגדרת המפתח להתאהבות ולחיי נישואים מאושרים. אם בעבר נתפסה האהבה כמעין נס או הארה חד-פעמיים, 'פגיעת חץ האהבה של קופידון', משהו ש'מוצאים במזל', הרי בשנים האחרונות היא נתפסת בהדרגה כתהליך שיש ללמוד ולשכלל אותו, וכמשהו המצריך השקעה ו'תחזוק' יומיומי, משהו ש'מפתחים'.

לדברי הארה אסטרופ מאראנו, העורכת של כתב העת 'פסיכולוגיה היום', כשהפסיכולוגים מדברים היום על אהבה הם משתמשים במונחים של 'השקעה ליבידינאלית', 'יחסי אובייקט', 'הזדהות השלכתית', 'ייצוגים פנימיים של אובייקטים', 'זולת עצמי' וכיוצא באלה מונחים שבעבר לא יצאו מגבולות האקדמיה. היא מצטטת דברים שאמר הפסיכולוג ג'ון גריי, מ'נביאי' העידן החדש של הזוגיות, ברצינות גמורה באחד מראיונותיו: 'רומיאו ויוליה התאהבו, והסיבה היחידה לכך שאהבתם היא נצחית היא העובדה שהם מתו. לו היו מתחתנים, אהבתם לא היתה מחזיקה מעמד'. ייתכן שזוהי הסיבה שלצד המילה 'אהבה' הולכת ונפוצה מילת מפתח פסיכולוגית חדשה, 'קשר', ובנוסח שכיח אחר, 'לעבוד על הקשר'. ההגדרה האידיאלוגית של המילה היא זיקה רגשית עמוקה בין בני הזוג, שותפות במעמסות החיים ותמיכה הדדית, רעות אינטלקטואלית, תחושה של אינטימיות, ו'צימחה' שפירושה, כפי שנכתב באחד מכתבי העת המקצועיים של הפסיכולוגים בארץ, 'מעבר משלב ההתאהבות ליחסי אהבה בוגרים ומספקים -

תהליך הדורש עמידה במטלות התפתחותיות לשם מימושו התקין'. העיתונאית מרים קוץ כתבה על כך בהומור:

'קשר', המלה האהובה ביותר על הפסיכולוגיה המודרנית, ופירושה המידי, לצורך ענייננו הוא, שאת או אתה תמצאו לכם סוף סוף בן זוג שיהיה לא פחות מדי פסיכי ולא יותר מדי מטורף. במלים אחרות משהו כמוכם. מכיוון שרוב האנשים סיגלו לעצמם לאחרונה הלך דיבור פסיכולוגי-משהו, אנשים מודיעים לאנשים כבר בפגישה ראשונה שהם מחפשים קשר, כמעין מנטרה סותרת סטון. [...] 'סטון' הוא אויבו בנפש של ה'קשר'. קל, צעיר ומתרונו. הו, כן.

המודל החדש של הזוגיות מופץ בעולם המערבי בעיקר באמצעות סדרות טלוויזיה יאפיות (הראשונה מסוג זה היתה כאמור 'שלושים ומשהו' ששודרה בארץ בשנות השמונים), סרטי קולנוע יאפיים וספרות יאפית, שבמרכזם מערכות יחסים בין זוגות יאפיים.

מדריכי הזוגיות מהווים מעין 'ספרי מוסר' דמוקרטיים. האהבה הרומנטית בין זוגות נשואים, טבעה שהיא דועכת או לפחות מאבדת עם הזמן את משיכתה הראשונית. זוגות רבים (אם לא רובם) ממילא אינם מתאימים זה לזה מסיבות אנושיות מגוונות. זוגות במשבר 'מומרצים' אפוא לבצע תהליך שיקום שיגאל את היחסים משיממונם, ומהצרימות המלוות אותם, ויחזיר לזוג המתוסכל את גן העדן האבוד הרומנטי. אמצעי הגאולה הדמוקרטי שמציעה הפסיכולוגיה - אחד מהגנרטורים החשובים של העידן הפוסט-מודרני - הוא טיפול זוגי ברוח התובנות הפסיכולוגיות. אל לנו לשכוח שאחת הסיבות לפנייה לייעוץ מקצועי היא הפרדתה של המשפחה הגרעינית מהמשפחה המורחבת בחברה המודרנית, שהביאה לניתוקה מ'נותני העצות' המסורתיים (אנשי דת, הורים, סבים וסבתות וכו'). הטיפול הזוגי, שצמח בשנים האחרונות במערב לתעשייה משגשגת המגלגלת מיליונים, מתבצע בקליניקות של פסיכולוגים מוסמכים, במשרדיהם של יועצי נישואים, מטפלים משפחתיים, מדריכים לתקשורת זוגית ובמכוניס לתקשורת בין-אישית, המכוניס גם בתי ספר לידידות, ובסדנאות לשיפור היחסים, שמספרן עולה בשנים האחרונות בקצב אינפלציוני.

התקשורת מעודדת את הציבור לעבור טיפול זוגי, הן באמצעות ראיונות עם מטפלים שונים הן בדרך ישירה יותר, כמו בכתבה שכותרת המשנה שלה פנתה אל הקוראים במילים הבאות: 'העניינים מדרדרים? רבים את אותן מריבות שוב ושוב? אפילו אולי חושבים על פרידה? כדאי לכם ללכת לטיפול זוגי. הכל בסדר בסך הכל, אבל אתם משועממים, לא מסכימים על חינוך הילדים, צוברים כעסים ישנים? אל תזניחו, תטפלו. הכתבה הזו מיועדת לכל זוג שמתלבט האם כדאי ללכת לטיפול (וגם לאלה שבטוחים שלא)'.¹

מי שאינו יכול או אינו חפץ להטריח עצמו לקליניקה יכול להיעזר בספרי הדרכה ושיפור עצמי (self improvement), שמאות מהם ראו אור בשנים האחרונות (יש להדגיש כי עד כה, רוב קוראי המדריכים הן נשים). הדוגמה המובהקת ביותר היא ספריו של ג'ון גריי שנמכרו במיליוני עותקים בעולם, ובעשרות אלפי עותקים בארץ, במיוחד 'גברים ממאדים ונשים מנוגה'. לאחר הצלחת ספרו נעשה גריי יועץ פופולרי בכלי התקשורת. הוא מפרסם טור יומי בעיתון 'לוס אנג'לס טיימס' ובעיתונים רבים ברחבי העולם, שבהם הוא עונה לשאלות קוראים ומייעץ כיצד להעשיר את היחסים הזוגיים ולשפר את התקשורת בין המינים (במאי 1999 החל 'ידיעות אחרונות' לפרסם את הטור של גריי במוסף 'זמנים מודרניים').

בשנים האחרונות גם ניתן להיעזר במדריכים הווירטואליים המופיעים באינטרנט ומציעים לגולשים בחינם, עצות, תשובות ופתרונות לרשימה ארוכה של בעיות טיפוסיות בתחום הזוגיות. אלה מאורגנים בקטגוריות שונות: 'ויכוחים, מריבות וקונפליקטים', 'חוסר ביטחון, קנאה ותחושת נטישה', 'בעיות של התחייבות', 'מאבקי כוח, שתלטנות, יחסי ניצול' וכיצא באלה.

מדריכי הזוגיות למיניהם עוסקים בבירור בעיות בניהואים ובפרימת 'פלונטרים' רגשיים בין בני זוג, ולא פחות משהם משמשים מדריכים מעשיים הם מהווים קטליזטור להתפתחותו של שיח ציבורי בנושא האהבה והזוגיות. תשעה עקרונות יסוד מאפיינים את מודל הזוגיות הפסיכולוגי היאפי:

העיקרון הראשון: הבנת עצמנו. כדי להגיע לתפקוד נאות ביחסים עם בן/בת הזוג יש להכיר את האני האמיתי שהוא האני הפנימי. לשם כך דרושה אנליזה פנימית, וכניסוחה של אחת הפסיכולוגיות: 'אנחנו חיים בנישואין של כעס משום שהסיבות האמיתיות, הפסיכולוגיות, להיותנו לכודים אינן ידועות לנו. למעשה רגשות חבויים ומודחקים הם הכוחות המניעים שמתחת לסגנון הנישואין שלנו. למרות זאת אין לנו מושג מה הם וכיצד הם מניעים את התנהגותנו. זוהי המלכודת. הצרכים האמיתיים טמונים בתת ההכרה, והם בלתי זמינים ובלתי נגישים. עקב כך איננו יכולים ליצור איתם קשר, ובמקום זאת עלינו לחיות בזעם אין אונים של תסכול – תמיד זקוקים ולעולם לא מקבלים'.

העיקרון השני: דיבור גילוי לב על הבעיות שלנו. כדי לפתור בעיות ומועקות במערכת היחסים יש לאבחן אותן ואת מקורן. האבחון נעשה באמצעות דיבור, כלומר שיחה כנה תוך כדי ליבון הבעיות. זהו תהליך קשה ומהפכני, בעיקר עבור גברים, המתאפיינים, כדברי רוב המטפלים, ב'הסתרת רגשות, בשליטה עצמית ובהעדר כשרון להקשיב לזולת'. תהליך הדיבור התרפויטי מתרחש בין הזוג והתרפיסט המקצועי ו/או בין הזוג לזוגות אחרים (לרוב חברים) ו/או בין האישה לגבר, ובו גם נלמדת על ידי בני הזוג שפה פסיכולוגיסטית חדשה המגדירה אנשים ומצבים וממפה מערכות יחסים: 'מסרים שליליים', 'מערכת אהבה בוגרת', 'הטענת מצברים', 'פרטנר נכון', 'תקשורת לקויה'. יש חשיבות לשיחה גלוית לב גם משום שהיא מאפשרת תמיכה משותפת, הסתייעות בבעלי ניסיון ויצירת אינטימיות, שהן על פי הפסיכולוגיה הבסיס לזוגיות טובה. יתרה מזו, עצם הדיבור משכך כאבים ופורק מתחים.

אך מעל לכול, השיחה חסרת העכבות חשובה גם להפיכת האישיות, כלומר לטרנספורמציה הגברית שהפסיכולוגיה מטיפה לה, שהיא תנאי להרמוניה זוגית. גברים, על פי חוקרי הזוגיות, הם 'אנשי מעשה' ולכן מדברים פחות על רגשות. החינוך השמרני הישן רק חיזק את הנטייה הטבעית של הגבר להבליג על כאב ולהצפין רגשות, שכן הוא מסווה את גילוי הלב וחשיפת הנפש אצל גברים כסימן לחולשה ולטשטוש גבולות מגדריים. הנשים, לעומת זאת, 'מנהלות את התקשורת שלהן בשפה אישית יותר. הן נוטות לדבר עם בעליהן על רגשות, על ילדים, על אהבה, על כאב או על דיכאון. גם הן מחויבות ליחסים ולמשפחה, אך הן גם רוצות לדבר על זה כל הזמן, או רוב הזמן. ואם לפעמים אינן מוצאות אוזן קשבת אצל הבעל, הן מדברות על כל אלה עם חברות לעבודה, עם שכנות או עם ידידות אישיות'.

העיקרון השלישי במודל הזוגיות הפסיכולוגי הוא הכרה בהבדלים הפסיכולוגיים שבין זכר לנקבה. ההנחה הרווחת בפסיכולוגיה היום היא שנשים וגברים הם בעלי דרך חשיבה שונה ולפיכך דוברים ומבינים שפות שונות. הפסיכולוגית דבורה טאנן כותבת בספרה הידוע 'קצרה': 'נשים מדברות ושומעות צלילים של קשר ואינטימיות וגברים מדברים ושומעים צלילים של מעמד ועצמאות'. טאנן מצאה, לאחר ניתוח של אלפי שעות צפייה והאזנה לגברים ונשים בקלטות שמע ווידאו, כי גברים מדברים בשפה דיווחית, קצרה, תכליתית ונשים מדברות בשפה רגשית-אמפתית, עמוסת פרטים ואסוציאטיבית. ג'ון גריי ניסה להדגים את בעיית חוסר התקשורת בין גברים לנשים בדימוי מקורי: הזכרים והנקבות הם תושביהם של שני כוכבי לכת רחוקים – מאדים ונוגה – שאינם מבינים זה את שפתו של זה. גריי, כרוב חבריו למקצוע, טוען כי שורשי הקונפליקט הזוגי טמונים באי-הבנה הדדית ובתקשורת לקויה, וכדי לשפר את היחסים, יש לרכוש את שפת המין השני וללמוד להכיר זה את זה (במובן הרחב, ולא רק הפיזי) ולהקשיב זה לזה.

העיקרון הרביעי הוא שינוי מודלים ישנים של התנהגות מגדרית. הפסיכולוגיה לא רק הצמיחה את אתוס הפמיניזם והשוויון אלא גם גילתה, באמצעות סקרים, שנשים אינן מעוניינות בהכרח במאצ' חזק, אלא בגבר ליברלי, רגיש ומתחשב. זהו גבר, כניסוחו של אחד הפסיכולוגים, 'שיש בו גם תכונות נשיות, שימצאו ביטוי בהשתלבות בעבודות הבית ובגידול הילדים. גברים, לעומת זאת, ישמחו לראות את האשה משתתפת בפרנסת המשפחה, יודעת לקדוח חור בקיר, או להחליף גלגל במכונית המשפחתית, כאשר הדבר מתבקש. ככל שהאשה תהיה פחות חלשה, תלותית ובכיינית – ויותר אסרטיבית, הישגית ומשכילה – היא תתרום יותר לשביעות רצונו של בעלה מחיי הנישואין שלהם'. המפתח לזוגיות טובה הוא אפוא בשינוי מודלים מגדריים. הגבר אמור ללמוד ש'התחברות לצד הנשי שבו' ואימוץ התנהגויות שנחשבו בעבר לטריטוריה נשית, עשויים למעשה לקדם את חיי האהבה שלו. באותה מידה

לומדת האישה, כי פסיכיות, חוסר ביטחון עצמי, תלותיות והעדר תובענות ועמידה על שלה הן מתכון לבדידות ואומללות בחיי האהבה.

העיקרון החמישי של מודל הזוגיות הפסיכולוגי הוא הפשרה. כיוון שנישואים הם עסקת חליפין וקשר מתמשך על בסיס של נתינה ולקיחה, יש להגיע לפשרה מבחינת הגשמת המאוויים והציפיות ההדדיות. פשרה כרוכה גם בהורדת רף הציפיות ובויתור על כוחניות ושליטה אבסולוטית. אם נהיה ריאליסטיים יותר ושתלטנים פחות, נהיה מאושרים יותר.

העיקרון השישי הוא קבלה עצמית ומימוש עצמי. כה אמר הפסיכולוג: 'לא ניתן למצוא אושר זוגי, או אושר משפחתי, אם לא יצרת בתוך עצמך היכל אושר פנימי של אהבה עצמית וקבלה עצמית. לא ניתן להקים קן משפחתי אוהב, אם אין בלבך אהבה והתמסרות לכלל האנשים בעולם כולו. [...] אם אתה רוצה, באמת ובתמים, ליצור חיי משפחה אידאליים – עבוד על עצמך! רוצה אתה לאהוב אחרים? למד לאהוב את עצמך! [...] מבקש אתה אהבה בחיק משפחתי? למד לאהוב את עצמך ואת העולם כולו.'

העיקרון השביעי הוא גיוון והשתנות מתמידים. באהבה הקפיטליסטית, כמו בקפיטליזם בכלל, השגרה נתפסת כאויב. ללא שינוי אין התקדמות אלא ניוון ושחיקה, וללא גיוון אין ריגוש אלא שיעמום. ההתמודדות עם שחיקה בנישואים ובאהבה צריכה להיעשות באמצעות משחקי אהבה ומחווות אהבה, ובכלל זה ביטויים טקסיים, כמו 'קריאת פרק ספרות או שירה ביחד; הוספת פתק עם מלים של אהבה לכריך, שהבעל לוקח לעבודה; הענקת תשורה קטנה, אך בלתי צפויה; מילוי מקום בן/בת הזוג בעבודה בלתי נעימה מבלי להתבקש לכך; גילוי מחשבה טובה, שחשבת על בן/בת הזוג במשך היום'. בכך מהווים מדריכי הזוגיות גם מכשיר אינדוקטורני קפיטליסטי, כיוון שבני הזוג מומרים לצורך עוד ועוד מוצרים.

העיקרון השמיני במודל הזוגיות הפסיכולוגי הוא אינטימיות 'פומבית'. כדי להשביח את הזוגיות ממליצים המומחים על 'זוגיות תומכת', ו'ניהול רגשי', כלומר הפגנה של אינטימיות: מגע גופני מתמיד (להחזיק ידיים, לנשק, לחבק), גילוי לב הדדי (מחמאות, אמירות גלויות, כגון 'אני אוהב אותך'), בדיחות פרטיות, פינוק, הפתעה ותשומת לב (מתנה ליום הנישואים, ליום הולדת וכו').

העיקרון התשיעי של מודל הזוגיות הפסיכולוגי הוא הדדיות מינית. בגלל החשיבות המיוחסת לפיתוח מערכת יחסים אינטימית ולנתינה הדדית בזוגיות המודרנית, יחסי המין מקבלים הגדרה חדשה. המין נתפס לא רק כמכשיר לסיפוק התשוקה אלא כביטוי לאהבה ספונטנית, לפתיחות, לריגוש רוחני, לקשר הדוק ולחריגה מהשגרה. מכאן שבני הזוג חייבים ללמוד ולשכלל את יחסי המין ביניהם, ופירושו של דבר להכיר את רגישויות הזולת ולגוון את הביצועים.

הסיבה הגלויה לפופולריות ההולכת וגדלה של מדריכי הזוגיות, שרבים מהם פשטניים ומביאים פתרונות שטחיים 'מוכנים וארוזים' לבעיות הנישואים, כמיטב המסורת האמריקנית, היא תרומתם לשיפור אושרם של בני הזוג והמשפחה. אך כאשר מגדילים את ה'עדשה' של המיקרוסקופ הסוציולוגי הבוחן אותם מגלים דבר מעניין: נראה שהם מהווים לא רק בגדר ספרי הדרכה לזוגיות מאושרת אלא באופן סמוי ובלתי מודע גם מדריכים כלליים להתנהגות ולחשיבה דמוקרטית.

מודל הזוגיות על פי בית מדרשה של הפסיכולוגיה הוא מודל פונקציונלי-סמוי להפצתה והעמקתה של תפיסת העולם הדמוקרטית-יאפית, משום שהוא מציע לבני הזוג פתרונות דמוקרטיים לקונפליקט שנוצר בין שני אנשים החיים במערכת סגורה – באותו בית, אותו תקציב, אותם ילדים ומחויבות הדדית לנאמנות. במילים אחרות, אף על פי שהמודל נועד במקורו לפתור בעיה קונקרטית בקשר הזוגי – 'לתחזק' את הנישואים, להעמיק את הקשר בין בני הזוג ולמנוע חיכוכים הרסניים – בעקיפין הוא מלמד ומתרגל את בני הזוג ל'חשיבה דמוקרטית' ולהתנהגות דמוקרטית. שכן הוא מדגיש את חשיבותו של הניסיון המדעי בחשיפת אמיתות ובגיבוש פתרונות רציונליים ואת התועלת שיש בהיפתחות לזולת ובבקשת עצות ממומחים (אנטי-דיקטטוריות).

המודל הוא דמוקרטי גם משום שהוא מדגיש את חשיבותן של הרגישות ושל ההקשבה ההדדית ואת הצורך ללמוד את

שפתו של האחר וללבן בעיות מתוך רצון טוב. הוא גם מדגיש את חשיבותן של הפשרה, הסובלנות והכבוד לזולת בפתרון קונפליקטים מזה ואת ההרס שגורמת התוקפנות למין האנושי מזה.

מודל הזוגיות הוא כלי חינוך לחשיבה ולהתנהגות דמוקרטית גם משום שהוא מעביר את המסר ששורש הקונפליקטים נעוץ לעתים קרובות באי-הבנה של הזולת, שהטלת אשמה איננה מובילה לפתרון, ושאינן אחד מהצדדים שכולו 'חייב' או כולו 'זכאי'. זהו מודל המעודד מגע, שיתוף פעולה, תקשורת ופיוס (כולל פיוס עצמי וקבלה של חולשות ופגמים אנושיים). האהבה הזוגית מסמנת בעקיפין לא רק את האחוה בין שני בני אדם אלא גם את האחוה האנושית בכללותה. 'עשה אהבה לא מלחמה' היא לא במקרה אחת מסיסמאות הדמוקרטיה המערבית. מודל הזוגיות הפסיכולוגי הוא אפוא יותר ממודל משפחתי חדש – הוא חלק ממודל מוסרי חדש, המופץ גם בתחומי חברה אחרים.

כשם שספרות ההנצחה הלאומית היתה לא רק מחווה של זיכרון לנופלים ולמשפחותיהם אלא שימשה גם חומר הדרכה והמרצה אידיאולוגי, כן מדריכי הזוגיות המודרניים הם לא רק אמצעי לחיסונם ושיקומם של חיי הנישואים, אלא 'הוראות הפעלה' תרבותיות. כאשר צומח אתוס חדש, בפרט אתוס בעל ממדים מוסריים, הוא יוצר מודל של הצטיינות. אם בעבר הגדרת 'האדם המעולה' בחברה נגזר מהגדרת 'הפטריוט המעולה' (שבא לידי ביטוי במיתוס 'הנופל בקרב'), הרי היום היא נגזרת מהגדרת 'הדמוקרט המעולה', שאחד המדדים להערכתו הוא תפקודו כבן/בת זוג. במילים אחרות, כיוון שזוגיות מעולה פירושה על פי האתוס הדמוקרטי רגישות וסובלנות לזולת, ריסון תוקפנות וויתור על שליטה טוטלית, הצטיינות בה, כבתחומים משפחתיים מקבילים (דוגמת הורות), מסמנת בעקיפין גם הצטיינות דמוקרטית.

אתוס הזוגיות תורם לעלייה במערכת הציפיות, בעיקר של צעירים משכילים, מהקשר הזוגי ובמובן זה הוא מעלה את 'רמת היחסים' בתוך המשפחה. יתרה מזו, כאשר תכונות דמוקרטיות, כמו פשרה, הבלגה וכנות זוכות להערכה חברתית גבוהה, גדלים הסיכויים שאנשים רבים יותר ינסו להצטיין בתחום זה, לא רק בתוך המשפחה.

אך אליה וקוץ גדול בה: אימוצו של המודל איננו ערובה לשיפור מערכת היחסים הזוגית, שהרי איכות הזוגיות היא במידה רבה עניין יחסי וערכי. כידוע, ציפיות גבוהות מדי נוטות להוביל לאכזבות גדולות, לייאוש ולשיתוק. דומה כי מודל הזוגיות הפסיכולוגי-דמוקרטי יוצר אידיאליזציה של חיי הנישואים, הפועלת עליהם לעתים כבומרנג. כאן טמון הפרדוקס: המודל בא לשפר את חיי הזוגיות ולעתים להציל אותם, אך בבואו לברך הוא לעתים מקלל, כלומר מאיץ את התמוטטותם ולעתים אף מונע התקשרות יציבה. למשל, החיפוש אחר 'בן הזוג המושלם' (שהוא בין השאר 'הדמוקרט המושלם') תורם מן הסתם לעלייה בשיעורי הרווקים והרווקות והגירושים.

כמובן שאין זה ההסבר היחיד למשבר שאליו שנקלע מוסד הנישואים בחברה המערבית, ומעורבים כאן גורמים נוספים כגון: הסרת הטאבו החברתי והדתי על פירוק הנישואים; העצמאות הגדלה של בני הזוג (בעיקר של הנשים) והיכולת לשרוד מבחינה כלכלית לבד (בין השאר בשל התפתחות מדינת הרווחה על הסדריה וחוקיה הכלכליים המתקדמים); הדחף החברתי הגובר לפתור קונפליקטים באמצעות היפרדות בין הניצים (פסיכולוגים, יועצי נישואים ועורכי דין נוטים לייצג לבני זוג לפתור את המחלוקת ביניהם בדרך זו); הרחבת מעגלי ההיכרויות של הפרט (האדם המודרני נפגש במהלך חייו עם אנשים רבים והסיכויים להתאהב גדלו); העליה בתוחלת החיים (כבר הועלתה הטענה שנישואים מתאימים ל-20 שנה בלבד); והלחץ הגובר בחברה הקפיטליסטית לגוון ולשנות (רהיט, בגד, בית וכו') שיצר אדם שהוא חסר מנוח (The Restless Man) המשתוקק תמיד למשהו שעדיין אין לו.

אפשר שאין מדובר במשבר אלא בהגדרה חדשה של מוסד הנישואים. דבר אחד ברור. הנישואים כבר אינם חוזה לכל החיים. בארצות הברית למשל כמעט מחצית מהנישואים הראשונים מסתיימים בגירושים. שיעור הגירושים בישראל נמוך מהממוצע במערב אך המגמה דומה. צריך גם לציין כי המחקר מוכיח שרוב המתגרשים שבים ונישואים; מה שמלמד שפירוק הנישואים אינו מדכא בהכרח את חלום האהבה, אולי ההפך.

מודל הזוגיות החדש איננו תורם בהכרח לאושרם של בני הזוג, גם משום שהוא תובע השקעת אנרגיה גבוהה ומתישה,

שעה שהאדם המודרני, בעיקר היאפי, נדרש להשקיע את רוב מרצו וזמנו בקריירה ובילדים. התוצאה במקרים רבים היא עייפות כרונית, מתח, חרדה ורגשי אשמה, שהם כמלח על פצעי הזוגיות. בעקבות הציפיות החברתיות המאמירות הנישואים נעשים אתגר של הצטיינות, והדבר מהווה מקור נוסף לנירטריות הכרונית של היאפי המצוי המשפיעה גם על נישואיו. יתרה מזו: לעתים משיאי העצות לא רק אינם פותרים בעיה, אלא למעשה יוצרים אותה, כי לא פעם הם מדביקים תווית של תסביך או חולי לתופעות ולבעיות בחיי האהבה שלנו ללא הצדקה. זאת ועוד, המודלים הפסיכולוגיסטיים יוצרים אפוא רף חדש לזוגיות מושלמת ומוציאים החוצה בעיות מוכחשות ובלתי מודעות שאולי היה עדיף (מבחינת השקט הנפשי) לקבור אותן בתהום התודעה המודחקת. בקיצור, אין טוב ללא רע, והדרך אל האושר ואל הדמוקרטיה רצופה גם במשפחות מפורקות.

מראה שעל הקיר, מי הגבר היפה בעיר?

כאמור, הגבר היאפי הוא בין השאר תוצר של המהפכה הפמיניסטית, שהולידה את הרגישות החדשה בקרב הזכרים. זהו מודל אנטי-מצ'ואי שתחילה עוצב בתקשורת ובאומנות ואחר כך עוגן גם בחוקים ובנורמות התנהגות.

שני הקטבים המגדריים, זכר ונקבה, למעשה הולכים מתקרבים זה לזה ומולידים את האדם היוניסקסי: הבחורה האסרטיבית מכאן והגבר הרגיש משם. תהליך זה נעשה קודם כל ולפני הכל בשם ערכים של שוויון, שנעשו מקודשים בתרבותה של השכבה המשכילה והמבוססת בארצות המערב. השינוי הזה היה מהפכני לשני המגדרים אבל דומה שאצל הגברים המטמורפוזה דרמטית יותר. כיוון שהגבר היה במשך כל ההיסטוריה השליט הכל יכול והמדכא הראשי, תהליך "הפחתת הטסטוסטורון" בתרבות המערב הוא לא פחות ממהפכה.

ריכוך הגבריות, שאותו הוביל היאפי, הולידה אבטיפוס שכוונה בעיתונות הפופולארית 'מטרו-סקסואל'. המונח "מטרוסקסואל" היה במקורו שילוב היתולי בין המילים "הטרוסקסואל" ו"מטרופולין", ונועד לתאר טיפוס של גבר סטרייט שאימץ לעצמו התנהגויות שאמורות להיות מזוהות לכאורה עם גברים הומוסקסואלים. בעיקר מדובר בהקפדה על הופעה אופנתית ומודעות למראה חיצוני, שהיא במידה רבה רק הקצנה של מאפיין רווח בתקופנו.

העיתונאי הבריטי מרק סימפסון טבע את המונח בשנת 1994, בכתבה שפרסם ב"אינדפנדנט". המונח צבר תאוצה בעקבות כתבה שפורסמה ב-Salon.com ושעסקה בדמותו של הכדורגלן דייוויד בקהאם, שרבים רואים בו אב הטיפוס של הגבר המטרוסקסואל. כתבה נוספת שהתפרסמה ב-2003 ב"ניו יורק טיימס" תחת הכותרת "המטרוסקסואלים יוצאים מהארון" תרמה גם כן להבניית המושג בתודעה החברתית. מאז זכה ה"מטרו-סקסואל" לאינספור התייחסויות ודיונים בתוכניות טלוויזיה ובכתבי-עת שעסקו בנושאי פנאי ובידור. תוכנית הטלוויזיה סאות' פארק אף הגדילה לעשות, ויצרה פרק שלם אודות התופעה.⁶⁵

המטרו-סקסואל הוא גבר עירוני מבוסס אשר טרוד בטיפוח עצמי השכם וערב: פיסול שרירים בחדר הכושר, הרפייתם במסאז', טיפולי פנים, הסרת שיער ממקומות מסוימים בגוף והוספה באחרים, קניית ביגוד מותגי וטיפולי מניקור ופדיקור. המטרו-סקסואל יעשה הכול כדי שהגוף הנשקף אליו מבעד למראה יראה מושלם. אין זה מפתיע אפוא כי מטרו-סקסואלים מפורסמים עוסקים במקצועות שבהם טיפוח עצמי ונרקיסזם גברי הם לחם חוק: דוגמנים, שחקנים, מוסיקאים, מגישי טלוויזיה וספורטאים מקצועיים.

המטרו-סקסואלים צמחו בעיקר במטרופולינים הגדולים במערב, ומכאן גזור שמם. אבל הדמיון בין המילה מטרו-סקסואל לבין המילה הומו-סקסואל אינו מסתיים במצלול. ההומואים היו אלו שסיפקו את אב הטיפוס של גבריות גנדרנית-נרקיסטית, ולימים אומץ המודל גם על-ידי גברים סטרייטים שחשוב להם להיראות טוב ומוכנים

למעשה, המטרו-סקסואל עונה על מרבית המאפיינים הסטריאוטיפיים של ההומו-סקסואל, אבל בהבדל אחד קריטי: מבחינה מינית הוא נמשך לנשים. חרף משיכתו לנשים, האובייקט המיני המרכזי עבור המטרו-סקסואל הוא גופו שלו, המשמש כמקדש של אדם אחד. התקשורת טיפחה את הדימוי הזה ככל הנראה משתי סיבות: א. מסיבות צרכניות, כלומר קידום צריכת מותגי אופנה ומוצרי טיפוח לגברים. הרעיון הוא להראות שגברים צריכים ויכולים להיות מטופחים, כלומר לקנות מוצרים ושירותי יופי. ב. מסיבות ערכיות, כלומר להראות שנורמות התנהגות שנחשבו בעבר לנשיות או ל"הומואיות", כדוגמת השקעה בלבוש וטיפוח הגוף והעור, הפכו לנורמות התנהגות מקובלות בקרב גברים ללא קשר לנטייתם המינית.

אבל אולי יש כאן עוד מרכיב ערכי חבוי: ערעור הגבריות הלאומית. הדימוי הגברי האידיאלי הגלובאלי אליו שואף המטרו-סקסואל הוא שריד לדימוי גבריות לאומיים: גוף חסון ושרירי, עוצמה פיזית וזקיפות קומה. אבל בדרכה מן הלאומי לעבר הגלובאלי, דבר מה מהותי נשתנה בגבריות הזו: ערך המראה החיצוני הפך לדבר העיקרי בשעה שערכים אחרים, כגון גבורה, ג'נטלמניות, נחישות ועוצמה, הולכים ונחלשים.

במובן זה הגבריות הגלובאלית היא גבריות נרקסיסטית שבאה לידי ביטוי בעיקר בעולם האופנה ולא בשדה הקרב או למצער בתחום האבהות. זוהי גבריות מרוקנת מתוכן ביולוגי. ז'אן בודריאר כינה את התופעה הזאת ה"סימולאקרה" (Simulacra) של גבריות.⁶⁶ הוא כתב: "אתה נכנס לגופך כפי שהיית נכנס לחליפה של עצבים ושרירים. הגוף אינו חזק, אלא שרירי".⁶⁷

כמה אירוני שדווקא בעידן שבו הכול שואפים לעטות על עצמם לוק גברי, הכולל מסת שרירים מפותחת, מדומה (תוספי מזון) או אמיתית, איבחנה הרפואה ירידה תלולה ברמות ההורמון הגברי.⁶⁸ הנה כי כן, סממניה הפיסיים של הגבריות הולכים ונשחקים הן מבחינה סמלית והן מבחינה ביולוגית. אצל דור ה-Y התופעה הזאת תהיה אחד מסימני ההכר המובהקים.

הנה כי כן, ככל שמוקדי ההתרחשות האנושית נעים מן המציאותי לעבר הווירטואלי; ככל ששדות המאבק, המסחר והמשחק מועתקים לתוך סביבות ממוחשבות; וככל שהמדע והטכנולוגיה מצליחים לשכלל חלופות ושיפורים לעולם הפיזי, הופך גופו של האדם הגלובאלי המערבי לעמיד יותר, יעיל יותר ויפה יותר, אבל במידה מסוימת לגברי פחות.

החירות המינית

מהפכת המין היא אחד התהליכים החשובים בדמוקרטיזציה של התרבות המערבית. הצנזורה היא כלי הכרחי בתרבות סגורה ומפוקחת והיא מטילה מצור על מחשבה, על אנשים, על מעשים, על התנהגויות, על לבוש, ובעיקר על הנשים ומיניות. לא במקרה, הארצות שיש בהן פיקוח פוריטני מחמיר (כמו למשל ארצות האסלאם) הן גם ארצות שאינן דמוקרטיות. לכן, ככל שקטן הפיקוח על ההתנהגות המינית כן נעשית התרבות פתוחה, גמישה ודמוקרטית יותר.

העלייה בידע ובחופש המיני בעולם המערבי מבטאת את הירידה בפיקוח החברתי ובדיכוי הפרט ואת צמצום התערבותה של המדינה בחיי אזרחיה. הלגיטימציה לפרסומים ארוטיים (במגבלות הפגיעה באוכלוסיות רגישות ובעיקר בילדים) מגדילה את חופש הביטוי. תהליך השחרור המיני, שפירושו שחרור מעכבות, מאימפוטנציה ומרגשי אשמה, הוא תהליך של הרחבת החירות האישית.

מכאן גם חשיבותם החינוכית המורחבת של מדריכי המין למתבגרים ולמבוגרים. הם מסירים דעות קדומות וסטיגמות, מצמצמים את הגדרת הסטייה המינית ואת הפיקוח עליה, משחררים מפחדים, מצוקות וחרדות ומעודדים

המתירנות המינית, שפירושה מין ללא מגבלות (להוציא פגיעה בזולת), היא דמוקרטית במהותה גם משום שהיא מבטאת את חירות הפרט. הלגיטימציה לאוננות, לפנטזיות מיניות, למשחקי מין, להנאה מתמונות עירום, לפעילות מינית לא לשם התעברות (שימוש באמצעי מניעה) ולהומוסקסואליות, היא מימוש של פלורליזם דמוקרטי, שבו החברה נותנת לפרט אישור לספק ולממש את עצמו בדרכו שלו.

לקראת האלף השלישי, בזכותם של שינויים אידיאולוגיים (פמיניזם, דמוקרטיה וכו') ומדעיים (הפריית מבחנה, טיפולי פוריות וכו') מסתמנת בחברה החילונית הגדרה רחבה יותר של משפחה תקינה וזוגיות קבילה. לא רק מודל של שני בני זוג ושלשה ילדים, אלא משפחות חד-הוריות, זוגות חד-מיניים (לסביות והומוסקסואלים), רווקות מתוך בחירה ואפילו רווקות עם ילדים וזוגות ללא נישואים פורמליים. המושג 'לחיות בחטא', שעדיין היה בשימוש בשנות השבעים, פסק כמעט לחלוטין מלהיות תקף בחברה החילונית. זוגות רבים חיים היום יחד פשוט כדי ליהנות ביחד או כדי לבחון את מערכות היחסים שלהם לפני מיסודם בקשר נישואים, אם בכלל.

שוק הסקס המתרחב מבטא ומממש את הגדלת החופש לבחור. שוק זה, כדבריה של הסוציולוגית גייל הוקס, מציג פנורמה דינמית של אפשרויות המעודדת את היחיד לעצב את זהותו באמצעות 'a form of erotic window-shopping'. היה משהו סמלי מאוד בעובדה שבשנה האחרונה של המילניום עקבה העיתונות בארץ ובעולם אחר פרשייה מוזרה, שבה עמד המנהיג החשוב ביותר בעולם המערבי בפני הדחה בשל קשרים אינטימיים. בשנה זו רותקו אמריקה והעולם כולו אחר הדיווחים על מעלליו המיניים של הנשיא ביל קלינטון בפרשת מוניקה לווינסקי. סיומה של הפרשה בקול ענות חלושה – למעשה, הנשיא יצא לא עונש פורמלי – סימן במובנים רבים את תחילת הסוף של עידן הפוריטניות והצביעות בארצות המערב.

מודל המיניות החדשה, הנפוץ במערב בעיקר במסגרת השכבה היאפית, מרחיב את גבולות הדמוקרטיה גם ואולי בעיקר משום שערך השותפות והשוויוניות בהנאה הם מיסודותיו. אין זו מיניות של 'כיבוש', 'שליטה' ו'ניצול' בנוסח הישן, אלא של רגישות והבנה. במקום להכניע את האישה ולספק את עצמו, במקום 'לדפוק', 'לזייין', 'להשכיב', 'לנקנך', 'לזרז', 'לפמפם', 'לקזקז' נדרש הזכר 'לענג', 'לרגש' ו'להתחשב'. עיתונאית שכתבה וערכה את מדור המין של 'לאשה' ניסחה זאת בפשטות: 'לכתיבה על מין יש 'אני מאמין' אוניברסלי: כשאדם מרגיש טוב עם מיניות, יש בו יותר נכונות להיפתח אל זולתו, אל סביבתו, אל שכניו ואולי גם אל אויביו'.

עליית המתירנות בחברה המערבית מבטאת גם את השחרור ההדרגתי מכבלי הדת, שהיא לרוב אויבתה של הדמוקרטיה, ואת התחזקות ההווה החילונית החופשית, שהיא מאושיות הדמוקרטיה. חשוב לסייג ולהדגיש: לא הכול במהפכת המין הוא דמוקרטי ויש במהפכה זו אף לא מעט סכנות לדמוקרטיה. ניצול נשים וקטינים בתעשיית הפורנו, חשיפת ילדים בגיל צעיר מדי לסקס, עלייה במינון האלימות המיוחסת למין – כל אלה רק מקצת מהרעות החולות שהחברה הדמוקרטית תצטרך לפטור בשנים הבאות.

גם לתעשיית הסקס כוח גלובלי, שכן היא מקדמת מעבר מהיר ואינטנסיבי של מוצרים, גירויים ואנשים (מהגרים) מתרבות לתרבות. הסקס הוא מרכיב חשוב בהתפתחות הכמותית והאיכותית (טכנולוגית) של רשת האינטרנט (אינני דן כאן בהיבטים המוסריים השליליים שלה). מאז 1994 גדל בקצב מסחרר מספרם של אתרי הסקס החדשים ברשת והם נחשבים לאתרים המבוקשים ביותר בה. באותה שנה (1994) כבר היה הסקס 80% מכלל התעבורה באינטרנט. הסקס גם היה 69% משוק הצפייה בתשלום ברשת, שגילגל באותה תקופה 1.4 מיליארד דולר – הרבה יותר ממשחקי הווידיאו (4%) והספורט (2%). ב-1999 העריכו מומחים שיש ברשת למעלה מארבעים מיליון דפי אינטרנט העוסקים במיניות ולפחות 40 אלף אתרי סקס מסחריים, והרשימה גדלה מיום ליום. לפי חברת הדירוג נילסן, כ-17.5 מיליון גולשים ביקרו באתרי פורנו בינואר 2000. דו"ח של חברת המחקר 'פורסטר' העריך שמכירות הפורנו ברשת, כולל קלטות וידיאו ואביזרים שהוזמנו 'און ליין', נגסו ב-1999 נתח של 8% מעוגת המסחר האלקטרוני, שהסתכמה ב-18 מיליארד דולר, קצת יותר ממכירות ספרים באמצעות הרשת (1.3 מיליארד דולר ב-1999) והרבה

מהפכת האינטרנט מהווה למעשה שלב חדש במהפכת הפורנוגרפיה העולמית, ויש המכנים את הרשת 'התפוצצות הפורנו'. בגלל האפשרות הטכנולוגית הקלה לסרוק תמונה בבית, לגלוש מאתר לאתר בלחיצת עכבר, ולהעביר בקלות קובצי גרפיקה, תצלומים ומלל, נהפך האינטרנט לשוק פורנו גלובלי בהיקפים מדהימים. הפורנו הפך בבת אחת לנגיש לכל דורש, והרס כל סכר צנזוריאלי. הרשת מכילה אין ספור אתרים ומציעה מגוון בלתי מוגבל של גירויים, החל בתמונות תמימות של נשים וגברים עירומים ועד לחומרים 'קינקיים', ביזאריים וסטייתיים, כמו גירוי מיני באמצעות הפרשות, מין עם חיות, פדופיליה ואונס.

רשת האינטרנט מולידה מהפכה בתחום הפורנוגרפיה לא רק משום שהיא מכפילה באלפי מונים את מצאי מוצרי הפורנו ומקילה על הנגישות אליהם, אלא גם משום שהיא מאפשרת תקשורת קלה ומהירה מכל מקום לכל מקום על פני הגלובוס, בכל שעה, ושומרת על אנונימיות הגולשים. הדואר האלקטרוני, הצ'טים והפורומים הם כלים זמינים להחלפת מוצרי פורנו 'ביתיים' (למשל תמונות עירום עצמיות, או סיפורים ארוטיים תוצרת בית) בין מיליוני בני אדם ולקיום מגעים ב'שיחות ארוטיות'. הרשת משנה גם את תעשיית הפורנו הישנה משום שהיא מאפשרת לחובבים להקים אתרי סקס משלהם כמעט ללא עלות ומולידה מדי יום אלפי 'יזמי פורנוגרפיה' קטנים.

בשל כוח המשיכה האדיר שלו וקלות הפצתו, הסקס באינטרנט הוא כשמן על גלגלי הגלובליזציה, מאחר שהוא מאיץ קשירת יחסים בין אנשים שונים בחלקי תבל שונים. 'נראה שהאדם רתם כמעט כל התפתחות טכנולוגית לסיפוק חרמנותו', כותבת נטע גורביץ. 'האטרקציה הגדולה היא הקלות הבלתי נסבלת שבה יכולים למצוא באינטרנט זה את זה אנשים עם העדפות מיניות לא קונבנציונליות. הכל בלחיצת עכבר. הבנוס הנלווה הוא האפשרות להיות הכל. הגוף הוא כבר לא מגבלה. גברים יכולים להיות נשים, נשים יכולות להיות מבוגרות או צעירות יותר או לחילופין להפוך לחייל אמיץ במארינס, ולכולם יש, כמובן, זין ענק וחזה שופע'.

הנובו-יאפי

לא כולם הצליחו או רצו להסתגל לשינוי התרבותי שהובילה האליטה החילונית המשכילה, ורבים פשוט נשרו מהמרוץ או ממשיכים לחלום חלומות יאפים ללא יכולת לממשם (רובם בני המעמד הבינוני החדש). בספרו Generation X מתאר דאגלאס קופלנד קבוצה חברתית גדולה שהעושר המסחרי והתקשורתי הותיר אותה תועה כסומא. קופלנד מתייג את אחת מדמויות המפתח בספרו כ'פוסט-יאפי'; דמות השואפת נואשות לאמץ את סמלי הסטאטוס היאפיים ואת אורחות חייו למרות שאלו אינם מגובים ביכולת כלכלית.⁶⁹ בעצם הוא מדבר על הנובו-ריש - טיפוס מובילי שמושפע מהיאפי ולעתים מקצין את מאפייניו, כדי להסיר ספק באשר להשתייכותו שלו לקבוצת העילית (ובכך, באופן פרדוקסלי הוא דווקא מסגיר את מוצאו "הנחות").

כפי שהזכרנו לעיל, לא אחת שימשה התווית יאפי כתווית שלילית לחומרנות, טעם רע ועדרי.⁷⁰ זו טעות נפוצה שמקורה בבלבול שבין הנובו-ריש (שהוא בעצם פסאודו יאפי), לבין היאפי האותנטי, שטעמו מעודן יותר. אבל עם הופעתו של מעמד הביניים החדש (שרובו הורכב משכבות של מהגרים וקבוצות שוליים שעברו מוביליות השכלתית וכלכלית מהירה) הופיעו גם גיבורי תרבות נובו-יאפים שתיווכו (מבחינת השפעתם) בין העשירים הישנים לעשירים החדשים. מדונה, מייקל ג'קסון ומייקל ג'ורדן הן דוגמאות בולטות של גיבורי תרבות (מצליחני על) כאלה ששיקפו ברקע המעמדי ובבולטות התקשורתית שלהם את התופעה הזאת. הם וממשיכיהם (למשל אופרה וינפרי, קולין פאוול ובמידה מסוימת גם הנסיכה דיאנה) הפיצו את מודל היאפי למעגלים חברתיים רחבים יותר. בישראל יש דוגמאות רבות לתופעה הזאת, אבל דומה שהמוכרת והסמלית ביותר היא נינט טייב - ילדת הפריפריה (מקריית גת)

שהתגלתה בתוכנית לגילוי כשרונות "כוכב נולד", התפרסמה, עברה לתל אביב ונעשה לאייקון מוביל עם סממני יאפיות מובהקים.

הכתרתו של ברק אובמה לנשיא הארבעים וארבעה של ארצות הברית (בשנת 2009) היוותה ביטוי סמלי מזוהך לתהליך הזה, שמגדיר מחדש את הסדר החברתי במאה העשרים ואחת. אובמה, בן של מהגר שחור ואמריקאית לבנה, עורך דין בהכשרתו מאוניברסיטת קולומביה והרווארד היוקרתיות, מגלם את היאפי החדש שפרץ את גבולות המוצא, המגדר, והלאום. הוא כמעט תמצית האדם הגלובלי, והתכונות הללו הם חלק גדול מסוד קסמו הגדול.

עולם ללא גבולות

בראשית שנות השישים טבע חוקר התקשורת מרשל מקלוהן את המושג 'הכפר הגלובלי', שנעשה מאז מטבע לשון מדעית ועיתונאית שגורה. מקלוהן טען כי עקב המצאת הטלגרף, וביתר שאת עקב המצאת הטלפון, הרדיו והטלוויזיה, נהפך המידע מאישי ואזורי ללא אישי ולכלל-עולמי. 'כשאדם חי בסביבה חשמלית', כתב, 'טבעו משתנה, וזהותו האישית מתמזגת עם היחד הקיבוצי. הוא נעשה "איש ההמונים"'. בזמנו נחשבה תחזיתו למוגזמת ואולי לאוטופית, אך בשני העשורים האחרונים, בזכות מהפכת המחשוב והטלקומוניקציה, שהביאה לעולם מחשבים אישיים וניידים, שידורי לוויין, מכשירי פקס, טלפונים סלולריים חכמים ואינטרנט מהיר. החזון האוטופי הולך ונהפך, עקב בצד אגודל, למציאות. האיחוד האירופי, שלפני עשורים ספורים בלבד נראה כחלום דמיוני, והסכם נאפט"א (הסכם הסחר החופשי שנחתם בין ארצות הברית, קנדה ומקסיקו בינואר 1994) הם לדעת חוקרים ופרשנים רבים סנוניות ראשונות בעולם חדש שגבולותיו המדיניים והגיאוגרפיים הולכים ונפרצים, והדמיון הכלכלי והתרבותי בין המדינות הולך וגדל. הדוגמאות להתהוות המבנה הגלובלי החדש הן רבות מספור ומופיעות באלפי מאמרים בעיתונות לסוגיה, בכתבי העת העיוניים והמדעיים ובספרים שפורסמו בשנים האחרונות. הגלובליזציה מקיפה שווקים, תאגידי תעשייה ושירותים, רשתות אופנה, מזון, בידור ותקשורת בינלאומיים – ויוצרת סדר עולמי חדש. כך, למשל, מחזור העסקים של מקצת מתאגידי הענק הבינלאומיים גדול בהרבה מתקציבן של מדינות רבות בעולם.

הקהילה הגלובלית החדשה, המתרכזת לעת עתה בעולם המערבי (אם כי, בשנים האחרונות מצטרפים אליה כוחות אדירים חדשים – סין, הודו וכמה ממדינות דרום אמריקה), מתהווה לא רק באמצעות צמיחת מפעלי ענק בינלאומיים ושיתוף פעולה כלכלי ותרבותי, אלא גם באמצעות עלייה עצומה בהיקף המגעים בין אנשים ממדינות שונות בעולם ובחשיפה לגירויים משותפים. העלייה הזאת נובעת בעיקר מן ההשתכללות וההזזה של אמצעי הנייד – רכבות חדישות המגיעות למהירויות עצומות,⁷¹ פיתוח מטוסים חדישים הטסים במהירויות גבוהות והוזלת מחירי הטיסות, שהביאו גם לעלייה עצומה בהיקף התיירות הבינלאומית⁷² ולהופעת מעמד חדש של אנשי עסקים 'גלובליים', המתניידים בין מדינה למדינה כעניין שבשגרה; מהגירה חסרת תקדים ממדינה למדינה, בעיקר של 'פועלים שחורים' מארצות העולם השלישי ומזרח אירופה למדינות המערב; מצמצום המגבלות על ניידות חופשית בין המדינות, כגון ביטול משטרת הגבולות בין מדינות אירופה; מהאחדה של אמצעי קומוניקציה ומסחר – מטבע אירופי משותף,⁷³ דרכון אירופי, שירותי בידור אירופי ועוד; ומההתפתחות המהירה של רשתות התקשורת – הטלוויזיה בלוויין, כבלי הטלפון הטרנס אטלנטיים בעלי הפס הרחב ורשת האינטרנט.

אורח החיים היאפי מצטיין בזיקה מקומית רופפת, אשר מתבטאת בדפוסי עבודה, צריכה, מגורים, אכילה, בילוי ולבוש חוצי גבולות. זאת בין השאר בשל ניידותו הרבה (נסיעות, טיסות) ונגישותו לכלי תקשורת ומיחשוב מתקדמים. בעקבות השינויים הטכנולוגיים, מה שהיה בעבר נחלת שכבה קטנה של יאפים בעלי אמצעים והון

תרבותי הופך בהדרגת לנחלת מיליוני בני אדם. האנושות כולה סוגרת פער עם אורח החיים היאפי ומטמיעה אותו לחברת ההמונים.

התפתחות רשת האינטרנט היא אולי המשתנה החשוב ביותר בנוסחת השינוי. מספר הגולשים מוכפל מדי שנה והיצע האתרים והשירותים שלה גדל אף הוא בקצב מסחרר. רבים מנבאים שלאחר התחברות רוב אוכלוסיית העולם לרשת, ולאחר ארגון ושיפור הממשק עם המשתמש, ועלייה במהירות העברת המידע, תחול מהפכה של ממש אשר תשנה את דמות העולם באורח מהותי. כשם שהמהפכה החקלאית איחדה את להקות הציידים והמלקטים השבטיות למדינות אגרריות, וכשם שהמהפכה התעשייתית התיכה את הדוכסיות, ערי המדינה והגילדות המסורתיות למדינת אזרחים מודרנית, כן מהפכת הטלקומוניקציה מוחקת ותוסיף למחוק בהדרגה את גבולות הלאום, תוך שהיא יוצרת תרבות-על פופולרית בינלאומית המבוססת על קשר יומיומי ומידי בין אנשים שונים מכל קצווי הגלובוס.⁷⁴ התפתחות הרשתות החברתיות (בעיקר פייסבוק, טוויטר ולינקדין) מהווה שלב חשוב בתהליך הזה. בעידן שבו מאות אלפי בני אדם בסקנדינביה, למשל, יוכלו לקיים מגע רציף ומהיר באמצעות רשת אינטרנט משוכללת עם מאות אלפי בני אדם בהודו, למשל, וליצור בכך קשרי עבודה וחברות יומיומיים, ייחלש תפקידו של המיקום הגיאוגרפי כמגדיר זהות.

כפי שכבר צוין לעיל, תרבות משותפת מבוססת על זיכרון קולקטיבי, מסורת של מנהגים וסמלים ותחושה של שותפות ואחדות גורל. כל אלה מותנים בחשיפה לגירויים משותפים. כשם שמהפכת הדפוס באירופה היתה גורם מרכזי ביצירת השפות הלאומיות והתודעה הלאומית,⁷⁵ כן מהפכת הטלקומוניקציה היא גורם מרכזי ביצירת שפת התרבות הגלובלית. מהפכת הטלקומוניקציה יצרה מבוע חדש של גירויים משותפים החוצים מדינות ועמים, בראש ובראשונה סדרות טלוויזיה פופולריות (רובן אמריקניות), תשדירי פרסומת וקליפים מוזיקליים, ושידורים של חדשות, אקטואליה ותחרויות ספורט, מופעי בידור ואירועי תרבות. רבים מהגירויים האלה משודרים באמצעות הלוויין בשידור חי על ידי תחנות טלוויזיה בינלאומיות⁷⁶ ונקלטים על ידי מאות מיליוני בני אדם ברחבי העולם.

גם פארקי השעשועים והמוזיאונים הענקיים שבהם מבקרים מיליוני תיירים מכל העולם בזכות הנגישות ההולכת וגדלה של אנשים לתחבורה תעופתית ולבתי מלון, מייצרים חוויה גלובלית משותפת היוצרת בהדרגה תודעה בינלאומית ומכנה משותף היסטורי בין בני אדם מכל קצווי תבל. האפשרות לרכז מיליוני בני אדם סביב מקור גירוי אחד החלה זה כבר לייצר סמלים בינלאומיים, גיבורים בינלאומיים (ספורטאים, כוכבי קולנוע, דוגמנים ועוד), ואפילו מעין ימי חג בינלאומיים (אירועים ספורט, אופנה, פיתוחים טכנולוגיים ועוד). בהדרגה הולכת ונוצרת שפת סימנים גלובלית וזיכרונות גלובליים המחזקים את המצע המשותף בין בני לאומים שונים, תוך כדי שחיקת המקומי והפרטיקולרי.⁷⁷ חשוב להדגיש כי תרבות גלובלית אינה נוצרת אך ורק על ידי חשיפה לגירוי תקשורתי משותף אלא גם על ידי התפתחותה של תשתית ארגונית המאפשרת את המגע היומיומי.⁷⁸ אולם הגירוי המשותף מכשיר את הקרקע להיווצרותה של התשתית הארגונית.

התפתחותה של הכלכלה הגלובלית, המבוססת על טכנולוגיות תקשורת חדישות ועל כוח מחשוב עצום ממדים, היא גורם נוסף בהתהוות הכפר הגלובלי. האינטרס הכלכלי מהדק את הקשר בין קבוצות ובודדים מרוחקים, פורץ גבולות לאומיים ומנתץ תקנות ומגבלות של בקרה והכוונה של המדינות על רוב ענפי המשק. שלושת הסימנים המובהקים ביותר להתפתחות הכלכלה הגלובלית הם: (א) התפתחות 'ערי העולם' – הכרכים הענקיים (כדוגמת לונדון, ניו יורק, פריז, רומא, טורונטו, פרנקפורט, טוקיו, סינגפור והונג קונג) המושכים אליהם אלפי מהגרים מקצווי הגלובוס ומהווים מוקד של תיירות, מסחר, פיתוח ובנקאות בינלאומיים;⁷⁹ (ב) הופעת חברות הענק הבינלאומיות המהוות 'סוכנויות גלובליזציה' באמצעות שליטה על מרכזי ייצור במספר רב של מדינות ובאמצעות שיווק והפצה של אופנות ומוצרים דומים ברחבי הגלובוס, המחזקים את המכנה המשותף בין אנשים בני לאומים שונים. (ג) הניסוי המעבדי של החברה הגלובלית שהתרחש במשך שנים בעיקר במגלופולינים כמו ניו יורק ולונדון, הורחב לפרויקט הגרנדיוזי של איחוד אירופה. מה שלפני עשורים ספורים בלבד נראה כחלום דמיוני, והסכם נאפט"א (הסכם הסחר החופשי שנחתם בין ארצות הברית, קנדה ומקסיקו בינואר 1994) הוא לדעת חוקרים ופרשנים רבים הסנוניות הראשונות בביטול הגבולות המדיניים והגיאוגרפיים וביצירת מנגנון ממשל והכוונה בינלאומי. הפרלמנט האירופי

ובתי המשפט הבינלאומים הם הביטוי הסמלי והמעשי החשוב ביותר לתהליך הזה.

אם בתחילת הדרך רוב פעילותו של היאפי היתה בתוך המטרופולינים של מדינתו, הפיתוח המהיר של הדיגיטציה (בעיקר האי פד והסמרטפון) וכלי התעבורה הבינלאומיים (טיסות מוזלות, רכבות מהירות, מנהרות וכבישים מהירים) הפכו את היאפים לניידים יותר ואת המודל לנפוץ בעולם.

בסרט המצליח "תלוי באוויר" (*Up in the Air*)⁸⁰ בכיכובו של ג'ורג' קולוני, הגיבור הראשי, ראיין בינגהאם, הוא יאפי טיפוסי שעובד בחברה המספקת שירותי פטורים לחברות אחרות ברחבי ארצות הברית. כצפוי, מדובר באדם שאינו נקשר לאף אחד ואין לו בית מוגדר. ראיין הוא נוסע מתמיד ואורח מכובד בבתי מלון (רשת הילטון חביבה עליו), וחלומו הוא להגיע לצבירה של 10 מיליון מיילים של טיסה בחברת אמריקן איירליינס. באחד מבתי המלון הוא פוגש בבר את אלכס גוראן, שאף היא מרבה לבלות בטיסות. כאן יצמחו יחסי אהבה תועלתניים, ארעיים שיסתיימו בהודעה יבשה על ניתוק הקשר באמצעות מסרון. הסרט מטפל בסוגיות כואבות בחיים המודרניים, בעיקר על רקע הכלכלה הדווינסטית⁸¹ חסרת הלב (בסוף גם הגיבור עצמו נפגע ממנה). עולה גם השאלה מה יהיה דיוקנה הרגשי והמוסרי של החברה האנושית, בעולם נייד לא גבולות וללא מחויבות. שווב, היאפי הוא בעצם "קבוצת המיקוד" לבחינת השאלה הזאת.

חזון אחרית הימים או חלום הביעותים (תלוי בהשקפה) של הכפר הגלובלי עדיין רחוק מאוד ממימוש, וההבדלים בין מדינות עדיין חדים ועמידים למדי. הלאומנות שבה ופורצת במקומות שונים כפרצי גיזר תת-קרקעיים (חבל קוויבק בקנדה, חבל הבסקים בספרד, מדינות הבלקן, כמה ממדינות ברית המועצות לשעבר ועוד) וגם צורות שלטון אתנוצנטריות לא דמוקרטיות – כמו קומוניזם, פונדמנטליזם דתי, ודיקטטורות – עדיין שוכנות לבטח. יתר על כן, בעולם שכמיליארד בני אדם סובלים בו חרפת רעב ולמעלה ממיליארד חיים בתנאי עוני קיצוניים, בבורות, ובחוסר נגישות לאמצעי הטלקומוניקציה הבסיסיים ביותר (לפי הערכות כמחצית מאוכלוסי העולם לא שוחחו מעולם בטלפון), קשה לדבר על גלובליזציה, לפחות לא בזמן הנראה לעין.⁸² בעולם ששלושה מיליארד אנשים המתגוררים ב-61 מדינות מייצרים רק שישה אחוזים מהתמ"ג העולמי, והתמ"ג לנפש שלהם הוא שני דולר ליום או פחות, מוקדם עדיין להכריז על 'כלכלה עולמית'. כאשר מתברר כי 60 המדינות העשירות ביותר בעולם הכפילו את ההכנסה שלהן לנפש מאז 1970 ו-60 המדינות העניות ביותר התקדמו רק מעט, או כלל לא, המושג 'מהפכה עולמית' מקבל פרופורציות נכונות יותר.⁸³

האקלים המקומי, האינסטינקט הטריטוריאלי, המסורת המקומית שנבנתה ונשמרה דורות על דורות, הנטייה לאנדוגמיות (נישואים בתוך העדה) דתית וגזעית, ובעיקר השפה הלאומית – כל אלה עדיין מהווים מקורות חציצה משמעותיים בין קבוצות אתניות ובין מדינות שישררו קרוב לוודאי עוד שנים רבות. אך חרף כל הסייגים, מניתוח מגמות ארוכות טווח בתולדות המין האנושי, לצד הנתונים המצטברים בתקופתנו, עולה שהגלובליזציה היא נחשול אדיר השוצף באפיק הטכנולוגי, שספק אם יש כוח שיוכל לעוצרו בטווח הרחוק.

תיקונים ואיזונים במודל

בשנת 1987 קרסה הבורסה של ניו-יורק והותירה חלק גדול מהיאפים עם משכורת ממוצעת במקרה הטוב וללא עבודה במקרה הרע. המבקרים שלהם, משמאל ומימין, חיככו ידיהם בשמחה לאיד לנוכח המפלה והודיעו לעולם שהמסיבה הסתיימה. אחד מהם אף תהה אם ראוי לשנות את ראשי התיבות Yuppie לשילוש Young Unhappy Professionals. אבל כצפוי השמועות על מותו של היאפי היו מוקדמות מדי. היאפים, כמו הכלכלה העולמית כולה, נחלצו בהדרגה מהתסבוכת (אחר כך יבואו עוד נפילות של בורסות, שווקים ומטבעות שיזעזעו את המערכת

הכלכלית). הם מכרו את צעצועי היוקרה שלהם כדי לסגור חובות כספיים והמציאו את 'אופנת הצמצום' (Downscale Chic). ג'ינס וחולצות טי תפסו את מקומם של בגדי המעצבים והאוכל האתני את בישול הגורמה.⁸⁴ אולי כאן טמונים חלק משורשי התופעה הפוסט-יאפית, שבה נדון בהמשך.

אבל שרידותו של היאפי אינה מחפה על חולשותיו של המודל ועל הסכנות שהוא מקפל בתוכו למין האנושי. בסופו של דבר צבא הנרקסיסטים היאפי היה לקורבן של הצלחתו שלו. החיים על טהרת האינדיבידואליזם הותירו אותו ללא קהילה להישען עליה; השגיות ותחרות חסרות פשרות פיתחו אצלו חרדה כמעט כרונית; עודף מיחשוב וחיי עיר הפכוהו לקר ומנוכר; הוויתור על חיי משפחה מלאים הותיר אותו לא אחת בודד ואומלל. נפילות הבורסה והתפוצצויות בועות ההיי טק והנדל"ן המחישו שהעולם החדש לא יציב ושגם העשירים והמשכילים יכולים ליפול על הפנים. נדרשו אפוא תיקונים ועידונים במודל, ולא משום שהיאפים חדלו כך פתאום להיות אגוצנטריים ושאפתנים; התיקונים הנדרשים הם חלק מתהליך הישרדותו של היאפי, מציאת דרך ביניים שתכליתה להשיב איזון לחייו. כך נולד ה'בובו' (Bobos - Bohemians Bourgeois).

בספרו⁸⁵ Bobos In Paradise משרטט דייוויד ברוקס קווים לדמותו של הבוהמי הבורגני. הוא מסביר כי לאורך ההיסטוריה הבורגנות והבוהמה נשענו על מערכות ערכים סותרות, ולפיכך התקיים מתח ביניהן, שמקביל למתח האידיאולוגי שבין הרפובליקנים לדמוקרטים בארה"ב. כבעלי הקניין, הבורגנים הקפיטליסטים הדגישו רכושנות, שמרנות, שאפתנות, עוצמה, תקיפות וחסכנות. הבוהמה, לעומת זאת, הדגישה הרפתקנות, פתיחות, חירות, וחמלה.

אבל בשלב מסוים חלה מזיגה בין שני עולמות ערכיים סותרים אלה. האליטה הכלכלית של העידן הפוסט-לאומי פעלה כשרגלה האחת מונחת בעולם היצירה והסובלנות הבוהמי ורגלה האחרת דוחפת במעלה ההצלחה הבורגנית. מכאן גזור שמו של המעמד החדש: בוהמי-בורגני, כלומר "בובו". בדרכו ההומוריסטית מסביר ברוקס כי המזיגה בין הקבוצה המורדת של שנות ה-60 לבין הקבוצה ההישגית של שנות ה-80 הביאה לכך שקשה להבחין כיום בין האספרסו של האומן לבין לקפוצ'ינו של הבנקאי.⁸⁶

כך קרה שהשולטים בידע, הגם שהחזיקו בערכים בוהמיים, הפכו לאנשים עשירים, כמעט על כורכם. למרות שהכסף מצא אותם יותר מאשר הם רדפו אחריו, הפכו הבוהמיים לבורגנים בעצמם. כך קיבלנו למשל טייקון היי טק עם ג'ינס וטיישרט.

למרות שמבחינת הכרונולוגיה ההיסטורית נדמה כאילו הבובו קדם ליאפי, הרי שמקובל לראות בו סוג של אבולוציה של המודל. הבובו הוא יותר יאפי שהבשיל והתעדכן מאשר בוהמיין שהתעשר. הוא יאפי שמאס בחיי העיר והחליף את דירת הגג ברובע העסקים והבילוי העירוני בוילה כפרית בפרבר או בשכונת סוהו רב תרבותית בשולי המטרופולין. אם קודם הוא עיצב את סלון ביתו ואת תודעתו בריהוט היי טקי מבריק, עכשיו מתחשק לו חומרים טבעיים של אבנים, דשא ועץ טבעי. ההמבורגר השמן, פיצת הטויקאוי והסושי המתומצת מפנים מקום למזון כפרי ואתני בסימן אופנת הרטרו. עכשיו אפשר גם לרופף את חגורה והעניבה ולעטות שרוואל מאוורר ובדי ריקמה מהמזרח הרחוק ודרום אמריקה.

היאפי העירוני עבר לכפר והוריד את הקצב משום שהתחוויר לו שיש מחיר כבד למרוץ העכברים הקרייריסטי ולנופש הפעיל. הוא רוצה עכשיו יוגה, ויפסנה ושירה בציבור. הוא גם רוצה להיות הורה יותר טוב, קצת יותר אכפתי וליהנות מהשעמום הרגוע בקהילה קטנה וסולידרית. לא בטוח שהוא יחזיק מעמד לאורך זמן, כי נפילת האדרנלין תציק לו כמו נפילת סוכר אצל אנשים המכורים לשוקולד.

היאפי הסתנוור מהכנסתו הגבוהה, עבודתו המרתקת ומהצעצועים והפינוקים שאסף, אבל כעבור עשרים שנה התחוויר לו שיש משהו מעבר לכסף, משהו רוחני וקהילתי שחסר בחייו התזזייתיים. ובעיקר חסר לו זהות מוגדרת ויציבה.⁸⁷ בעידן פוסט-מודרני, נעדר אמת אחת מכוננת, מבקש הבובו להרכיב משמעות קיומית רוחנית מתוך שברי האמיתות. אלא שהפעם לא מדובר בגן העדן הצרכני היאפי, אלא במשמעות רוחנית ואנטי מטריאליסטית. יתר על כן, עבור הבובו הצלחה בעבודה ושגשוג כלכלי לבדם אינם יכולים לשמש ככלים לביטוי עצמי, ועל כן הוא פונה

למעשה הבובו הוא התלמיד המובהק והמאמין האדוק בחלופה המקודשת של דת הלאום: "האמונה הדמוקרטית".⁸⁸ בעקבות מהפכת התקשוב ותהליך הגלובליזציה הגיעה 'עבודת הדמוקרטיה' לשלב חדש, מהפכני במהותו. הדמוקרטיה הולכת ונהפכת בשנים האחרונות משיטת שלטון למערכת ערכים טוטלית, מעין אמונה חילונית שבמרכזה פולחן זכויות האדם. אחת הראיות לכך היא העובדה שהמילה 'דמוקרטי' נעשתה לאחרונה אחת המילים השכיחות, הערכיות והאקסיומטיות ביותר בשיח הציבורי בעולם המערבי. בישראל היא מחליפה כמדומה את המילה 'לאומי'. גם מסע הטהרנות והגינוי שמנהלת התקשורת המערבית כנגד 'כופרים שונים', המפרים טאבו דמוקרטי כזה או אחר, מעיד על תפיסתו של האתוס הדמוקרטי כאתוס מקודש.

במוקד הפולחן החדש, פולחן הדמוקרטיה, עומדים שני אובייקטים משלימים: 'האני הפרטי' (לאו דווקא במובנו האגוצנטרי השלילי), שהוא קטן מהלאום; וה'יוניברס', שהוא גדול מהלאום ומבטל אותו. 'האמונה הדמוקרטית' ממריצה את האדם לתבוע את מימוש זכויותיו האזרחיות, לבטא את חירותו ועצמאותו, לממש ולשכלל את כישוריו הייחודיים תוך כדי תחרות עם הזולת, להכיר את פנימיותו ואת סביבתו הטבעית והחברתית, ומעל לכול לטפח את אזרחותו בעולם שוויוני וחסר גבולות גיאוגרפיים ותרבותיים.

ככל מערכת תרבותית גם האמונה הדמוקרטית כוללת שורה של ערכים, מיתוסים וסמלים ובדומה לקודמו, הפולחן הלאומי, הפולחן הדמוקרטי יוצק לתוך חייו של האדם החילוני המשכיל ממד של 'קדושה חילונית' סמויה, ושורה של איסורים התנהגותיים המעודדים אותו למאבק מוסרי וחתימה לשלמות. אלה מספקים לו בתחושה של טעם חיים ומשמעות קיומית.⁸⁹ במקום איש הלאום – הפטריוט – צומח האדם הפוסט לאומי – הגלובליסט. זהו אדם שגבולות התודעה שלו אינם נעצרים סמוך לגבולות הגיאוגרפיים של היחידה הלאומית בה הוא מתגורר ומוקדי ההזדהות שלו וערש נאמנותו אינם נעוצים בסמלי המדינה. הגלובליסט אינו מגדיר את זהותו במונחים דתיים, עדתיים, גזעיים, לא כל שכן לאומיים, אלא באמצעות המקצוע, התחביב ותרבות הפנאי. הביוגרפיה הפרטית באה במקום ההיסטוריה הלאומית ככוח המכוון משמעות, מגדיר תפיסה, הוויה ומרחב.⁹⁰

הבובו עשוי לגלגל מיליונים בחברת מחשבים מצליחה בשעות הבוקר ולתרגל מדיטציה טרנסנדנטלית בהפסקת הצהריים; הוא יבחר בטיפול מונע על פני אנטיביוטיקה; הוא ינהג ברכב שטח זולל דלק אבל היברידי; הוא יתעקש על הפשרת קרקע לבנייה בלב אזור טבעי אך יקפיד לסדר את ביתו על-פי עקרונות הפאנג-שווי; הבובו ירכוש בגדים צנועים אבל בעבודת יד; הוא ירוויח סכומי עתק ויתרום לעמותות צדקה. הבובו יהיה לאחד מביטויה של הגלובליזציה התרבותית המאופיינת בהשפעה דו-כיוונית; מצב שבו תכנים וערכים אינם זורמים באופן בלעדי מן המערב לעבר המזרח, אלא גם בכיוון ההפוך.

הבובו אינו עובד עבוד הכסף, כי הכסף עובד עבורו. הוא נותר צרכן כפייתי ממש כמו היאפי לפניו, אבל דבר מה השתנה באופן שבו הוא צורך מוצרים. הכסף הופך לגיטימי כאשר הוא מייב עם מישור נוסף זולת עצמו. כבוהמי רוחני ואידיאליסט דמוקרטי הבובו אמור לסלוד מן החומרנות היאפית ולכן יצר לעצמו מעין 'תקינות פיננסית' המאפשרת לו לבזבז כסף מבלי להיראות וולגארי ומושחת.⁹¹ הוא מקפיד לרכוש מוצרים עם תוו תקינות מצפוני – מים מינרלים, בגדים ללא פרוות חיה, מוצרי חשמל שלא יוצרו תוך כדי ניצול עובדים תמימים וילדים וכדומה. הוא גם חבר בעמותות ובארגונים למען זכויות (נשים, מינרלים, חיות וכו') שמספקים לו גאווה, זעם קדוש וחברה נעימה עם בני מינו. את מופעי הבידור והההצגות שמילאו את עולמו של היאפי העירוני מחליף הבובו הכפרי והרוחני בהרצאות וימי עיון ביקורתיים, בהפגנות פוליטיות, ובמחאות קולניות כנגד שיעבוד, ניצול וחוסר שוויון.

בקיצור, גם כאשר הבובו מפזר את כספו חשוב לו להיות 'מואר'. במקרים רבים הנתינה הבובואית אינה רק מס שפתיים אלא נעשית ממניעים אלטרואיסטים, רגישות ואכפתיות. לעתים הנתינה והזעם משתלטים על רגשותיו של הבובו והוא נעשה אנטי ממסדי באופן מוקצן. אפשר למצוא טיפוסים כאלה בקרב קבוצות מילטניות של פעילי סביבה, מגיני חיות ותנועות שמאל רדיקליות מגוונות ברחבי העולם.

שפת ה'תקנות הפוליטית' (פוליטיקלי קורקט) היא דוגמא מובהקת להקצנה הזאת. היא התפתחה בארצות הברית בראשית שנות ה-80 של המאה הקודמת וביטאה מגמה פלורליסטית לכיבוד האחר התרבותי והאתני. אבל בשלב מסוים היא הפכה לסוג של עריצות ולציד מכשפות מגוחך.

אם היאפי מימש את עצמו באמצעות הצלחה פיננסית ומקצועית וצרכנות ראוותנית, הרי שהבובו מממש עצמו באמצעות פעילויות צדקה המחניפות לאני הרוחני שלו. התכנים השתנו אך לא המהות; המיקוד היה ונותר אולטרא אינדיבידואלי. גם כאשר הוא שואף לסייע לאחר, הסיוע עובר דרך הדימוי העצמי החיובי של הבובו, סיפוקו העצמי, הנאותיו הנרקסיסטיות והמותרות הרוחניים שלו. יתר על כן, כעת האליטה הכלכלית יכולה לשלב בסל הצריכה שלה גם מוצרים המעניקים לה מוצא מוסרי נוח מחלוקת המשאבים הלא-שוויונית, או לכל הפחות ממרקים ממנה את רגשות האשם.

אבל מההבט הסוציולוגי אסור לזלזל בבובו. תפקידו של הבובו גדול וחשוב ממה שנדמה, כנאמר "מתוך שלא לשמה בא לשמה". כשם שההיפים, שהיו קבוצת שוליים, הצליחו לשנות את התרבות הדומיננטית במערב, גם הבובאים מזיזים את מחוג השינוי מהקוטב הימני מעט שמאלה, ומכיילים אותו בשנתה מוסרית ופונקציונלית יותר. לראייה, חוקי בריאות ואיכות סביבה חדשים – בכלל זה האיסור הסוחף והמפתיע על עישון במקומות ציבוריים – נחקקים מדי שנה ונעשים למוסכמות חשובות. אפילו מיחזור האשפה ושתיית מים מינרליים, שנחשבו בעבר למנהגי העשירים, הפכו לחלק בלתי נפרד מהוויית החיים המערבית, בזכות הבובאים. גם החינוך ההומני והפוליטיקה המשתפת הם תולדה של איזון מתמשך שמגיע מהאגף השמאלי.

עיקרון האיזונים והבלמים בתרבות השלטון הדמוקרטית מתייחס על פי רוב לפיצול סמכויות השלטון לרשויות נפרדות, הבולמות אחת את השנייה, במטרה למנוע מגורם יחיד במדינה כוח מוחלט. אבל אם מתבוננים עמוק בתרבות המערב אפשר לזהות מנגנון נוסף, חשוב לא פחות, של איזונים ובלמים: האיזון האידיאולוגי בין הימין (הרפובליקאים) לבין השמאל (הדמוקרטיים). היאפי העירוני-קפיטליסט-שמרן מבטא את הוקטור הימני בנוסחת האיזון בעוד שהיאפי הכפרי (הבובו) מבטא את הוקטור השמאלי.

קשת הגוונים בתוך פלגי השמאל והימין רחבה מאוד והדבר מקשה על הגדרה ומיון של שלל התופעות. יתר על כן, המציאות החברתית והפוליטית היא דינמית והדיכטומיה בין שני המחנות, שמקורה במהפכה הצרפתית, לובשת ופושטת צורה בהתאם לנושא (כלכלה, ביטחון, דת, וכו'), המקום (ארצות, יישובים וכו'), התרבות והזמן. עם זאת, ההבדלים בין שתי הגישות עדיין שרירים ואולי חשובים מאי פעם. השוני מתחדד כאשר מתייחסים לשמאל ולימין לא רק כאל קטגוריות פוליטיות, אלא גם (ואולי בעיקר) כאל שני קצוות של סקאלה פסיכולוגית ותרבותית. באופן סכמטי, פשטני ומטאפורי אפשר למקם אותם על הרצפים הבאים: פיזי מול מטאפיזי; שכלתנות, ארציות ואנליטיות מול רגשיות, דמיון ורומנטיקה; תכנון מקדים מול זרימה ספונטנית; איפוק וריסון מול פתיחות והחצנה; חומרנות מול רוחניות; אנחנו מול אני; קשיחות, תקיפות וחוסן מול רכות והודאה בחולשות; גבריות מול נשיות; מלחמה על עקרונות מול פשרנות וגמישות; סימן-קריאה מול סימן-שאלה; חובות מול זכויות; היררכיה מול שיתופיות; אליטיזם מול סוציאליזם; עונש מול סליחה; נקמה מול מחילה; מיסוד מול חדשנות; יציבות מול הרפתקנות; לוקלי מול גלובלי.

בשרה "הרעש" שלהם – כלומר באזור שמחוץ לסקאלת הלגיטימי – הימין הופך לגזעני ופשיסטי, והשמאל הופך לנרקסיסט וניהיליסט. במצבי הקיצון שניהם מבטאים התנשאות, עיוורון חברתי, מוסריות מעוותת, ויצר של הרס עצמי. לעומת זאת, בתחום הלגיטימיות הדמוקרטית, הן השמאל והן הימין נחוצים לחברה המערבית. אם להשתמש בהמשגה סינית מוכרת, השמאל והימין הם היין והיאנג של המוסר הדמוקרטי, כלומר ניגודים משלימים.

חשיבותם עולה בתקופה של שינויים כבירים. החברה המערבית דומה בימינו לספינה המשייטת לנמל-בית דמוקרטי וגלובלי בלתי נראה. רוחות השמאל הם אלה שנותנות לה את אנרגיות התנועה, אבל בלי שמפרשי הימין ימתחו בקשיחות וינתבו את משבי השינוי, הספינה עלולה לנטות על צידה ולשקוע במצולות. היאפי והבובו מוביים את

היחס למהגרי העבודה שמציפים את העולם המערבי, הוא דוגמא מובהקת לדינאמיקה הזאת. מי שמאמין שאפשר למנוע הגירה של מהגרים בכלל ומהגרי עבודה בפרט, דומה לאדם שמאמין שאפשר לסכור את גלי האוקיינוס או להסיט את משטר הרוחות העולמי. גלי המהגרים למדינות-השפע קשורים לתהליכי עומק רבי עוצמה, כגון ירידה בפריון והזדקנות האוכלוסייה, הנגשה לכלי תקשורת, תחבורה ונייד, טשטוש הגבולות בין המדינות והלאומים והתהוות הכלכלה הגלובלית, עליית האתוס הפלורליסטי והתחזקות הרגישות לזכויות האדם, התפתחות המודל הרב תרבותי ועוד. באותה מידה, מי שמאמין שהתהליך הזה יכול להיות בלתי מבוקר שוגה באשליות. מצד אחד, גלים של מהגרים מהעולם השלישי מאיימים על החוק הדמוקרטי, מולידים כיסים של עוני, פשיעה ועבדות, ויוצרים איומים ומתחים מסוכנים על בסיס כלכלי, אתני, תרבותי, לאומי, דתי ופוליטי. מצד שני, הם משפרים את הכלכלה העולמית, תורמים לתהליך הגלובליזציה, מהווים מנוף עקיף לקידום ארצות העולם השלישי, ובאופן מדורג ואיטי מעשירים את חברת היעד (מייבאים מסורות של אוכל, לבוש, מוסיקה, אמנות וכו') ומשפרים את הרגישות והסקרנות לזר ולשונה.

שרוליק עובר להיי טק

התהליכים הגלובליים שתוארו לעיל, ביניהם היווצרות ארכיטיפים פוסט לאומיים, שחיקת הפטריוטיזם הלאומי וצמיחתו של מעמד חברתי חדש, לא פסחו גם על החברה הישראלית המתמערבת. סגנון החיים המושתת מחד על אינדיבידואליזם מוקצן וכלכלת שוק תחרותית, ומאידך על ערכים דמוקרטיים-ליברליים של זכויות וכבוד האדם, חלחל בהדרגה גם לחברה הישראלית.

עד למלחמת יום כיפור היתה מדינת ישראל "חברת חזון", המכוונת למטרות לאומיות, ובראשן הצלת העם היהודי והקמת מדינה עברית עצמאית, שתהווה אור לגויים. עם הזמן היא איבדה את התמימות ואת הסולידריות השבטית שלה, ונעשתה ביקורתית, מסוכסכת ואידווידואליסטית יותר. כמובן שהתהליך לא היה אחיד בכל המגזרים. בקרב הדתיים הלאומיים, למשל, התרחש לפחות עד לעשור האחרון תהליך הפוך (בינתיים הם מיישרים קו במהירות). אבל בקרב השכבה היהודית הוותיקה, המשכילה, החילונית והמבוססת חלה רגרסיה אידיאולוגית הולכת וגדלה שהואצה כתוצאה מאירועים ותהליכים מקומיים (מלחמות, הגירה, מתחים פוליטיים ועדתיים, ליברליזציה של השוק הכלכלי ועוד) ומאירועים ותהליכים גלובליים. כתוצאה מכך חלה תמורה עמוקה במעמדם ובתדמיתם של המוסדות הלאומיים – בראשם המוסד הפוליטי והביטחוני – ובחשיבותם של ערכים שהיו מרכזים בהווה הישראלית, כגון שירות לאומי, התנדבות, שימור התרבות העברית ועוד. כך נוצרה קרקע פורייה לצמיחתם של טיפוסים חברתיים וסגנונות חיים חדשים. גולת הכותרת של התהליך הזה היא דעיכתו הנמשכת של מודל הצבר, שהיווה מגדלור ערכי במשך שנים רבות, והחלפתו במודל גלובלי יותר שבמרכזו היאפי/ת. זהו שינוי דרמטי, במונחים ישראלים. רוב הישראלים מודעים להתרחשותו, אולם בה בעת מדחיקים את משמעויותיו העמוקות. "אנו בנו ארצה לבנות ולהיבנות בה", אבל ספק אם דמות היאפי היו בתוכניות של דור המייסדים.

בדומה להתפתחות היאפי בעולם, גם בישראל הגורם המרכזי לשינוי היה כלכלי-טכנולוגי. החברה הציונית לא היתה מעולם סוציאליסטית במלוא מובן המילה. גם בימי הזוהר של הקיבוץ והמושב השיתופי, משקלם הדמוגרפי היה קטן (לא יותר מ-3% מהאוכלוסייה) והם שימשו סמל ומיתוס ולא דווקא מודל חיים רצוי עבור רוב המהגרים היהודים שהגיעו לארץ ישראל. מרבית האוכלוסייה היהודית, ובכלל זה מנהיגי מפלגות הפועלים, היתה עירונית וחיה על פי הדפוסים המקובלים בארצות הקפיטליסטיות.

אולם, ישראל בתקופתה המעצבת לא היתה קפיטליסטית במובן המקובל. כלכלתה נוהלה על ידי שלטון מפלגתי ריכוזי שהגביל את כוחות השוק החופשי. רוב ההשקעות במשק היו פרי יוזמה של המוסדות הלאומיים – סוכנות, הסתדרות, ממשלה וכו' – שגייסו את רוב הוןם מתרומות והלוואות. שיקולי ההשקעה של יחידים וארגונים היו אף הם שונים מן המקובל בכלכלות שוק. בראש סדר העדיפויות עמד האינטרס הלאומי – הקמתה של מדינה עצמאית ובטוחה עבור העם היהודי בארץ ישראל שתכלול שטח רחב ככל האפשר. סדר זה הכפיף במקרים רבים את האינטרס האישי-הפרטיקולרי למטרה הקולקטיבית. גם מבחינת אורח החיים לא היתה ישראל קפיטליסטית במובן המקובל במערב. היא העמידה במרכז את ערכי ההתנדבות ללא תמורה חומרית וגינתה, לפחות באורח רשמי, צרכנות פזרנית, חומרנות והדוניזם, כגון ריקודים סלונים וביילויים בבתי קפה. העובדה שישראל היתה חברה קטנה, מעוטת משאבים חומריים ולא מפותחת מבחינה תעשייתית ותקשורתית, השפיעה אף היא על עיצובו של אורח חיים מיוחד שלא היה קפיטליסטי טיפוסי.

לקראת שלהי שנות השמונים, בעיקר לאחר כינונה של ממשלת האחדות השנייה ב-1988, החל עידן חדש בכלכלה הישראלית – העידן האולטרה-קפיטליסטי. מעורבות הממשלה בכלכלה קטנה והריכוזיות במשק צומצמה. שלושת הביטויים העיקריים לתהליך זה היו ביטול הסובסידיות של מוצרי היסוד, הקטנת ההטבות והמענקים למשקיעים, והפרטת הבעלות על נכסי הממשלה. בד בבד הואץ תהליך חשיפתה של ישראל לסחר חוץ חופשי – הורדת ההגבלות והמכסים על מוצרי יבוא – שהחל כבר בשנות השבעים עם חתימת הסכם הסחר החופשי עם השוק האירופי המשותף. גם המגבלות על החזקת מטבע חוץ הוסרו בהדרגה, תחילה מהסקטור העסקי ומתושבי חוץ ואחר כך מכל תושבי המדינה, עד לביטולן הסופי ערב יום העצמאות החמישים (1998).

בתוך עשור זינקה רמת החיים הממוצעת בישראל ועברה במספר פרמטרים את הרמה של כמה מארצות אירופה כמו יוון ופורטוגל. העלייה החדה ביותר היתה במחצית הראשונה של שנות התשעים. בשנים 1989-1995 גדל התל"ג בשיעור שנתי ממוצע של 5.6% ובכ-40% באופן מצטבר. התל"ג לנפש גדל באותה תקופה בכ-3% כל שנה ובכ-16% באופן מצטבר. הגידול בתוצר ובתוצר לנפש תורגם לגידול משמעותי בצריכה בכל הענפים. בשנים 1995-1989 גדלה הצריכה הפרטית במחירים קבועים בכ-60% שהם כ-7% בממוצע שנתי. הצריכה הפרטית לנפש גדלה באותה תקופה בכ-25% שהם כ-4% בממוצע שנתי.⁹² הפדיון השנתי לעוסק במחירים קבועים עלה באותה תקופה בכ-30% אף על פי שהגידול באוכלוסייה היה רק 20%.⁹³ הישראלים החלו ב'חגיגת קניות', כהגדרת העיתונות, והשפע בבתי הלך וטפח בקצב מסחרר. רק לשם המחשה, ב-1995 בלבד רכשו תושבי ישראל כ-130 אלף מכוניות חדשות, כ-50 אלף מקררים, כ-95 אלף מכשירי וידאו, כ-40 אלף מדיחי כלים. במחצית הראשונה של 1995 נרשמו 940 אלף יציאות לחו"ל. הוצאות הישראלים בחו"ל בתשנ"ה הסתכמו בכ-1.5 מיליארד דולר. באותה שנה נרשמו כ-6 מיליון לינות של ישראלים בבתי מלון ברחבי הארץ.

באפריל 1997 צירפה קרן המטבע הבינלאומית את ישראל לרשימת המדינות המתועשות. ההחלטה נומקה בהתפתחויות המהירות במשק הישראלי ובגידול שנרשם בה בהכנסה לנפש. ההחלטה המחמיאה היתה לא רק מתנה כלכלית אלא סמל לסיום עשור מהפכני מבחינה כלכלית, שבו עברו מבנה הבעלות על ההון, הייצור והשיווק בארץ שינוי עמוק. מדינת ישראל היתה לחברת שוק תחרותית ופתוחה, שבה הכסף והרווח הם חזות הקיום: חברה שבה מוצרים שהיו רק אתמול בגדר מותרות לעשירים נהפכים בתוך זמן קצר למוצרי צריכה המוניים;⁹⁴ חברה העוברת מייצור סחורות לייצור שירותים, שבה המעמד הבינוני הולך ומתרחב במהירות והפערים בין שני קצות הסקאלה המעמדית (עשירון תחתון ועליון) הולכים ומעמיקים.

ככל שנעשתה קפיטליסטית וחומרנית יותר, כן איבדה המדינה את צביונה הציוני. לא עוד חברה מונוליתית עם כלכלה ריכוזית וצריכה הומוגנית ברמת חיים נמוכה, אלא חברה שפע פלורליסטית שבה האזרח נתפס כיחידת צריכה ולא דווקא כיחידת ייצור. התרבות הקפיטליסטית שחקה ועודנה שוחקת את התרבות הציונית – הקהילתית והסולידרית באופייה – גם משום שהיא יוצרת לגיטימציה לרווח, לטעם ולמימוש עצמיים, ומעודדת תחרות – לעתים קרובות אכזרית – על משאבים. לא ייפלא אפוא שהמושג הכלכלי 'הפרטה' נעשה זה כבר מטבע לשון

הקפיטליזם כירסם באורח החיים הציוני בעיקר משום שהוא שבר את הסגירות והאתנוצנטריזם שבה איפיינו את החברה הישראלית. הפילוסופיה הקפיטליסטית שימשה מאיץ ליבוא מוצרים מגוונים מבחוץ, ובכלל זה מוצרי תרבות, כמו מוזיקה ושידורי טלוויזיה, ואתם גם מקורות השפעה חיצוניים (בעיקר של החברה האמריקנית). הקפיטליזם הוא במידה רבה המצע הרוחני המאחד היום את רוב העולם - ה'אופיום' הרעיוני הממכר אנשים כה רבים ממקומות כה שונים. בזכות התפשטות הכלכלה הקפיטליסטית נוצרת גם הומוגניות תרבותית השוחקת בהדרגה את הייחודיות האופיינית של כל מדינה ומדינה, ובכללן ישראל.

במקביל להתחזקות סגנון החיים הקפיטליסטי התפתחה בישראל תרבות דמוקרטית מזן חדש - פלורליסטי יותר. הדמוקרטיה, כדרך חיים וכשלטון, איננה תופעה חדשה בעולם המערבי, אולם רק לאחר הניצחון המוחץ של המדינות הדמוקרטיות על המדינות הפשיסטיות במלחמת העולם השנייה, ורק בשנות השישים, עם הופעת 'ילדי הפרחים', מרידות הסטודנטים, תנועות המחאה האנטי-מלחמתיות והפופולריזציה של הטלוויזיה, החלה להתפתח בארצות המערב 'עבודת הדמוקרטיה'. מתקופה זו ואילך שטפו את העולם המערבי גלי הפסיכולוגיזם, הלגליזם, המתירנות, הספקנות והתקשורתנות ויצרו הוויה חברתית חדשה, השונה מבחינת ההדגשים הערכיים המנחים אותה מזו שאיפיינה את החברה המערבית בחמשת העשורים הראשונים של המאה העשרים.

בשנות השמונים והתשעים של המאה העשרים, עקב מהפכת התקשוב מזה והתמוטטות הגוש הקומוניסטי מזה, הגיעה 'עבודת הדמוקרטיה' לשלב חדש, מהפכני במהותו. הדמוקרטיה הולכת ונהפכת משיטת שלטון למערכת ערכים טוטלית, מעין אמונה חילונית שבמרכזה פולחן זכויות האדם. אחת הראיות לכך היא העובדה שהמילה 'דמוקרטי' נעשתה לאחרונה אחת המילים השכיחות, הערכיות והאקסיומטיות ביותר בשיח הציבורי בעולם המערבי. בישראל היא מחליפה כמדומה את המילה 'ציוני'. גם מסע הטהרנות והגינוי שמנהלת התקשורת המערבית כנגד 'כופרים שונים', המפירים טאבו דמוקרטי כזה או אחר, מעיד על תפיסתו של האתוס הדמוקרטי כאתוס מקודש.

ככל שנחלשה התרבות הציונית התמימה והטוטאלית, כן התחזקה הדמוקרטיה הפלורליסטית; ולהפך, ככל שהתחזקה הדמוקרטיה הישראלית, כן נחלשה התרבות הציונית. למעשה, הדמוקרטיזציה של החברה הישראלית השפיעה רבות על הכרסום בעוצמת התרבות הציונית ועל צמצום האשראי הבלתי מוגבל שניתן למנהיגות הוותיקה ולמוסדות השלטון. מאחר שהדמוקרטיה מעמידה את האדם במרכז (זכויות אזרח וכו'), היא מהווה בעליל מכניזם אנטי-לאומי, שכן הלאומיות מבוססת על צמצום מעמדו של הפרט לטובת מעמד הקולקטיב. יתרה מזו, הציונות התבססה על מונוליתיות רעיונית ותרבותית ועל מדיניות של כור היתוך, שפירושה המעשי היה התכת תרבויות המהגרים לתבנית הצברית. היום אנו יודעים שמתחת למונוליתיות הזאת רחשו זרמי מעמקים תרבותיים שהמתינו לשעת כושר להגיה ולשנות את צביונו של השלטון הישראלי ולעשותו רבגוני ופלורליסטי יותר. ההתפרצות הזאת נבעה מהיחלשותו של הממסד הציוני האוליגרכי, בעיקר אחרי מלחמת יום הכיפורים, ובה בעת תרמה להיחלשותו. הממד הדמוקרטי בתרבות הישראלית החילונית מתחזק בזכות שני גורמים נוספים: הפולמוס ההולך וגובר בין מפלגות השלטון למפלגות האופוזיציה, שמקורו בקונפליקטים ההולכים ומחריפים בין מגזרי האוכלוסייה השונים, והשינוי הגדול שחל בדמותה של התקשורת ובמעמדה החברתי.

תהליך הדמוקרטיזציה היה ועודנו 'אייל נגח' המערער את חומת האידיאליזם הציוני גם משום שהיא - שלא כמו האתוס הציוני - משותפת למדינות רבות, בעיקר למדינות המערב. ככל שמתחזקת הדמוקרטיה בישראל, כן היא הולכת ונעשית דומה למדינות מערביות אחרות ומאבדת מצביונה הייחודי. הדמוקרטיה, כמו הקפיטליזם (ויש זיקה ביניהם), היא הדבק הערכי של העולם החדש. זהו 'בניין-העל' המוסרי של הסדר העולמי החדש, אם לנקוט את מושגיו של קרל מרקס.

במוקד הפולחן החדש, פולחן הדמוקרטיה, עומדים שני אובייקטים משלימים: 'האני הפרטי' (לאו דווקא במובנו האגוצנטרי השלילי), שהוא קטן מהלאום; וה'יוניברס', שהוא גדול מהלאום ומבטל אותו. 'האמונה הדמוקרטית'

ממריצה את האדם לתבוע את מימוש זכויותיו האזרחיות, לבטא את חירותו ועצמאותו, לממש ולשכלל את כישוריו הייחודיים תוך כדי תחרות עם הזולת, להכיר את פנימיותו ואת סביבתו הטבעית והחברתית, ומעל לכול לטפח את אזרחותו בעולם שוויוני וחסר גבולות גיאוגרפיים ותרבותיים.

חשוב לסייג ולציין כי ישראל החילונית נעשיתה דמוקרטית יותר, בעיקר מבחינת מוסדות השלטון והאינפורמציה ופחות מבחינת תרבותה ואורח החשיבה של אזרחיה (הכוונה בעיקר למגזר היהודי החילוני ולא למגזרים פחות דמוקרטיים באופיים כמו המגזר החרדי והערבי). סקרים רבים שבים ומגלים שישרואלים רבים עדיין שואפים למנהיג חזק, גם במחיר צמצום החופש הדמוקרטי של הגופים הפוליטיים. יש לתופעה זו, השכיחה בעיקר בעשירונים התחתונים של החברה, סיבות רבות שאין זה המקום לפרטן. נזכיר רק את הקונפליקט הערבי-ישראלי ואת השנאה היוקרת של האיסלם הפונדמנטליסטי כשני גורמים המרכזיים. אך בשקלול כולל, הדמוקרטיה הישראלית מעמיקה ומתפשטת לאורכה ולרוחבה של החברה, בעיקר בזכות השינויים שהתחוללו במערכות התקשורת, המשפט, האמנות, המדע והחינוך. מי שמובילה את תהליך הדמוקרטיזציה של ישראל ומשקפת אותו בסגנון חייו ותפישת עולמה היא השכבה היאפית המשכילה. ובתוך כך ישראל נעשית יותר ויותר גלובלית באופיינה.

תהליך הגלובליזציה של מדינת ישראל לא התחיל ביום אחד או בשנה אחת. למעשה הוא החל מיום היותה למדינה עצמאית. ככל שהתפתחה כלכלתה, כן צמחו קשריה עם מדינות מחוץ לה וגדל נפח המגעים והקשרים בין תושביה לתושבים בחו"ל. אולם אין כל ספק שתהליך הגלובליזציה של מדינת ישראל הוא מאד בשנות השמונים, ועוד יותר בשנות התשעים, עקב המעבר לכלכלת שוק חופשי והשינויים הטכנולוגיים והתרבותיים שהתחוללו ברחבי העולם.

אחד המנגנונים האפקטיביים ליצירת כור היתוך גלובלי הוא תוכניות הטלוויזיה הפופולריות המופצות בתרגום או בדיבוב מקומי ברחבי העולם. המצליחות ביותר הן אופרות הסבון והטלנובלות, תוכניות האירוח ושעשועוני הטלוויזיה, ששודרו גם בישראל (לעתים תוך גיור הגרסה המקורית לטעם הקהל הישראלי).

חשובים במיוחד בתהליך הגלובליזציה הם אירועי התקשורת (media events) הבינלאומיים, שאליהם נחשפו הישראלים. זה יכול להיות אירוע חד-פעמי, כמו ההלוויה של הנסיכה דיאנה, הודעת הפרישה של מייקל ג'ורדן, ליקוי החמה המלא של סוף האלף או הציפייה הדרוכה ל'באג 2000'; זה יכול להיות גם אירוע בעל אופי מחזורי – מעין חג תקשורתי – כמו משחק הגמר בתחרות המונדיאל, טקס חלוקת פרסי האוסקר או טקס בחירת מיס עולם. באירועי התקשורת האלה צפו ויצפו מאות מיליוני בני אדם, הנעשים בהדרגה קהילת צופים עולמית. הם מתרגשים ביחד, וחורטים בזיכרונם חוויה דומה, שאותה יספרו לילדיהם ברחבי העולם – אזרחי העתיד.

התרבות והסגנון היאפיים התפתחו בישראל בד בבד עם תהליך ההיפתחות לחו"ל וצמיחת כלכלת היזמות והשוק החופשי, תרבות הצריכה המפותחת והרגישות הדמוקרטית. יש שרואים בהופעת הירחון "מוניטין" (1978) בעריכת אדם ברוך (עיצובו וסגנונו הושפע מהניו יורקר, הטיים והניוזוויק), כרגע המכונן של הופעת היאפי הישראלי. "מוניטין" אימץ את המודל האמריקאי אבל הוסיף לו מספר רכיבים מקומיים הקשורים להיסטוריה, לרגישויות ולמנטליות הישראלית. הוא גם פתח את הדרך למגזיני כרומו נוספים של סגנון חיים וניו ג'ורנזלים שלימים תרגמו מודלים של ניו ג'ורנזלים יאפי למציאות הישראלית ("נשינון ג'אוג'רפיק", "בלייזר", "עלמה" ועוד). גם המקומון התל אביבי "העיר" ויומון הצבע הראשון "חדשות" תרמו בכיוון הזה, אבל אין ספק שעיתון "הארץ" היה הבמה והמגבר החשוב ביותר לשיח היאפי ולהפצת המסרים היאפים בישראל. "ידיעות אחרונות" ו"מעריב" לקחו את תפקיד הפצת המודל היאפי לשכבות ומעגלים רחבים יותר.

גם לתעשיית הפרסום הישראלית, שהתפתחה במהירות על ידי יאפים ישראלים נודע תפקיד חשוב בעייצוב והפצת התרבות היאפית בישראל.

רחוב שיינקין הוא ללא ספק הגרעין הגיאוגרפי והתרבותי לצמיחת התל אביביות היאפית, שעם הזמן הפכה לתו ההיכר של העיר כולה. עם הזמן הפך לב תל אביב, ובעיקר המרחב של הרחובות איבן גבירול, המלך ג'ורג', דיזינגוף,

הקמתו של ערוץ 2 היתה שלב חשוב בהפצת הקוד והמודל היאפי. לצד התקשורת המודפסת ובתיאום איתה ייצר הערוץ גיבורי תרבות בתחום הקולינריה, הטיפול והייעוץ הפסיכולוגי, העיצוב, האופנה, התיאטרון (בעיקר סטנד אפ), הקולנוע, המוסיקה והאומנויות החזותיות, והפיץ את בשורת האקולוגיה, השמירה על הכושר והבריאות והסקס. ערוץ 10, שהוקם כעבור עשור, הלך באותו נתיב, עם דגש יאפי משמעותי יותר (בעיקר בסגנון ההגשה ובתכני הסדרות המקומיות).

הסדרות "רמת אביב גימל" (1995-2000) ו"פלורנטיין" (1997-2001), ששודרו בערוץ 2 בראשית דרכו, הביאו את בשורת היאפיות לשכבות רחבות שהתחברו למדורת השבט האלקטרונית ("רמת אביב גימל" שיקפה את היאפי העשיר, הרכוב על ג'יפ ארבע על ארבע, ואילו "פלורנטיין" את ה"בוכו" התפרן הרכוב על אופניים ווספה). הסדרה "הבורגנים" ששודרה בשודרה בשנים 2000-2004, בערוץ 2, במסגרת זכיינית השידור "קשת" ובמסגרת ערוץ yes+ של חברת הטלוויזיה בלוויין "yes"⁹⁶ - היא הסדרה היאפית ביותר בתולדות המדינה ומזכירה בסגנון ובמתווה שלה את "שלושים ומשהו" האמריקאית.

גם תוכניות האירוח של גידי גוב ("לילה גוב" 1994-1998)⁹⁷, שנחשב לאב טיפוס של בוכו-ישראלי - ושל דנה מודן "יחסים מסוכנים" (שודרה בערוץ 2 בשנת 1999) תרמו בכיוון הפצת המודל וסגנון החיים היאפיים.

"גלובס" (נוסד ב-1983) היה היומון הכלכלי הראשון שנועד לאנשי עסקים ישראלים ואחריו הופיעו הדה-מרקר (נוסד כמוסף של הארץ בשנת 2008) וכלכליסט (נוסד כיומון כלכלי מבית ידיעות אחרונות ב-2008) ששינו את השיח הכלכלי בישראל ותרמו להפצת הסגנון ותפישת העולם היאפיים.

התפתחות תעשיית ההיי טק בארץ, שכוללת היום אלפי חברות סטרט-אפ צעירות ומצליחות, הזניקה את היאפיות קדימה וחיברה בין יאפים בעולם המערבי ליאפים ישראלים. "עמק הסיליקון" בהרצליה פיתוח, על שלל המסעדות ובתי הקפה שלו, נעשה לאחד מסמלי התופעה ואחריו הופיעו מרחבים עסקיים וכלכליים דומים בחיפה, ירושלים, נתניה, כפר סבא ועוד.

התרבות היאפית בישראל לא יכולה היתה להתפתח כמובן ללא מהפכת הטיסות בארץ, שהחלה עם הקמת חברת השכר הישראלית "מעוף נתיבי אוויר" בראשית שנות השמונים (קיבלה היתר לטיסות בינלאומיות ב-1981 והתפרקה ב-1984 לאחר שנקלעה לקשיים כלכליים).

אם מגדלי דירות היוקרה, שנפוצו בעשור האחרון, תחילה באזור תל אביב אחר כך בכל רחבי הארץ, בישרו את אימוץ את מודל המגורים היאפי, שכונות ה"בנה ביתך" והיישובים הקהילתיים (צמחו בראשית שנות השמונים) הפיצו את מודל הבוכו הכפרי.

מאז שנות השמונים נבחרו לכנסת לא מעט פוליטיקאים עם אוריינטציה יאפית, אבל דומה ששתי המפלגות ההיסטוריות שחרטו על דגלם את הסגנון ותפישת העולם היאפית הן "מרצ" משמאל (הוקמה ב-1992 כאיחוד של רצ, מפ"ם וחלק משינוי) ו"שינוי" בראשות יוסף לפיד מימין (בבחירות לכנסת השש עשרה ב-2003 קיבלה שינוי 15 מנדטים והייתה למפלגה השלישית בגודלה בכנסת). השלישית והחדשה היא כמובן "יש עתיד" בהנהגת איש התקשורת יאיר לפיד.

אנשי תעשיית התקשורת בישראל, בדומה למשפטנים, מדענים, רופאים אמנים ואנשי היי-טק, הם חלק מהמעמד הבינלאומי החדש, ה'יאפי' באפיונו. הם לא רק מרחיבים את גודלה של השכבה היאפית בישראל אלא שהם עצמם (בעיקר הידוענים) מהווים מודל חיקוי של התנהגות גלובלית בכתיבתם, בחזותם ובדפוסי ההתנהגות שלהם. זוהי בין השאר הסיבה לאטרקטיביות של המקצוע הזה בקרב צעירים. העיתונאים העובדים בשעות גמישות, המעודכנים בחדשות, הניידים, האוטונומיים בעבודתם, המתוחכמים בשפתם, שמובטחות להם לפחות 15 דקות של תהילה - הם גילומם של 'האדם הגלובלי'.

יאיר לפיד (יליד 1963), מי שהיה בשנות התשעים לגיבור תרבות ישראלי ולמושא חיקוי לבני נוער רבים, הוא דוגמה אופיינית למודל ההתנהגותי שהעמידו העיתונאים ואנשי התקשורת הצעירים בארץ. בספר "פרידה משרוליק" הופיע התיאור הבא של לפיד:

"לפיד הוא להערכתי התגלמותו של המודל ה'פוסט-צברי' ומי שתרגם רבות להפצתו. בקריירה הקצרה שלו הוא הספיק להתנסות, בדרך כלל בהצלחה רבה, כמעט בכול: הוא היה כתב צעיר בשבועון 'במחנה' (בתקופת מלחמת לבנון), עורך מוסף של מקומון תל אביבי, עיתונאי ובעל טור פופולרי במוסף 'מעריב' (בראשית 2003 הוא עבר ל'ידיעות אחרונות'), תמלילן של פזמוני פופ (למשל 'אהובת הספן' של ריטה), סופר (שני רבי-מכר), שחקן ('שירת הסירנה'), שדרן רדיו (למשל, 'ציפורי לילה' בגל"ץ), ומנחה פופולרי של תוכניות אירוח וראיונות בטלוויזיה (במסגרת ראיונותיו 'הצליח' לפיד לעורר מספר פעמים שערוריות מתקשורת, שרק הוסיפו לו רייטינג). בריאיון שהעניק ל'ידיעות אחרונות' עם צאת הרומן שלו 'הצגת יחיד', אמר: "אנחנו דור שדפקו אותו, במובן מסוים. גדלתי במדינה בה דיברו עדיין על הגשמת הציונות, על ערכים מוחלטים – והמציאות שחווינו העמידה שוב ושוב את הדברים האלה בסתירה. זה דור שגדל לתוך מדינה שלא היא, יצר, שחוויות-היסוד שלה אמורות להיות תמיד גדולות מהחוויות שלו. דור שני לשואה, שמאוד מרגיש את ההורים, אבל החוויה שלהם לא נוגעת בעולמנו. אנחנו מסתובבים בעולם בתחושה, שזה לא מה שהבטיחו לנו. זו ארץ מערבית קשה, שאנשים מסתובבים בה ושואלים זה את זה כמה אתה מרווה. תראי איזה אחלה סלון קניתי לא מזמן, אז איך יש לי זכות בכלל גם להתייחס ולהיות לא מאושר. מרוב בעיות לאומיות גדולות אין מקום ולגיטימיות לכללן הפרטי. אין לנו את זכות הבדידות, את הזכות לסבול קצת. עד היום לא נעים לי כשרע לי".

לפיד היווה מעין ראש גשר בין המודל הצברי למודל האיפיי (הפוסט צברי) משום שהוא שייך לדור שעשה את המעבר הזה ומשום ששני המודלים מתרועעים בעת ובעונה אחת באישיותו. הוא פטריט ישראלי הקשור למדינתו, אך אהבתו אינה נאיבית ואינה בלתי מותנית. הוא 'מת' להתאווה בחו"ל מסיר הלחץ הישראלי, אך שהייה ארוכה בארץ זוהי מעוררת בו, לדבריו, געגועים עזים ארצה. הוא מרבה לכתוב על 'המצב הקיומי' הישראלי, אך מדי פעם לובש את דמות העיתונאי הבינלאומי ומסקר נופים רחוקים. הפוליטיקה מעסיקה אותו, כמו את רוב הצברים, אך בעולמו יש תחומי עניין שבעבר לא עמדו בראש סדר העדיפויות של מי שנחשב 'נער טוב מבית טוב' – כדורגל וכדורסל, פיתוח גוף, רוק, אופנה, וכו'. שפתו וכתביו צבריות-עדכניות למהדרין (ספוגות בהשפעתו של יהונתן גפן), אך ניכרות בו השפעות של סופרים פוסט-מודרניים, כמו ריימונד קארבר, ויסודות ניו ז'ורנליסטיים. באחד הראיונות סיפר שהוא מעריך את ארנסט המינגוויי.

על אף הדימוי המודרני שהוא אוהב ללבוש, הוא נשאר – כמו רוב הצברים – 'ילד טוב' להוריו (ניצול שואה וצברית). כמו רוב הצברים הוא בעל פרנסה יציבה (טור ב'מעריב'), אך בניגוד לדורות הקודמים הוא מסרב להתברגן וזורם מאתגר לאתגר ומריגוש לריגוש. כמו רוב הצברים הוא ביישן משהו, אך זה לא מפריע לו להיחשף לאור הזרקורים, כפי שזה לא הפריע לצברים שקדמו לו להגיע לעמדות פיקוד גבוהות בצבא, חרף מופנמותם.

גם השילוב בין מצ'ואיזם, על פי הדגם הצברי הישן, ובין רגישות גברית חדשה משקף את המודל החדש שאותו מייצג ומבשר לפיד. יעל גבירץ כתבה עליו: 'תמיד כתבו על לפיד, שהוא מאצ'ו מוזן מיוחד, שמתקיימים בו כל הסממנים המתבקשים – השרירים המפותחים, מכוני הכושר והאגרוף התאילנדי, הביליארד, סיגריות המרלבורו, מגפי הבוקרים, השיער המוקפד – אבל הפה שלו תמיד היה רך'. גם העובדה שזוגתו היא בעלת קריירה עצמאית משל עצמה (צלמת עיתונות וסופרת) מצביעה על המודל החדש שהוא מייצג. עצם העובדה שצעיר שאיננו יכול להתגדר בקריירה קרבית מפוארת אלא בקריירה עיתונאית מפוארת נעשה גיבור תרבות היא מסימני הזמן. אפילו חזותו וגינוניו של לפיד הם סימן למעבר שעשה דורו מ'צבריות' ל'אפיות': במקום בלורית פרועה – תסרוקת ג'ל מוקפדת; במקום חאקי מרושל – הופעה מלוטשת עם 'שיק'; במקום הפגנת ידע בידיעת הארץ – הפגנת ידע בידיעת העולם: ספורט מקצועני, מוזיקת רוק, ספרות העולם, בילויים וכו'. 'בכתבות שלך אתה נותן תחושה של איש העולם הגדול', מעירה לו בהערכה גלויה העיתונאית באחד הראיונות הרבים שנתן לתקשורת. 'הנוסע מדי חודש לחו"ל, קורא ספרים מושבע, מבקר קבוע בתערוכות ומתמצא היטב בעולם המוזיקה. בחלק ניכר מהכתבות אתה מצטט אימרה של אדם מפורסם'.

הסתבר כי הקטע הזה היה במידה רבה תחזית נכונה, שכן בבחירות לכנסת ה-19 הוביל לפיד את מפלגתו "יש עתיד" להישג בולט, כאשר זכתה ב-19 מנדטים והפכה למפלגה השנייה בגודלה בכנסת. המפלגה בראשותו הצטרפה לקואליציה ולפיד מונה לשר האוצר. באפריל 2013 נכלל לפיד ברשימת "100 המשפיעים ביותר בעולם" של "טיים מגזין". בנימוק לבחירה נכתב כי "אם העולם באופן כללי רואה את ישראל דרך הסכסוך שלה עם הפלסטינים, לפיד מייצג באישיותו את הפוקוס הפנימי של האומה"⁹⁸.

בשנות האלפיים, הישראלים מוקפים מכל עבר באינספור מסרים 'אפיים': פרסומות, תוכניות וסדרות טלוויזיה (בעיקר כאלה שעוסקות ביחסים בינאישיים, עיצוב וסגנון חיים), עיתונים, ספרים, אתרי אינטרנט, אפליקציות דיגיטליות, קליפים, חנויות ומוצרי צריכה, פאבים, מסעדות ובתי קפה, מופעים, קורסים, תוכניות לימוד ועוד ועוד.

חשוב לסייג: מדינת ישראל עדיין שונה מאוד בתרבותה הדומיננטית ממדינות אחרות, ויש עדיין לא מעט תכונות לאומיות הצובעות את דיוקנו של הישראלי הטיפוסי בצבע פטריוטי מהזן הישן. למעלה מזה, במדינה השוכנת הרחק מאירופה, בתוך מרחב ערבי נחשל, לא דמוקרטי ועוין, חזון 'הכפר העולמי' נראה עדיין כחלום באספמיה. עם זאת, המזרח התיכון הוא חלק מכדור הארץ ואפשר להניח שגם שכנותיה של ישראל ייכנעו בעתיד למתקפת הכלכלה והתרבות הגלובלית. יש מזרחנים המציינים שמתקפה זו כבר נותנת את אותותיה. בינתיים, גם כאשר רוחות המלחמה מנשבות בחוזקה והאסלאם מניף שוב את חרבו, ישראל אינה מפסיקה להיות מושפעת מהמגמה הגלובלית. 'הצבע הלאומי' הולך ודוהה בתרבות הפופולרית, והדמיון בין סגנון החיים במדינת ישראל לסגנון החיים במדינות מערביות אחרות גדל בהתמדה.

החנונים שולטים!!1

מהפכת הלאום העמידה במרכז את הגבר הלוחם, האמיץ, הנחוש, איש הכפיים והסמכותי. לכן טבעי שדמות התשליל הקריקטוריסטית שלו תהיה האנטי-מאצ'ו. אפשר שכאן נבטה גם דמותו הקריקטוריסטית של החנון (⁹⁹ Nerd-צאצאו ויורשו של היאפי הרגיש).

תופעת האנטי-מאצ'ו והגאון החלוש, שכוחו במוחו ולא במותניו, אינה חדשה כמובן בתולדות המין האנושי, והיא עברה שינויים רבים במהלך הדורות. אבל דומה שהדמות הנלעגת של החנון הרכרוכי, היפוכו של ה"גבר-גבר", התגבשה רק במאה השנים האחרונות. היאפי, אביו של החנון, היה במובן זה ראש גשר בין התרבות הגברית לתרבות הפוסט גברית.

היהודים היו "המועמדים הטבעיים" לגילומה של דמות החנון בתרבות המערב. יש הטוענים שאלברט איינשטיין וזיגמונד פרויד הם אבות הטיפוס לדמותו של החנון, או יותר נכון של החנון המבוגר, שהולבש בדרך כלל בסטריאוטיפ "הפרופסור המפוזר".

מי שפיתח את דמות החנון הפוסט-לאומי ונחשב לידוען החנוני המוכר והפופולארי ביותר בארה"ב ואולי בעולם, הוא התסריטאי, הבמאי והשחקן היהודי וודי אלן. כמו חנונים לפניו ואחריו, אלן הפך את חסרונותיו ליתרונות ופיתח את הדמות הנוירוטית וחסרת הביטחון, שהפכה מאוחר יותר לאחד מתווי ההכר של סרטיו. אלן התברח פעם על החנוניות המפורסמת שלו: "כשהייתי ילד הייתי כל כך בודד, שאם הייתי מתעורר ולא הייתה לי זקפת בוקר, לא היה לי כל היום עם מי לשחק". נכתב עליו: "הבחור בגובה דשא, מטפח קרחת חלקית ואף עם גבנון, ובכל זאת התחתן שלוש פעמים. בעצם, נחשיב את זה כפעמיים כי בחירת לבו השלישית היא בתו המאומצת, ואנחנו לא תומכים בגילוי עריות. שימו לב שהבחור בן 72, מגמגם, מדולדל ועדיין חננה, אבל בכל זאת מצליח ללהק לסרטים שלו את הבחורות הכי שוות בהוליווד. מעניין אם הן עוברות דרך הקטטר שלו. איך הוא עושה את זה: נוירוטיות, ביישנות וגמגום קל."¹⁰⁰

מי שירש את אלן בדמיון החנון הפופולרי, אף שבדגשים קצת שונים, היה יהודי נוסף: הקומיקאי, הבמאי והשחקן ג'רי סיינפלד. הוא אולי "הדמות הנורמלית" יותר בחבורה הנוירוטית שהרכיבה את קומדיית המצבים המפורסמת בעולם, אבל אומרים שגם לו הייתה "אובססיה חנונית" לניקיון והיגיינה, דגני בוקר וסופרמן.

אב-הטיפוס של החנון העכשווי בתרבות המערב כולל את המרכיבים הסטריאוטיפים הבאים: הוא בן טיפש-עשרה, ממעמד חברתי-כלכלי בינוני-גבוה, בעל כישורים אינטלקטואליים בולטים. הוא השקדן המצטיין וחביב המורים ("הגאון הכיתתי"),¹⁰¹ אם בשל כישוריו המולדים ואם בשל תמריצי החינוך בבית.

החנן נהנה לעסוק באופן כפייתי בתחומים המצריכים חשיבה ודמיון. הוא שקוע בבועה של עצמו: קריאת ספרים (בעיקר ספרי מדע ועיון, ספרות טכנית, שח-מט, תווים, אנציקלופדיות, ספרי פנטזיה ומדע בדיוני וקומיקס), ובעיקר בענייני מחשב.

לצד עילגות ילדותית, המתבטאת בהתמכרות למשחקים, בביישנות, מופנמות וחששנות, ובקשיים ביצירת קשר עם המין השני, החנן ניכר בהופעה גמלונית ("לא מחובר לעצמו", ולעתים בעל הפרעות יציבה ודיבור). גופו כחוש, חסר קואורדינציה והליכותיו 'שלומיאליות' ולא חניניות (על פי המוסכמות הישנות). החנן אינו מצטיין בספורט, שנחשב לסמל סטטוס חשוב בגיל הנעורים (משחקי כדור, אתלטיקה, ריקוד).¹⁰² מצד שני הוא עשוי להצטיין בנגינה קלאסית, בעיקר על כינור ופסנתר, ולהקדיש שעות ארוכות לאימון אצבעות מפרך, בעידוד ההורים (קואורדינציה של היד מפצה על חוסר קואורדינציה של הגפיים).

בשל התפתחותו הפיזית המעוכבת ורמת הטסטוסטרון הנמוכה, ובשל הצלחותיו בבית הספר (שרבים מקנאים בה) החנן הוא הילד הרחוי ולעתים גם המנודה בחבורה. הוא מעין דמות תשליל של "המקובלים" ו"מלכי הכיתה". הצעירים "הרגילים", מוצאים את החנן חכם ושנון, אך מוזר ולכן מרבים להיטפל אליו ולהשפילו בפומבי. החנן מצידו מתקשה לתקשר עם, בשל תחומי העניין השונים שלו.¹⁰³ אבל אל דאגה, הוא עוד ינקום בהם לימים והם יגלו, שהוא לא כזה חסר אונים וכריזמה.

החנן אינו פופולרי בעיקר בקרב בנות הטיפש-עשרה, הן בשל חוסר גבריותו, והן בשל חוסר חרדתו מנשים. הוא מתקשה "להתחיל עם בחורה" (גם החנוניות מתקשות בזה עם בנים) גם בשל היותו בעל טעם רע ובלתי מעודכן בכל הקשור ללבוש ולאופנה (מרושל - "שלוכי"). בסטריאוטיפ החזותי הוא מופיע בסנדלים עם גרביים, שיער מדובלל או לחילופין מסורק למשעי באופן מגוחך, משקפיו גדולים ועבי עדשות, פצעי הבגרות (החצ'קונים) לא מטופלים וזקנו מדובלל. באופן כללי הוא חסר הרגלי היגיינה בסיסיים או לחילופין קפדן ומצוחצח מדי. למעשה הוא כלל לא מתעניין ברושם חיצוני משום שהוא שקוע בעולמו הפנימי וממעט באינטראקציות שאינן קשורות לתחביביו. המתבגרות משעממות אותו גם בשל מוכוונותן לטיפוח עצמי והתמקדותן השטחית והמונית ביחסי "הוא והיא" (יש בחנונים רבים תחושת עליונות וסוג של התנשאות המהולה ברגש נחיתות). בשל נידוים החברתי מעדיפים רבים מהחנונים להתגבש בחברת בני מינם (באופן פיזי או בקשר וירטואלי) או להתבודד עם עצמם והוריהם בבית.

תדמיתו הסטריאוטיפית של החנן שירתה את הפולקור המערבי, בעיקר האמריקאי, באופנים מגוונים. תיאורים דרמטיים של חנונים "חיוביים" התייחסו בדרך כלל לאנשים טובי לב וביישנים, שאף שאינם מבקשים להרע לאיש, הם סובלים מנחת זרועם של כיריונים טיפשים ואכזריים. לעתים החנן לוחק לתפקיד הגאון הטכנולוגי או המדען הפיקח שמצייד את הגיבור עז-הרוח (למשל ג'יימס בונד) בטכנולוגיה המנצחת. זה סימל את השילוב בין כוח המוח לכוח הזרוע, שהוביל את אמריקה למעמד של מעצמת-על. השילוב הזה מצא ביטוי סמלי בגיבורי העל המצויירים, שהיו חלק ממיתוס הגבורה והאלטרואיזם האמריקאי. העיתונאי החנן קלארק קנט אינו אלא סופרמן האגדי, ואילו פיטר פארקר, סטודנט ביישן לבילוגיה מולקולרית, הוא בעצם ספיידרמן.

טרנספורמציה סמלית מקבילה אפשר למצוא בסדרות הנעורים שעוסקות בין השאר בנערים הרחויים בכיתה. לעתים החנן, ובעיקר החנונית מתפקדים על תקן סינדרלה, כלומר גונבים בסוף את ההצגה מהכוכב הוותיק. החנן/ית הוא מעין "זחל, ההופך לפרפר", כלומר הופך באיחור למקובל.¹⁰⁴ כאן המסר מתחבר עם האתוס הפסיכולוגיסטי שאומר: אופיו האמיתי של האדם ואיכותו טמונים בפנימיותו.

מצד שני, היו מקרים שבהם תואר החנן בקולנוע ובספרות הפופולארית באורח שלילי, כלומר כאדם מריר ורע מזג, המבקש לנקום בעולם בשל נידויו והשפלתו. הוא בדרך כלל הופיע בדמות המדען המטורף, המשתמש באינטליגנציה הגבוהה שלו כדי לזרוע נזק.¹⁰⁵ גם כאן נוצר חיבור עם האתוס הפסיכולוגי שאומר: לפעמים יצרים ותסכולים פנימיים יכולים להכשיל את האדם ולהטריף אותו.

בשנים האחרונות החנון הופך מדמות משנה בעלילה התרבותית של החברה המערבית לגיבור הראשי. הגם שהדימוי הסטריאוטיפי השלילי לא נעלם כליל, משנות התשעים ואילך החלה התרבות הפופולארית להעמיד לחנון הסטריאוטיפי חלופה היברידית, ספק חנון ספק 'קול'. תחת ערך המשנה Geek chic (בעברית 'חנון' - חנון שהוא 'קול') מתוארת ב'ויקיפדיה' האבולוציה שעבר תדמית החנון, משלילית לחיובית, או חיובית למחצה ואף אופנתית (למשל משקפי החנון הנתונים במסגרת מרובעת ועבה הפכו לפריט טרנדי בעיקר בקרב ההיפסטרים).¹⁰⁶

גם תעשית הקולנוע והטלוויזיה מעדכנים בשנים האחרונות את דימוי החנון ומאירים אותו באור חיובי. דמותו החיובית של "החנון" שנעשתה בעשור האחרון יותר ויותר שכיחה בעולם המערבי והיא מושא לאינספור טקסטים פופולאריים: סרטי קולנוע, חוברות קומיקס, סדרות טלוויזיה, משחקי מחשב ועוד.¹⁰⁷ מבקרת האמנות של "הארץ", כתבה על התופעה:

"בתוכניות של השנים האחרונות החנון נוכח מאוד, לעתים קרובות הוא כוכב הסדרה, והוא מעורר הזדהות. הוא כבר לא האתנחתא הקומית כפי שהיה סטיב ארקל, טיפוס ממושקף שהמכנסים שלו ברוגז עם הנעליים מ"אריזה משפחתית", או סקריין' החנון הצוחני מעור סדרה שעלתה ב-1989, "הצלצול הגואל". כיום ממחישה את התופעה הזאת יותר מכל "המפץ הגדול", מין גרסת סטקום לתוכנית הריאליטי "היפה והחנון", המקור האמריקאי לתוכנית של ערוץ 10 הישראלי. שם - כמו כאן - הבנים גאונים והבת יפה ובלונדינית. בתוכנית זו קיבלו החנונים כרטיס כניסה חד פעמי לעולם הריאליטי, כי לרוב סוגה זו מאוכלסת בקולים - ספורטאים אקסהיביציוניסטים הנראים טוב בבגדי ים. ב"מפץ הגדול" ישנם ארבעה בנים חנונים קיצוניים, מדענים, חובבי קומיקס ומעריצי "מלחמת הכוכבים" ו"מסע בין כוכבים". הבולט בהם הוא שלדון (ג'ים פרסונס), שהחנוניות שלו היא בעצם מצב פיסיוולוגי: אף שזה לא נאמר במפורש, הוא סובל מתסמונת אספרגר - שמאפשרת לו להבין את תיאוריית הקוונטים לאשורה אך לא כל כך אם שלח הפיצה מצפה לטיפ. דמות כזאת נהייתה שכיחה באחרונה בטלוויזיה האמריקאית. בסדרה "קומיוניטי" יש דמות שכנראה לוקה בתסמונת, וכן גם וולטר בישופ ב"פרינג".

"גיק-שיק" היא מגמה לא רק באופנה, אלא גם בטלוויזיה. היא התחזקה בשנות ה-90 בקומדיות כמו "פרייזר" וסדרות דרמה כמו "פריקים וגיקים". כיום מככבת הדמות הזאת בסדרות כמו "בניחוש חוקר", "צ'אק" ו"בונז" (שבה השוטר החתיך מכנה את צוות המדענים "הממצמים", כי הם כל הזמן מתבוננים במשהו דרך המיקרוסקופ). בסדרות הפשע הרבות, ובמיוחד ב"סי-אס-איי" המתרחשת במחלקת זיהוי פלילי, לחנונים יש תפקיד חשוב בפענוח תעלומות. עוד סדרה בכיכובם היא "גריק", המציגה שותפים לדירה במעונות. וכמעט בכל משפחה טלוויזיונית תהיה דמות כזו - אלכס דנפי מ"משפחה מודרנית" היא חנונית וחכמה מהוריה, שגם הם סוג של חנונים. התחזקות דמות החנון נובעת משינוי בגישה לכתיבה: אם פעם הגיבור היה התגשמות החלום הכל-אמריקאי, והטיפוס הוודי-אלני היה בשוליים, כיום התסריטאים הפנו את מבטם פנימה. הם הבינו כי גם חייהם - ספונים בחדר מול המחשב, צופים בטלוויזיה, קוראים ספרים וחוברות קומיקס - מעוררים עניין והזדהות. החנון כבר אינו קריקטורה הניבטת דרך עיני המקובלים (או לפחות איך שהחנונים מנחשים שהקולים חושבים), אלא דרך עיניהם שלהם עצמם - ואז מתקבלת דמות של חנון מעניינת, עמוקה ומצחיקה יותר.¹⁰⁸

אין ספק שמה שהפך את החנונים לתופעה חברתית חשובה ולימים גם לגיבורי תרבות מובילים היא מהפכת המחשב. לא בכדי, שני האנשים המזוהים ביותר עם המהפכה הזאת מבטאים בביוגרפיה ובדמות שלהם דמויות של חנונים: ביל גייטס וסטיב ג'ובס. אחר כך יצטרפו אליהם מהפכנים חנונים נוספים, כגון ממציאי הגוגל לארי פייג' וסרגיי ברין וממציא הפייסבוק מרק צוקרברג.

מומחי לשון מייחסים את המילה Geek לניב האנגלי Freak שפירושו מכור (משוגע על) ובסלנג עברי מדויק יותר "מחורפן". ה"גיקים" הם בעצם חנונים שהתמכרו למחשב ולאינטרנט. הם אלו המקדמים בברכה כל חידוש טכנולוגי, ובכלל זה גאדג'טים ושאר צעצועים אלקטרוניים; רבים מהגיקים רואים עצמם חלק מתרבות ה"האקרים", הגם שלא כל "גיק" הוא בהכרח "האקר". בתרבות הפופולארית מקובלות אי-אלו חלוקות משנה על בסיס התכנים אותם צורכים הגיקים, כגון Gamers (מכורים למשחקי מחשב), Computer Geeks (חובבי מחשב וסביבותיו), Trekkies (חובביה המושבעים של סדרת המדע הבדיוני Star Trek) ועוד.

החנון המודרני מבלה כיום שעות רבות מול המחשב והאינטרנט ולכן גם ממעט להיפגש פיזית עם חברים (למעט בני מינו). הוא אוהב להתעסק בדברים טכניים גם באופן מעשי - להרכיב ולפרק מכשירי חשמל ומכשירים מכניים למיניהם. לעתים הוא גם מנצל את חושיו הטכניים על מנת לשפר את ביצועי המכשירים שבהם הוא משתמש,

במיוחד חומרות ותוכנות מחשב. רבים מילדי המחשבים החנונים משמשים יועצים ואנשי תמיכה טכנית של סביבתם הקרובה. החנונים אוהבים במיוחד משחקי מחשב. דומה כי השילוב בין אהבה למשחקים, רצון לנקמה "במקובלים", ילדותיות ודחף מגלומני – הם אלה שעומדים מאחורי תופעת ה"האקרים". זאת ועוד, ההתמכרות הטוטאלית למחשבים והזיכרון הפנומנלי הופכים את החנונים למאגרי ידע מהלכים ולאספני מידע (במקרים רבים מידע חסר ערך).

התרבות הגיקית טיפחה לממדי ענק את הבועה הטכנו-אסקפיסטית של עולם המחשב על נגזרותיו. אבל הברחה לעולם חלומות וירטואלי שכולו טוב נושאת בחובה גם מחיר חברתי. החנון, שממילא אינו ניהן בכישורים חברתיים משוכללים, שוקע עוד יותר לעולם סגור: העולם הוירטואלי. כשם שהטלוויזיה טיפחה תחושה של ביטחון קיומי בעידן הנעדר את תמיכתה של הקהילה המסורתית, כך המחשב יוצר איזו אשליה של בטחון, אך במחיר של אינפנטיליזציה חברתית.¹⁰⁹ המחשב מזמן לחנון מפגשים חברתיים מקוונים מבלי לדרוש ממנו לפתח מיומנויות חברתיות או גינונים חברתיים; הוא מספק לו שלל הרפתקאות ממוחשבות המבוססות על ניצחון ידוע מראש ב'מציאות' המתקיימת בטווח שבין Start Game לבין Game Over. אין כאן טענה שהמחשב הוא מנגנון אנטי חברתי. אדרבא, במובנים רבים הוא האמצעי החברתי המשוכלל בעולם (רשתות חברתיות חוצות אוקיינוסים, דואר אלקטרוני, במות שיח ועוד ועוד). הנקודה היא, שלפחות בשלב הנוכחי של התפתחות האינטרנט, ההתמכרות גובה מחיר חברתי, והחנון הוא הראשון שמשלם זאת בריבית דה ריבית.

נידוי, התבודדות, נטייה לאסקפיזם ואי-הצלחה עם בנות המין הנשי, מקשים על הצלחה בגיל הטיפש-עשרה, אבל אין בהם כדי לנבא את הצלחתו החברתית והכלכלית של החנון בחיי בגרותו. לא בכדי הפיזיקאי האנגלי סטיבן הוקינג זכה לתהילה כה גדולה (מעבר להישגיו המדעיים). אומרים שמי שקיצר את "תולדות הזמן", היה "ילד כאפות" שהתגלה מאוחר. רצה הגורל והגאון עם המוח הפורה חלה בגיל צעיר במחלת "לו גריג" ששיקקה את גופו אבל לא את עירנותו ויכולותיו האינטלקטואליות. למרות שהספרות הרפואית מדווחת על תוחלת חיים של שלוש שנים לחולים במחלה הזאת, הוקינג חי עימה כבר למעלה מ-45 ונחשב לנס רפואי. תוך כדי הפך למיליונר ואינטלקטואל, שהתקשורת משחרת לפתחו.

אבל לא רק כישוריו האינטלקטואליים של החנון משחקים תפקיד בהצלחתו בחיי בגרותו, אלא גם הבשלתם של אי-אלו תנאים סוציו-טכנולוגיים. להלן נמנה את העיקריים:

א. מהפכת התקשוב, ובכללה התפתחות רשת האינטרנט, אפשרו לחנון להצניע את האיכויות הגופניות הלא רצויות שלו ואת כישוריו החברתיים הלקויים. כאשר פלוני מסתתר מאחורי צג מחשב ומקלדת, לא המראה החיצוני ולא הגיגיו החברתיים אמורים לעמוד בדרכו. בעידן המעלה על נס את חשיבות המידע ופיתוחו, בעידן שבו החיים הופכים למשחק הופכות המיומנויות של החנון למשתלמות מאוד.

החנון גילה כי תנאי העבודה והמסחר של עידן המידע הולמים יותר ויותר את כישוריו ונטיותיו; אותן איכויות שהפכוהו לדחוי בשנות נעוריו הן אלו שישללו את דרכו להצלחה בשנות בגרותו. ה'ברווזון המכוער' הופך לא אחת ל'ברבור' נחשק משעה שהוא מקים סטרטאפ. תחילה יחזרו אחרי החנון חברות ההי-טק ויציעו לו שכר נאה תמורת יכולותיו המקצועיות; לימים, וככל שהוא יחצין את הצלחתו הכלכלית, יחזרו אחריו גם הנשים. בשלב הזה הוא עלול להפוך ממדוכא למדכא ולהשתמש בכוח החדש שלו לצרכים לא מוסריים.

ב. בשל מורכבות העבודה בחברות ההי-טק, התפתח בהן מודל שיתופי יחסית, חף מריכוזיות וכזה המדגיש עבודה בצוותים. החנון, שזכה לחינוך נעדר היררכיות, עשוי להשתלב יפה במרחב עבודה שתפני זה שבו האיכויות ה'נשיות' שלו נחשבות ליתרון ולא חסרון.

ג. בעידן הפוסט-לאומי מתחזקת הספירה הפרטית על חשבון הספירה הקולקטיבית; בני אדם מתנתקים מן המסגרות הסמכותניות-קולקטיביות משום שטכנולוגיות הטלה-קומוניקציה הביתיות מספקות את כל צורכיהם (מידע, בידור, עבודה ועוד). בנקודת זמן זו הופכת גם עצמאותו הטכנולוגית של החנון ויכולתו להיות לבד עם עצמו לסוג

ד. בעידן הפוסט-לאומי הצלחה נמדדת בשדות הוירטואליים ולא בשדות הפיזיים; גבר אינו נדרש לעוצמה פיזית על מנת להצליח, אלא למיומנות טכנית בשדות המידע הרלוונטיים. אין זה מקרה שדמותו הספרותית והקולנועית של הארי פוטר דיברה לרבים. הוא וחבריו לסדרת הספרים והסרטים הפופולאריים נראים כמו חנונים טיפוסיים. הם אמנם לא ילדי מחשבים ומנצחים את "הרעים" בכוח הקסמים ולא בכוח הזרוע, אבל גם הגיק הוא סוג של קוסם.

אחד המשחקים שהיה בזמנו פופולרי במיוחד בקהילת הגיקים קרוי Counter Strike. מדובר במשחק המושתת על ריאליזם צבאי ומדמה עימות בין טרוריסטים לבין יחידה מובחרת. ייחודו בחווית המשחק הגלובאלית, משום שניתן לשחקו על גבי רשת האינטרנט ולקיים קרבות וירטואליים עם רכבות שחקנים הנושאים זהויות וירטואליות. שחקנים מיומנים מטפחים לעצמם מוניטין אינטרנטי של 'לוחמים' ללא חת, אבל מאחורי המסיכה הוירטואלית הקשוחה, כמצופה, מסתתרים נערים ביישנים ועדינים.

ה. הלגיטימציה המתרחבת לתופעת ההומו-לסביות (להט"ב) תורמת בעקיפין להתקבלותו של החנון. זאת, הן משום שמדובר בהרחבה כללית של גבולות הסובלנות לזר, לשונה ולחריג, והן משום שהחלוקה המגדרית הנוקשה, שלא איפשרה מרחב מחייה לגווני הביניים, הולכת ומתרככת.

ו. ההילה הרומנטית של ה"האקר" - שהוא בעצם גרסה פוסט מודרנית של פורץ הכספות הרומנטי - חילצה מכיוון נוסף את התדמית השלילית של החנון. ההאקר מגייס לכאורה את הידע שלו במחשבים בצורה מתריסה ואנטי-ממסדית. הוא פעלתן, נחוש ומגלה אומץ ראוי להערכה. כמו היה רובין-הוד של עידן המידע. ההאקר נלחם בתאגידים מושחתים, פורץ למסופי המחשבים שלהם ומבצע תיקונים חברתיים נדרשים. כמובן שמוצפן כאן גם מוטיב מיתולוגי מוכר של מעטים וממזרים כנגד רבים ומרובעים (אולי בשל כך כל כך הרבה יהודים וישראלים משתייכים לכנופיות ההאקרים).

דומה כי מבעד למסגרת המשקפיים העבה והמראה המרושל מסתתר גבר בעל יכולות יוצאות דופן שמוכן לסכן את עורו (הלבן בדרך כלל) בשם הערך הנעלה לפיו 'המידע רוצה להיות חופשי'. בתשתיתו של ערך זה עומדים ערכים דמוקרטיים-ליברליים אחרים, כגון חופש הביטוי וזכות הציבור לדעת. לכן חרף היסוד העברייני, ההאקר אינו מהווה איום על הסדר הסמלי הגלובאלי, ועל-פי-רוב הוא זוכה למחילה על מעשי הקונדס הממוחשבים שלו משום שהידע שלו נתפס כמשאב חיוני.¹¹⁰

חשוב להדגיש שכל מה שנאמר לעיל רלוונטי בעיקר לסטריאוטיפ של החנון, שמתכתב כמובן עם אבות טיפוס אמיתיים ועם מודל הגבר שמציבה החברה המערבית. במציאות החברתית, בחלק גדול מהמקרים החלוקה אינה כה דיכוטומית. כלומר זה לא שאתה חנון או שאתה אינך חנון. יש אינספור גווני ביניים במרחב האנושי. חנוניות היא גם דבר מתפתח ואפשר שאדם שנתפס כחנון בילדותו, יאמץ עם הזמן התנהגויות אחרות. עם זאת, התכונות החנוניות (שתוארו בסטריאוטיפ) נעשות יותר לגיטימיות ומקובלות ובמקביל שכיחותן עולה באוכלוסייה.

נקמת היורמים

התרבות הלאומית-ציונית בתקופת היישוב וראשית המדינה האדירה את דמות הפטריוט העברי, שהתגלמה בסטריאוטיפים של החלוץ והצבר. הם תוארו בכלי התעמולה הישראליים כחסונים, אמיצים, עצמאיים ובעלי תבונת כפיים. תכונות היסוד של הצבר המיתולוגי כללו גם חבמרניות, שובבות,¹¹¹ ושפע בטחון עצמי. ניגודיהם בפולקלור

העממי היו הצעיר הדתי התמים ("ילד טוב ירושלים", "יוצמח")¹¹² שעושה את מה שאומרים לו, והעולה-החדש "הגלותי" - האוטסיידר שמזכיר בסטריאוטיפ שלו את דמות החנון, כלומר: דחוי, כפוף, לבנבן ורכרוכי ("הסבון").¹¹³

ב"חסמב"ה" של יגאל מוסינזון החנון הלמדן הוא משה ירחמיאל, בנו הממושקף של מוכר עיתונים ממוצא עיראקי, העוסק בכתיבת עלילות החבורה. השם "ירחמיאל" אינו מקרי ונועד לבטא את הגלותיות הדחוייה. "ירחמיאליות"¹¹⁴ היה בזמנו שם נרדף לשלומיאליות חנונית המנוגדת ל"קוליות" הצברית - זו המשתקפת בדמות מנהיגי החבורה: ירון זהבי וסגניתו תמר. "חסמב"ה" עובדה לתיאטרון ולקולנוע פעמים רבות ובאחרונה גם לטלוויזיה. בסרט "חסמב"ה ונערי ההפקר" מ-1971 מני פאר (שחקן ואיש תקשורת אנטי מא'צו בחזותו) מגלם את ירחמיאל, עם משקפים עגלגלים בקצה החוטם. דובי גל, אחד מראשוני "הנחנחים" בעולם הבידור הישראלי, גילם את החנון השני בחבורה - "עוזי הרזה".

הלמדנות השקדנית נחשבה בישראל החילונית (בעיקר בתנועת ההתיישבות העובדת שעיצבה והובילה את מיתוס הצבר) לתכונה "גלותית", הן בשל ההקשר הדתי והן משום שהיא ביטאה הסתגרות בדלת אמות במקום פריצה למרחבי הטבע - המולדת. לכן במשך שנים רבות נתפסו התלמידים המצטיינים בכיתה כ"מרובעים" (תרגום של המושג האמריקאי) והתלמידות המצטיינות כ"עקומות". בדיחה ישראלית מפורסמת מתארת את הטכניון כמקום גאומטרי בו כל המרובעים פוגשים את כל העקומות. שרידים לאותה תפישה, בתוספת הקשרים אוניברסאליים של תרבות נעורים (הסלידה הטבעית של מתבגרים מבית הספר), אפשר לראות בביטויים "חרשן" (מלשון "לחרוש", כלומר: לשקוד היטב על חומר הלימוד במטרה להצטיין) ו"תולעת ספרים" (מי מבלה שעות רבות בקריאת ספרים ובבליסת כמויות עצומות של טקסטים).

גיבורים שלומיאלים עם "נגיעות חנוניות" הופיעו על במת התקשורת, האמנות והבידור הישראליים כבר בראשית דרכה של המדינה. כך למשל, דמות השוטר השלומיאל שהתפתחה בסרטיו של אפרים קישון והגיעה לשיאה בסרט "השוטר אזולאי" (בגילומו של שייקה אופיר).

בסרטי הבורקס של שנות ה-70 לחנון נועד תפקיד מרכזי. את רוב דמויות החנונים גילמו צמד השותפים: טוביה צפיר ודובי גל. כך למשל, ב"חגיגה בסנוקר", צפיר משחק את מושון - לוזר משקפופר ושמן עם חיוך נטול שן, שמתקשה להחנות את המכונית ברוורס ולא מתבייש לבכות. תכונות נוספות שמעצבות אותו כאישיות נלעגת הן המשקפיים עם המסגרת המיושנת, הכרס המשתפלת והמצח המנצנץ.¹¹⁵ ב"מלך הסלים" מגלם דובי גל את שמשון, פקיד דואר ושחקן כדורסל נמוך קומה. גרושתו מפגינה כלפיו זילזול ואינה מאמינה שהוא יכול להגיע למשהו. אך שמשון, למרות היותו השחקן הנמוך ביותר מכל הכדורסלנים בקבוצה, מתגלה כבעל כישרון מדהים, ומוביל את קבוצתו עד למשחק הגמר.

הטלוויזיה הממלכתית (ערוץ 1 לימים) ורשת "קול ישראל" עוצבו ברוח מסורת השידור הבריטית, ואך טבעי שהם גייסו לשורותיהם דמויות "חנוניות" (למדנים מכופתרים) שהפכו לימים לגיבורי המדיה.¹¹⁶

צה"ל היה תמיד אחד ממאגרי הפולקלור החשובים של התרבות הישראלית ובהיותו מוסד המטפח קשיחות ועמידות טבעי שנוולו בו (בעיקר בשנות השישים, השבעים והשמונים) ביטויים של אנטי גבריות, הנרדפים במשמעותם למושג החנון: 'עשרים וארבע', 'יורם',¹¹⁷ 'שרגא', 'זיגי', 'נחנח', 'ניחנח', 'זניחט', 'גניחט', 'לאטח'.

גיבורי התרבות הישראלים היחידים ש"קיבלו התר" באותה עת להיות חנונים היו כוכבי העל של המוסיקה הקלאסית: דניאל בארנבוים, שלמה מינץ, יצחק פרלמן ופנחס צוקרמן. אבל גם הם מצאו את עצמם מהר מאוד מחוץ לישראל, שהיתה פרובינציאלית וקטנה עליהם מכל הבחינות.

מלחמת ההתשה ואחריה מלחמת יום כיפור פגעו בדימוי הלוחם הישראלי, ואולי אין זה מקרה שראש וראשון למתקפה על מיתוס הלוחם הישראלי היה מחזאי ובמאי עם חזות חנונית מובהקת - חנוך לוין.

להקת "כוורת", שצמחה אחרי מלחמת יום כיפור, הביאה לעולם תרגום עוקצני של מסורת הלהקות הצבאיות. לא במקרה ארבעה מגיבוריה היו חנונים מסוגים שונים: גדי גוב, דני סנדרסון, אפרים שמיר ויוני רכטר.

בשנות השמונים, אחרי שקרנו של צה"ל המשיכה להתדרדר, נוספו עוד כמה דמויות עם אפיונים חנוניים למתקפה האנטי-גברית. כך למשל המדען והוגה הדעות ישעיהו ליבוביץ, ששימש כעורך האנציקלופדיה העברית והיה פרופסור לביכמייה, כימיה אורגנית ונוירופיזיולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים. הוא נודע כמבקר חריף של המיליטריזם הישראלי, וזכה לכינוי "נביא הזעם של החברה הישראלית". האקדמיה הישראלית, שהיתה עד אז בשולי התרבות הפופולארית, הנגישה מאז לציבור בארץ (באמצעות התקשורת) עוד פרופסורים עם ביוגרפיה וחזות חנונית.¹¹⁸

גלי צה"ל, שהפכה באותה עת לתחנה צעירה, מרדנית ומובילה, הצמיחה דמויות מובילות בגוון חנוני, שהשפעתם על התרבות הישראלית היתה ועודנה משמעותית.¹¹⁹

המאבק המלוכלך בין שמעון פרס ליצחק רבין, שאפיין את שנות השמונים, היה בעקיפין גם המאבק הסמלי בין מי שנתפס בציבור הרחב כפקיד מכופתר וגלותי (כלומר מעין חנון) למי שנתפס כלוחם פלמ"ח מיתולוגי. לא בכדי יד ימינו של פרס היה פוליטיקאי בעל חזות חנונית: יוסי ביילין (רבין כינה את פרס ומקורביו "הבלייזרים"). יקח לפרס עוד שלושים שנה (עם התמנותו לנשיא המדינה בשנת 2007), כדי להפוך ל"מקובל" וקבלתו לחיק הישראליות המפרגנת תשקף בין השאר את המהפך התדמיתי בדמותו של החנון הישראלי.

השמאל הישראלי, שהתחזק מאד בעקבות מלחמת לבנון הראשונה, היווה מאגר חשוב של גיבורים אנטי מאצ'ואיים עם רקע חנוני.¹²⁰ עיתון "הארץ" הביקורתי סיפק מאגר בלתי נדלה של גיבורי שמאל עם חזות חנונית ברמה כזאת או אחרת.¹²¹ לקח לימין עוד מספר שנים כדי לסגור פערים עם חנונים משלו.¹²² היום, אפילו קיצוניים מיליטנטים כמו משה פייגלין מימין ודוב חנין משמאל נחשבים למעין חנונים.¹²³

אנשי הכיפות הסרוגות ידועים כמי שמעריצים את דמות הלוחם והמתנחל, אבל אפילו אצלם החנוניות "מזנבת במחנה". לצד נפתלי בנט "האח-הלוחם" (שגם הוא בעל יסודות חנוניים) עומד בשורה הראשונה אורי אורבך, סוג של חנון כיפה סרוגה. אפילו "יש עתיד" הציבה בהנהגתה "דוס-מחמד חנוני" בדמותו של הרב שי פירון.

הסטריאוטיפ החנוני בתרבות הישראלית יוחס כמעט תמיד לאשכנזי והיה בו כדי לשקף את הפער הערתי בישראל ובכלל זה את התפישה הסטריאוטיפית המושרשת שרק מתוך משפחות אשכנזיות יכול לצוץ למדן כפייתי.¹²⁴ אבל היה כאן ככל הנראה מרכיב נוסף: בתרבות הערבית הפטריאכלית, העדר גבריות נחשב לחולשה משמעותית, ולכן החנוניות נתפסה כחריגות מביכה – כתם על האדם ועל המשפחה. אולי אין זה מקרה שאמג'ד (בגילומו המבריק של נורמן עיסא), גיבור הסדרה הפארודית "עבודה ערבית" (משודרת מ-2007 ועד היום), הוא מעין "חנון ערבי". החנוניות הזו היא זו שככל הנראה "מאפשרת לו" להשתלב באלטיה היהודית-ישראלית המתנשאת והמנותקת, אבל בה בעת יוצרת גם מעין מכשלה משעשעת-עצובה שמזרה אותו בעיני קרוביו. דמותו של אמג'ד מזכירה במעט את הביוגרפיה של כותב הסדרה, סייד קשוע, שנתפס על ידי רבים כ"חנון ישראלי-פלשתיני" – מעין גיבור היברידי שמבלבל את שני הצדדים.

על אותו משקל, אחד מגיבורי סדרת הטלוויזיה הפרודית "שמש" ששודרה בערוץ 2 בשנים 2004-1997, היה ה"ערס חינוני". הניגוד שלו בסדרה היה החנון והוא זכה לשם חדש: ה"לפלף".¹²⁵ ז'וז'ו חלסטר, בגילומו של צביקה הדר, הולבש ב"עיגולים" (משקפיים עגולים בסגנון פרויד) בחולצה מנומרת ופאה מתולתלת, גורמטים על זרועותיו ו"שרשר" זהב עבה לצווארו. הלפלף בגילומו של איתי שגב, הולבש בפפיון מעודן, צווארון מעומלן, שלייקעס וגטקעס. ב"שיר החנון" בתוכנית "החלסטר" של ז'וז'ו הוא מתואר כבתול חובב קרמבו, מרגרינה ועוגיות, וחרד ממטבוחה וממנגל. בכל אחד מפרקי הסדרה מתח ז'וז'ו חלסטר ביקורת על המדיה ה"לפלפית" שמציגה תכנים ופרסומות שלא פונים ל"פטישים", כלומר – לא מספיק סקסיסטיים וגבריים. לכן הוא המליץ למשל לשנות את

הסלוגן הלפלפי 'אין כמו במבה' ל'אין כמו אמבה'. השיר "תנו ללפלף יד" מתוך התוכנית היה פופולרי בזמנו.

"הלפלף" פינה בהמשך דרך למושג "חנון", שנעשה שגור ובעצם תרגם את המושג האמריקאי ¹²⁶ Nerd. כזכור, החנון הוא ילד נצחי, ולכן רק טבעי שכמה מגיבורי תעשיית הילדות בישראל יהיו בעלי זיקה חנונית. ¹²⁷ דמותו של ירון מסדרת הקומיקס הפופולארית "זבנג" התכתבה עם דמות החנון וסימנה לכשעצמה שינוי בתדמית החנון בארץ.

אין ספק שהלגיטימציה להומוסקסואליות בארץ תרמה מאד ללגיטימציה של החנון. רבים מגיבורי התרבות הגאים הם בעלי "אופק חנוני" חנוני. ¹²⁸ גם התפתחות תרבות הסטנד אפ תרמה בכיוון. הסטנד אפ מטבעו לועג לגחמות ולחולשות האנוש, וגבריות פומפוזית היא אחת מהן. באופן כללי ההומור תמיד היה נשקו של החלש והדחוי, לכן רק טבעי שתרבות הסטנד אפ הצמיחה כמות נכבדה של "חנונים משודרגים" שהפכו לגיבורי תרבות בולטים. ¹²⁹

אפילו ערוץ הספורט, שמשדר אינספור משחקי כדורגל, מונהג מזה שנים על ידי פרשנים עם זיקה חנונית, שהפכו לגיבורי תרבות. ¹³⁰ הנוכחות שלהם כמו מעבירה את המסר לגברברי היציעים ובטטות הכורסא: אם במשחקי הילדות בשכונה לא ספרתם אותנו, אפילו כשוערים או מביאי כדורים, עכשיו אנחנו אלה הקובעים מי כאן הכוכב.

על מגרשי הכדורגל קשה למצוא חנונים, אבל במגרשי הכדורסל היו לנו פה ושם כוכבים עם הילה חנונית: תומר שטיינהואר, נדב הנפלד, דורון שפר ואמיר כץ.

גדולי הסטיריקנים ותוקעי הסיכה בבלונים הממסדיים היו תמיד בעלי "רקע חנוני" או לפחות תדמית חנונית. מחנוך לוין, דרך חבורת "זו ארץ זו", ¹³¹ "נקוי ראש", ¹³² החמישיה הקאמרית (כאן נולדו שני חנונים מיתולוגיים המשפיעים עד היום: דב נבון ושי אביבי) ו"ארץ נהדרת" ¹³³ ועד ל"מצב האומה". שני כוכביה הם חנונים פופולריים: ליאור שליין וגורי אלפי. מנקודת המבט הפסיכולוגית (יש שיאמרו "פסיכולוגיה בגרוש") אפשר לטעון שנקמת הסטיריקנים היא במידה מסוימת "נקמת היורמים": כאשר הם משפדים את מנהיגי האומה הם בעצם מתעלים את קנאת הילדות לנקמה הומוריסטית. אין ספק שהיום זה העידן שלהם. מלכי הכיתה שגידלו כרס והקריחו הספיקו ללמוד שהחנון הכיתתי עוד יהיה הבוס שלהם, ירוויח יותר כסף מהם ויהווה מושא הערצה של ילדיהם. איך שגלגל מסתובב.

גם שידורי החדשות ותוכניות התעודה והאקטואליה עברו בשנים האחרונות "תהליכי חנוניזציה" מתקדמים, והדבר משקף מכיוון נוסף את הריכוך בסמכות מהדגם הלאומי הישן. דומה שהמוביל באוריינטציה החנוניות הוא ערוץ 10 עם כתבים ומגישים בעלי חזות פוסט-גברית. ¹³⁴

המוסיקה תמיד ידעה לעדן גבריות ובוטות. אבל משנות השבעים ואילך המוסיקאי המופנם נעשה אצלנו גיבור תרבות. הבולטים היו יוני רכטר ומתי כספי, שמכילים בדמותם סממנים חנונים מובהקים. אביב גפן (יליד 1973), שפרץ למרכז הבמה בראשית שנות התשעים, בישר את תופעת "הדור המזוין" (המלים הידועות מתוך "עכשיו מעונן", 1993). גפן יכול להיחשב לחנון הראשון שנעשה בישראל גיבור תרבות ומודל לחיקוי. המראה הצנום, העובדה שלא שרת בצה"ל והקול המאנפף של ילד מתבגר, לא זו בלבד שלא הפריעו למעריציו הצעירים אלא היוו חלק מסוד הפופולאריות שלו. גפן בישר במידה רבה את צמיחתו של "דור החנונים הישראליים", הוא דור ה-Y. אחרי גפן גבר זרם של זמרים, בדרגות משתנות של מאפיינים חנונים, שהטביעו את חותמם על דמותו של החנון הישראלי. ¹³⁵

אין ספק שהמהפך בתדמיתה, תפוצתה והשפעתה של תופעת החנוניות בארץ קשור לעלייה המטאורית של תעשיית ההיי טק הישראלית. הסתבר שכדי להצליח בליגה העולמית אין צורך בנסיון קרבי או ספורטיבי. במקום לוחמים חסונים ויפי תואר, הופיעו על במת התרבות הישראלית עכברי מחשב ממושקפים, כמו יוסי ורדי וגיל שוויד. בקיצור, הממזירות, התעוזה, היוזמה והחוצפה הישראלית החיובית עברו מעמק יזרעאל לעמק הסיליקון. באחת הכתבות שהתפרסמו באתר מאקו נכתב: "גברים יקרים, התקשרו עוד היום לג'ים שלכם ונסו לבטל את המנוי החודשי. [...] מסתבר שכדי להצליח בחיים, כלומר להתעשר ולזיין, אתם לא חייבים לפתח קוביות בבטן ושרירים. מה שכן, אישיות של מתכנת מחשבים סגפן, חיבה יתרה לגדג'טים וחיים בצל המשקף יביאו אתכם רחוק מאוד. הנה חוק

הברזל האמיתי של האנושות - ככל שיריית הפתיחה שלך משפילה יותר, כך יהיה לך קל בתור בוגר וככל שאתה מכוער יותר, כך אתה יותר מצחיק.¹³⁶

בראיון לעיתון "כלכליסט" אמר הפרופסור לפסיכולוגיה הנעורים, עמירם רביב: "כשאומרים היום לאמא יהודייה שיש לה בן חנון - זה דווקא לא רע, כי אולי יום אחד יהיה לו סטארט-אפ. אם פעם הורים היו מנסים להפריד בין הילד למחשב ולשלוח אותו למטה לשחק עם חברים במקום לקרוא, היום, בגלל תרבות האקזיטים, הגישה כלפי הגיקים שונה. "פעם גיק היה יורם בכל המובנים", אומר רביב, "היום הגיקים הם המצליחנים החדשים, הם אנשים כמו ינקי מרגלית וגיל שויד. בעבר מה שקבע את הבולטות החברתית בגיל התיכון היה מצוינות בספורט, אבל היום כבר אין קורלציה אוטומטית ויש הרבה חנונים עם דימוי עצמי גבוה. מה שהעלה את קרנם הוא תרבות האקזיטים שהתפתחה בשנים האחרונות. מארק צוקרברג, למשל, הוא דוגמה למישהו שלא כל כך טוב בכישורים חברתיים, אבל זה לא הפריע לו ליצור את הרשת החברתית הגדולה בעולם".¹³⁷

בעשור הראשון של שנות האלפיים, עם התחזקות השפעת ערוצי הטלוויזיה המסחריים, הופיעו בזה אחר זה סדרות סיטקום ישראליות, שהושפעו מהמודל היאפי והפוסט יאפי של "שלושים ומשהו" ו"סיינפלד". למשל, "הבורגנים", "החברים של נאור", "בשורות טובות" ו"הכל דבש".

העיתונות היומית, ובראשם "ידיעות אחרונות" ו-YNET הפופולאריים, העלו לגדולה במהלך שני העשורים האחרונים אין ספור ידוענים וגיבורי תרבות, משדות מקצועיים ותחומים מגוונים, שמציגים פרסונה "חנונית" או לפחות כמה תכונות בולטות התואמות את הסטריאוטיפ והמודל הזה. אחד המוכרים והבולטים הוא רני רהב - "ילד הכאפות" שהפך בזכות חושיו המסחריים, התמדתו, ודמותו הצבעונית ל"טייקון תקשורת". מעמדו הציבורי משקף פרדוקס משעשע: בתהליך תנועתו למרכז, הופך החנון לאקסצנטרי ולעתים גם כוחני. הוא אמנם עדיין נתפס כמשרתם של אדונים (הטייקונים הכלכליים), אבל הוא כבר סלב בפני עצמו.

גם בהפיכתו של השבוי המשוחרר גלעד שליט, בן דור ה-Y (יליד 1986), לגיבור תרבות אהוד, היה משהו סמלי שביטא את השינוי הערכי: מדינה שלמה אוהבת ומהללת "חייל שוקולדה" שנראה ומתנהג כמו "חנון מחמד". רבים הרהרו בינם לבין עצמם, שאולי דווקא החנוניות של הבחור הצנום והחביב הזה עזרה לו לשרוד בצינוק של החמאס. אמור מעתה: חנוניות=עוצמה והישרדות.

וכאילו כדי לאושש את התזה הזאת קיבלנו את השחקן והחנון איתי שגב כזוכה הישרדות VIP. גמר הריאליטי הזה נחשב לאחת התוכניות הנצפות ביותר בתולדות הטלוויזיה בישראל (גרפה קרוב ל-40% אחוזי צפיה - למעלה ממיליון איש ברגע השיא). שוב הוכח שכדי לשרוד היום, נדרשים לאו דווקא שרירים חטובים ועוצמה גופנית, אלא יותר ערמוניות ואסטרטגיה. החולשה מנצחת.

בשנת 2011, בעקבות ההצלחה הגדולה של סדרת "היפה והחנון" בעברית, נפתח דיון תקשורתי בדמותו של החנון החדש ובהשפעתו על חיינו. כך למשל, באתר מאקולנד התפרסמה כתבה בשם "נקמת היורמים: איך השתלטו החנונים על חיינו?" היא נפתחה במלים הבאות:

"עושה רושם שזה כבר ממש לא מגניב להיות 'קול', מכל מקום מביטים בנו חנונים מצליחים ומגניבים, אם זה בריאליטי, בקולנוע באופנה ובסרטים, נראה שהגיקים השתלטו. ללא ספק החנון של 2011 הוא חיה שונה לגמרי מהחנון של פעם. "היפה והחנון" עושה לחנונים שלה 'מייק אובר' אך השינוי אותו עוברים הגיקים עוברים גם אנחנו. כתוכנית שמכווצת שינוי חיים שלם בפחות מ-20 פרקים של שעה, גם אנחנו מקבלים שינוי בטורבו, המבט המגלגל שהענקנו לחבורת המשקופרים השעירים שצעדו לרחבת הבריכה בפרק הראשון התחלף עם הזמן ברצון עז לחבק, ובמקרה של אור שוחט, יש שיגידו שאף יותר. מפרק לפרק, ממשימה למשימה למדנו להבין את עולמם של הגיקס, ולראות את האדם שמאחורי המשקפיים והספרות הרוסית ולהתחיל לחבב אותו. [...] או.קיי. אז הבנו שהטלוויזיה של שנות האלפיים מחבבת גיקים, אך מה לזה ולמציאות? ובכן, טלוויזיה לא עוברת, כמו בסרט מדע בדיוני - ביקום נפרד, וכל מה שאתם רואים על המסך הוא השתקפות של המציאות בה הוא נוצר, או במילים אחרות, אם לא היינו מוכנים לאמץ את אלכסי מורוזוב, "היפה והחנון" לא הייתה מצליחה כל כך, וכנראה שהיא בכלל לא הייתה נוצרת. לא רק את מסך המחשב כבשו הכוכבים החנונים החדשים, ונראה שהגיקס נמצאים בעיצומה של פלישה לכל תחומי הבידור והתרבות. יוני בלוך כובש את הרדיו והבמות, פיני טברג עושה את זה עם גיק שיק היסטורי (ע"ע) ב"היפה והחנון", "רוקדים עם כוכבים" ו"עספור" ואת הקולנוע ההוליוודי ממלאים כוכבים עם סטיל חנוני ביותר כמו סת' רוגן וסטיב קארל, ובאופן כללי נראה שזה רק עניין של זמן עד שנגלה את הבראנג'לינה הגיקיים החדשים. [...] וכך, מילד עם שלייקס ושיער שמנוני, כזה שלא מדבר עם בנות ורואה יותר מדי סרטי מדע בדיוני, הפך החנון ל'קול' החדש, עם כסף, ידע וג'יק שיק' שכולם מקנאים בו. לגמרי מהפך!"¹³⁸

בכתבה שהתפרסמה בעיתון "הארץ" לרגל הגמר של "היפה והחנון" נכתב:

"כדי להבין עד כמה החנוניות מקובלת די להסתובב במסדרונות של בית ספר או בחגיגות בר מצווה: ילדים מרכיבים משקפיים שחורים עבי עדשה, גם אם אין להם שום בעיות ראייה, שלייקס מונחים בנוגשנטיות על גופיות הבנות. [...] הטלוויזיה אף היא נענתה למגמה הזאת, ולצד ערוץ הילדים שנועד לברר נפתח ב-2003 ערוץ לוגי המגיש תכנים חינוכיים אינטליגנטיים המועברים בצורה חביבה. בעקבות הצלחת הערוץ התפתחה תופעת "ילדי לוגי", שלמרות שעות ארוכות של צפייה בטלוויזיה נשארים סקרנים ולא מהססים לעשות ניסויים, לקרוא ספרים ואף להצהיר בקול גדול: "אני חנון גאה". זה גם עשוי להסביר את ההצלחה של סדרת הספרים "יומנו של חנון" מאת ג'ף קיני. [...] ספרי החבורה העברית הם עדיין נתח עיקרי במדף הספרים של הילדים, אבל נוסף להם ניחוח חנוני. כך, למשל, בסדרת "חבורת כוח-המוח" מאת זוהר אביב ובסדרת "סיירת המדע" של גלילה רון-פדר. ובראש כולם עומד כמובן המכשף המשקופר הארי פוטר."¹³⁹

הדמות הסמלית ביותר במהפך הזה הוא כמובן איש התקשורת ארז טל. טל נחשב בעיני רבים לחנון שהפך לאדם החזק ביותר בתקשורת ואולי בתרבות הישראלית הפופולארית כולה. התחנות בקריירה האישית שלו מהוות מעין ציוני דרך במסלול שעשתה החנוניות מהשוליים למרכז החברתי בישראל. מ"מה יש" השובבה והעוקצנית בגלי צה"ל, דרך תוכניות הומור וסאטירה פופולאריות ברדיו ובטלוויזיה ועד למעמד של מנהל, מפיץ ומגיש כל יכול בערוץ 10 ו-2 (בעיקר "האח הגדול" שאותו הוא מנחה מאז 2008 יחד עם אסי עזר).

אחת התוכניות המשפיעות שבהן השתתף ארז טל הייתה תוכנית הסאטירה "רק בישראל" (2003-1998), אותה הגיש עם השחקנית אורנה בנאי. התוכנית, שזכתה להצלחה עצומה, התבססה על דינמיקה משעשעת ופרודית בין חנון (שמעון) לפקצה (לימור). הוא לעג במרומז לעילגותה והמוניות והיא מצידה לעגה לגמלוניותו (בדומה קצת לסדרה "היפה והחנון"). אבל בסב-טקסט של התוכנית הזאת ברור היה לצופים מי כאן החזק מבין השניים - בעיקר לנוכח מעמדו של טל במדיה הישראלית (הוא גם שיחק את המראיין בתוכנית הזאת).

אפשר לשער שהפופולאריות של ארז טל מבוססת לא רק על כישורי ההגשה והאינטליגנציה הגבוהים שלו, אלא על הביוגרפיה האישית והדמות שהוא מקרין לצופיו. הפרסונה התקשורתית של טל היא מעין שילוב בין הציניקן למצליחן, שכה קוסם לרבים, ובעיקר לצעירים. הוא כביכול הנער הצנום שמסרב להזדקן ולהתברגן, הבחור שהצליח לסדר לעצמו חיים משעשעים, מגוונים, מאתגרים אך לא מכופתרים. הוא לא צריך לקום בכל בוקר לעבודה שגרתית במשרד אפור. הוא עושה כסף מהמצאות בידוריות ובעיקר מחולשותיהם של צרכני הטלוויזיה המכורים. הוא סטראפיסט תקשורת (המציא פורמטים טלוויזיוניים ואף ייצא אותם) - הגיבור הישראלי החדש, שחיוך של שביעות רצון ונהליזם נסוך על פניו, מצליחן שמשדר שהרווח והכיף (fun) מקדשים כמעט כל מטרה.

דור ה-Y הישראלי הוא במידה מסוימת שכפולים של הפרסונה התקשורתית של ארז טל - במראה, בשפה ובצורת החשיבה. למרות שמבחינתה גילו טל יכול להיות האבא שלהם, הוא מצליח להוות עבור הצעירים דמות לחיקוי ולהערצה. הוא התגלמות רוח הזמן החדשה ואחד מיוצריה הראשיים.

דור החננות

החנן עבר למרכז הבמה בעולם המערבי וקיבל תדמית חיובית גם בשל מהפכת הילדות שעוברת הציוליציה הדמוקרטית מזה כשלושה עשורים. בהדרגה משתרשת התפישה שכולנו "ילדים של החיים" ובעקבותיה גם הלגיטימציה להתיילד. לא בכדי סטיבן שפילברג, זכה להצלחה כה רבה. הוא נחשב לילד הנצחי, עם "מבט ההאש פאפי"¹⁴⁰ שנולד עם מצלמה ביד והביא לעולם להיטים חוצי גילאים ויבשות, שרק חנון יכול להגות ("מלתעות" "אי.טי" ועוד).

המודל החנוני עלה לגדולה לא רק משום שהוא משרת ערכים מערביים חדשים ומעודכנים. הוא קיבל בולטות משום שנעשה נפוץ מבחינה דמוגרפית (הכוונה שוב, לתכונות היסוד של המודל שנעשו שכיחות בחברה). שכיחותו הדמוגרפית גדלה משום שהוא צמח במשפחות יאפיות עם חינוך בעל אופי דומה - החינוך הפידוצנטרי (הילד במרכז).

חינוכו הפלורליסטי והמגוון של החנון כלל הבנה וסובלנות אין קץ כלפי חרדות, מועקות וחולשות, ללא הפעלת סמכות ועונשים. החנון גדל במשפחה היאפית, מוקף בבועה של אהבה. זהו חינוך הנעדר תביעה מפורשת להתמודד עם קשיי העולם ואתגריו. לא נותר לחנון אלא לתעל את משאביו הרוחניים לעבר אתגרים בעלי אופי משחקי; אתגרים שיש בהם כדי לטפח את התחרותיות שבו מבלי לסכן שיערה אחת משערות ראשו.

המחשב רק מחזק את תסמונת ההורות הלא סמכותית. אומנם המחשב מציב שורה של אתגרים טכנולוגיים, לימודיים וחוויתיים, אך אין הוא תובע מן החנון התמודדות שיש בה מורכבות רגשית של עולם המבוגרים; גם לא תביעה מפורשת לקחת אחריות או להתמודד עם מציאות שאינה מקוונת.

החנון הוא איפה אחד מתוצריה של קריסת התרבות הסמכותנית והיטשטשות הדיכוטומיה בין עולם המבוגרים לעולם הילדים. שילוב ההשפעות של תרבות המחשבים ושל החינוך הפידוצנטרי הם ככל הנראה הגורמים שהזניקו את החנון לא רק למרכז הבמה הסמלית, אלא גם לזו התרבותית והדמוגרפית. למרבה ההפתעה בלי ששמנו לב החנוניות נספגה בדור שלם: דור שגדל והתחנך בבתייהם של האפים או חקייני האפים.

דור ה-Y הוא בעצם דור עם מאפיינים חנוניים מובהקים: העילגות הרגשית, ההסתגרות מהעולם, האנוכיות, טשטוש ההבדלים המגדריים, הבשלות המעוכבת, התלותיות וההתמכרות למשחקים, לתקשורת ולטכנולוגיה ממוחשבת - כל אלה כבר אינם מאפייני שוליים, אלא מאפיינים דוריים.

למעשה, כשמתבוננים לעומק במכלול המאפיינים של דור ה-Y (שיתוארו בהרחבה בפרקים הבאים) עולה תמונה מורכבת: בהבטים מסוימים דור ה-Y הקצין את מאפייני היאפיות של הוריו והפך אותם לתופעה חברתית נרחבת. אבל בהבטים אחרים הוא מרד ביאפיות. זה לא מרד נעורים בהוריהם ובממסד, בסגנון ההיפי, אלא יותר מרד פאסיבי, מרד של נסגנות. כך למשל, הוא מסרב להיות חרוץ ושאפתן כהוריו ובוודאי לשעבד את עצמו לפרנסה. הוא שואף פחות להוביל וליזום ומעדיף ללכת בתלם הרגוע והמוכר. ובעיקר זה דור שמעביר את משקל הכובד מתרבות העבודה לתרבות הבידור והפנאי. את המימון למהפכה הפאסיבית הזאת, שמערערת את עולמו של האפי הוותיק, מעניקים לו ההורים.

כיון שהמציאות החברתיות היום היא דינמית ומהירה מאד - חלק ממאפייני החנוניות הפוסט-יאפית עברו מטמורפוזה בדור ה-Y. למשל, זה דור שאיבד מהסקרנות האינטלקטואלית מצד אחד אבל נעשה חברותי יותר.

האם המאפיינים היאפים של דור ה-Y יהיו חזקים מהמאפיינים האנטי-יאפים שלו? קשה לדעת. המחקר שלנו עשוי לסייע במתן תשובה לשאלה הזאת.

ביבליוגרפיה

- אוחנה, דוד. 1998. **הישראלים האחרונים**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- אורול, ג'ורג'. 1981. 1984. תל אביב: עם עובד.
- אליאב-פלדון, מירי. 2002. **המצאת הדפוס**. תל אביב: האוניברסיטה המשודרת - משרד הבטחון.
- אלמוג, עוז ורותן בלייס. 2008. הפטריוט מת, יחי היאפי! מהפכת התרבות בעולם המערבי. **כיוונים חדשים** 18: 66-129.
- אלמוג, עוז. 1997. **הצבר - דיוקן**. תל אביב: עם עובד וספריית אופקים.
- אלמוג, עוז. 2004. **פרידה משרוליק**. חיפה: זמורה ביתן ואוניברסיטת חיפה.
- אלמוג, עוז. 2007. עם חופשי בארצנו או אדם חופשי בכפר הגלובלי. **כיוונים חדשים** 16: 37-38.
- אנדרסון, ב. 1999. **קהילות מדומיינות**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- ארד, דפנה. 15.3.2011. גלגוליו של החנון בתרבות הישראלית. **הארץ**.
- אתגר, מיכאל. 1997. **ניתוח ענף: רשתות השיוק בישראל**. תל אביב: הוצאת גלובס ומעלות.
- בארת, רולאן. 1998. **מיתולוגיות**. תל אביב: ככל.
- בודריאר, ז'אן. 2007. **סימולקרות וסימולציה**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- בחור ניר, דיאנה. 27.12.2012. אמא חנונית, אבא גיק, ילד מדליק. **כלכליסט**.
- בן עמוס, אבנר. 1993. לנצח את המוות: הלוויות לאומיות ברפובליקה השלישית בצרפת. **זמנים** 45: 22.
- בן פורת, אמיר. 1999. **היכן הם הבורגנים ההם?** ירושלים: מאגנס והאוניברסיטה העברית.
- בנימין, ולטר. 1996. **הרהורים (כרך ב)**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- ברנר, איליה. 23.2.2011. נקמת היורמים: איך השתלטו החנונים על חיינו? **מאקולנד**.
- גאנס, ה. 1999. תרבות אמריקאנית פופולארית ותרבות גבוהה במבנה מעמדות משתנה. בתוך **תרבות, תקשורת ופנאי בישראל היבטים השוואתיים (כרך א)**, נערך על ידי א. כ"ץ וי. ינוביצקי, 57-58. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- גבי, ניצן. 13.6.2003. מי הזיז את הבדולינה שלי? **הארץ**.
- גופמן, ארווינג. 1980. **הצגת האני בחיי היום יום**. תל אביב: דביר.
- גורביץ', דויד. 1997. **פוסט מודרניזם: תרבות וספרות בסוף המאה ה-20**. תל אביב: דביר.
- ג'יימסון, פדריק. 1990. **פוסטמודרניזם, או ההגיון התרבותי של הקפיטליזם המאוחר**. רסלינג.
- גרין, קליפורד. 1990. **פרשנות של תרבויות**. ירושלים: כתר.
- גלנר, ארנסט. 1994. **לאומים ולאומיות**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- האריס, מרווין. 1991. **בני מיננו**. תל אביב: ספרית מעריב.
- הבנק העולמי. 1999/2000. **דו"ח ההתפתחות בעולם**.
- הבנק העולמי. 2000. **אינדיקטורים של התפתחות בעולם**.
- הובסבאום, אריק. 2006. **לאומיות ולאומים מאז עידן המהפכה**. תל אביב: רסלינג.
- הורוקס, כ. 2002. **בודריאר והמילניום**. תל אביב: ספרית פועלים.
- זנר, שלמה. 2002. **הקולנוע כהיסטוריה: לדמיין ולבנים את המאה העשרים**. תל אביב: עם עובד והאוניברסיטה הפתוחה.
- 'חנון', ויקיפדיה.
- טאוב, גדי. 1997. **המרד השפוף - על תרבות צעירה בישראל**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- טאוב, גדי. 30.5.2003. מיליוני אנשים לבד. **הארץ**.
- טארד, ג. 2001. דעה ושיחה. בתוך **תמונות בראש: דעת קהל ודמוקרטיה**, נערך על ידי ד. כספי, 93-108. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- טלי, שמיר. 25.3.2013. צריך לבנות חברה חדשה. ושהפעם תהיה יצירתית. **כלכליסט**.
- 'יאפים', אנציקלופדיית סט. **ג'יימס לתרבות פופולרית** (באנגלית).
- יוז, רוברט. 1989. **הלם החדש**. תל אביב: עם עובד.
- יחימוביץ', שלי. 20.6.2003. תזיז את הבדולינה שלך. **הארץ**.
- ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 1996. **פרסומי החשבונאות הלאומית**. ירושלים.

- כצמן, א. 1993. קיצור תולדות השינוי. **פוליטיקה** 48: 59.
- ליוטר, זאן פרנסואה. 1999. **המצב הפוסטמודרני**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- ללא שם מחבר. 30.9.2009. חננה, אבל לפניך. **mako**.
- מוסה, ג'ורג'. 1993. **הנופלים בקרב: עיצובו מחדש של זיכרון שתי מלחמות העולם**, תל אביב: עם עובד, ספרית אפקים.
- 'מטרוסקסואל', ויקיפדיה.
- מנדלסון, ג. 2005. **זהות 'חנונית' וגבריות בסיפורי חיים**. חיבור לשם קבלת תואר "מוסמך", האוניברסיטה העברית.
- מקלוהן, מרשל. 2003. **להבין את המדיה**. תל אביב: כבל.
- מרב, סריג. 8.5.2002. היאפי מת יחי הבובו. **הארץ**.
- מרקוזה, הרברט. 1969. **האדם החד-ממדי**. מרחביה: ספרית פועלים.
- ניצן, גבי. 1999. **בדולינה**. תל אביב: משכל.
- סוירלר, א. 2004. **תרבות בפעולה: סמלים ואסטרטגיות**. בתוך **תקשורת כתרבות (כרך א)**, נערך על ידי ת. ליבס ומ. וטלמון, 86-91. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- סטיוארט, ר. וא. כצמן, עורכים. 1999. **הרעיונות שעיצבו את עולמנו**. ירושלים: כתר.
- סטיוון, שבירר. 30.9.1997. אחרי סוף העולם. **הארץ**.
- סילברסטון, ר. 2003. **טלוויזיה, אונטולוגיה והאובייקט המעברי**. בתוך **תקשורת כתרבות (כרך ב)**, נערך על ידי ת. ליבס ומ. וטלמון, 114-123. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- פוסטמן, ניל. 1986. **אבדן הילדות**. תל אביב: ספרית פועלים.
- קופלנד, דגלס. 1995. **דור X - מעשיות לתרבות מואצת**. תל אביב: כבל.
- קופפר, רותה. 15.3.2011. **דמותו של החנון בטלוויזיה האמריקאית**. **הארץ**.
- קלדרון, ניסים. 2000. **פלורליסטים בעל-כורחם: על ריבוי התרבויות של הישראלים**. תל אביב: זמורה ביתן ואוניברסיטת חיפה.
- קרפל, ארי. 2009. **שלושים ומשהו: הסדרה שהגדירה דור**. **עכבר העיר**. 27 באוגוסט.
- שחר, אריה. 2000. **כפר גלובאלי? עיר גלובאלית! פנים 12: 59-68**.
- שיר-רז, יפה. 2007. **למה לגברים יש פחות טסטוסטרון מבעבר?**. **Ynet**.
- שקד, ר. 2006. **יאפים בארמון וג'יפ משורייין**. **Ynet**.
- Allen W. Johnson and Timothy Earl. 1994. **The Evolution of Human Societies: From Foraging Group to Agrarian State**. Stanford: Stanford University Press.
- Barthes, R. 1977. Rhetoric of the Image. In **Image, Music, Text**. NY: Hill & Wang.
- Brooks David. 2000. **Bobos in Paradise: The New Upper Class and How They Got There**. Simon & Schuster
- Brooks, D. 2000. **Bobos in Paradise**. New York: Simon & Schuster.
- Florida, R. 2002. **The Rise of the Creative Class: And How it's transforming work, leisure, community and everyday life**. New York: Perseus Book Group
- G. Bar-Haim. 1995. Mediatic Charisma and Artificial Global Culture: A Critique. In **Globalization, Communication and Transnational Civil Society**, edited by A. Sreberny-Mohammadi and Sandra Braman. New Jersey: Hampton Press.
- Gianoulis, T. 2002. Yuppies. **St. James Encyclopedia of Popular Culture**, http://findarticles.com/p/articles/mi_g1epc/is_tov/ai_2419101361
- Gibson, W. 1986. **NEUROMANCER**. New York: ACE Books.
- Jacobs, Jane. 1961. **The Death and Life of Great American Cities**. Vintage.
- Manning, J. 2000. **Yuppie Culture**, <http://eightiesclub.tripod.com/id295.htm>
- Mills, W. 1956. **The Power Elite**. New York : Oxford University Press.
- Shapiro, F. 1986. Yuppies, Yumpies, Yaps, and Computer-Assisted Lexicology. **American Speech** 61. 'SoHo', **Wikipedia**.

מילות מפתח

יֵאָפִי | חֲנוּן | חֲנוּנִים | פֶּטְרִיוֹט | צֶבֶר | צִיּוֹנוֹת | יִשְׂרָאֵלִים | גִּיק | יוֹרֵם | חֲנָנָה | הִיפּוֹסְטֵר | בּוֹבוּ | הִיפִי | הֵיטֵק | סְטֹאֲרֵט-אֵפ | הָאֵקֶר | מַחֲשָׁב | תַּכְנוּת | עֵמֶק-הַסִּילִיקוֹן | לִפְלִי

הערות שוליים

1. סקירת התפתחות התרבות היאפית היא גרסה מורחבת ומעודכנת של המאמר: עוז אלמוג, דותן בלייס הפטריוט מת, יחי היאפי! מהפכת התרבות בעולם המערבי, כיוונים חדשים, יולי 2008, 129-66.
2. עד המצאתו של גוטנברג הועתקו ספרים במערב בהעתקה ידנית, בעבודת נמלים. על מנת לפתור מצב זה צריך היה גוטנברג לשלב מספר המצאות: תבנית יציקה, שתאפשר להפיק עותקים רבים וזהים של אותיות בולטות. סגסוגת מתאימה לאותיות סדר דפוס, נוקשה דיה לעמוד בלחץ מכבש הדפוס, גמישה דיה לאפשר לחץ אחיד על פני כל משטח הדפוס, קלה למיחזור ובעלת נקודת היתוך נמוכה יחסית.
3. אֶרֶאופֶּגִיטִיקָה או בשמה המלא "אראופגיטיקה: נאומו של מר ג'ון מילטון בפני הפרלמנט של אנגליה למען חירות ההדפסה שאינה זקוקה לרישיון" (באנגלית: *Areopagitica: A speech of Mr. John Milton for the liberty of unlicensed printing to the Parliament of England*) היא מסה פוליטית כנגד צנזורה שנחשבת לאחת ההגנות הראשונות והרהוטות ביותר שנכתבו מעולם על למען חופש העיתונות.
4. חברה שרוב חבריה הם איכרים, הכפופים בדרכים שונות לאליטה מצומצמת של אדונים החיה מפרי עמלם ופורשת עליהם חסות.
5. סטיארט, 1999: 24
6. חשוב להדגיש כי לחלק גדול מאותן המצאות לא נודעה השפעה ישירה על האדם עד לשנת 1914. כך למשל הטיסה הממונעת הראשונה של האחים רייט (1903), כמו גם נוסחאותיו הרות הגורל של אלברט איינשטיין (1905), יגלו את עוצמת השפעתן רק במהלך שתי מלחמות העולם.
7. יוז, ללא שנה: 9-10
8. יוז, 1989: 11
9. אנדרסון, ללא שנה: 41
1. גלנר, 1994: 72
1. אלמוג, 1997: 30-31
1. בן עמוס, 1993: 22
1. Barthes, 1977: 32-52
1. הובסבאום, 2006: 134-136
1. אנדרסון, ללא שנה: 76
1. ראו: טארד, 2001: 93-108
1. אנדרסון, 1999: 36
1. סוידלר, 2004: 86-91
1. גורביץ, 1997: 18
2. אלמוג 1997: 124-127
2. אנדרסון, ללא שנה: 174
2. ראו: גרץ, 1990: 53
2. זנד, 2002: 69
2. יוז, ללא שנה: 55
2. מוסה, 1993
2. אורול, 1981

27. בחברה העתידנית שיצר האקסלי, אנשים נוצקים לתוך חברת קאסטות קונפורמית, שאמצעי האכיפה בה הם כימיים. קבוצות של ילדים זהים, מהונדסים במעבדות פוריות, וכדי לשלוט באינטליגנציה ובהתפתחות הפיזית של העוברים, מונעים מהם חמצן ומשפיעים על התפתחותם באמצעים כימיים. בחברה הזאת יוצרים באזרחים התניה מגיל רך מאוד: למשל, תינוקות מהמעמדות הנמוכים מקבלים מכות חשמל כאשר הם מתקרבים לספרים, כדי להבטיח שבבגרותם יתרחקו מהם. כל אי-שביעות רצון שנשארת אצל האזרחים למרות תהליך ההתניה, מטופלת באמצעות סם אנטי-דיכאוני, נטול כל תופעות לוואי, בשם "סומא", המחולק להמונים בעידוד הממשל, כלול בתוך מאכלים, ומשמש כגז להשתלטות במקרים המועטים של מרד המעמדות הנמוכים.

28. הסוציולוג רולן בארת כתב בשעתו, כי "האימה הבינגושית היא בשמיים" בארת, 1998: 56

29. מקלוהן, 2003: 45-53

30. הפנתרים השחורים היתה תנועה שחורה שקראה לשינוי סדר היום הפוליטי בצורה רדיקלית ונשענה על המסרים של מלקולם איקס, מרקוס גארבי, מאו צה טונג, צ'ה גווארה ופרנץ פאנון. התנועה הפיצה את רעיון הלאומיות השחורה והתקיימה מתחילת שנות השישים ועד סוף שנות השבעים. ניוטון הנהיג את התנועה ביחד עם בובי סיל.

31. Mills, 1956

32. מרקוזה, 1969

33. מצוטט אצל: שבירו, 1997

34. כצמן, 1993: 59

35. להלן ביקורת שנכתבה ב-Time באותה שנה על המדריך הזה: Who are all those upwardly mobile folk with designer water, running shoes, pickled parquet floors and \$450,000 condos in semislum buildings? Yuppies, of course, for Young Urban Professionals, and the one true guide to their carefully hectic life-style is The Yuppie Handbook (Long Shadow Books; \$4.95). Tongue firmly in chic, Authors Marissa Piesman and Marilee Hartley tirelessly chronicle the ways of the Yuppie, along with its lesser-known subspecies the Guppie (Gay Urban Professional) and Puppie (Pregnant Urban Professional). Both writers are accredited Yups: Piesman, 32, is a lawyer, and Hartley, 38, is an editor

The slim volume is yet another clone of a reigning champion in the impulse book market, The Official Preppy Handbook, which appeared three years ago and has more than 1.3 million copies in print. The new manual is aimed at an affluent, surefire market: the upscale young singles and dual-career couples gathered in or near big cities. Long the darlings of the advertising world and the media, these fast-trackers are now united under a sassy name and invited to smile along at their own trendiness

Yuppies are dedicated to the twin goals of making piles of money and achieving perfection through physical fitness and therapy. The Yuppie wakes to a digital alarm, sets down the dog food for the akita and jogs for the beta-endorphins before putting in a typically grueling day at the office, followed by an hour of therapy and meeting of the condo board. There is no time for sex, so for many Yuppies celibacy is a way of life. Yuppies eat tortellini, tuna sashimi and chefs salad, and favor restaurants with ceiling fans and dark green walls. No instant food ever passes Yuppie lips. The kitchen features scores of exotic appliances that cannot be washed in the dishwasher, window herb gardens and a double sink for draining pasta

Yuppie meals are served on plain white plates, set down on straw place mats. The dining table, preferably butcher block, glass or marble, must never match the dining chairs. Yuppies angle for Queen Anne service as a wedding gift, then use their half of the service for everyday flatware after the divorce. As wedding presents, Yuppies give ski wax, an ounce of saffron or a specially written home-computer program, the Yuppie equivalent of a handmade quilt

:The Yupification of a neighborhood is an awesome spectacle. Say the authors

Yuppies descend in swarms and leave nothing behind but Dumpsters filled with discarded "linoleum." Some signs of imminent Yupification: forced relocation of candy stores and

laundromats, the proliferation of gourmet-food stores and the appearance of disoriented bums trying to figure out why their favorite bar now has an asparagus fern in the window. Yuppies do not reside in houses or apartments but in "living spaces," often in run-down neighborhoods from which their immigrant grandparents fled. "Yuppies will live anywhere," says the ".Handbook," as long as the floors are genuine parquet and there's another Yuppie on the block

Yuppies never take naps (except on New Year's Day), never have anything plastic in their living spaces (except the push-button phones) and never vacation anywhere their parents might .have been

The Yuppie prefers Aruba, Fiji or some presumably undiscovered inn, "only to find the dining room packed with M.B.A.s ordering cassis sherbet for dessert." Favored movies include Annie Hall (in fact, anything by Woody Allen), Casablanca (because of the ceiling fans), An Unmarried Woman (excellent footage of SoHo lofts) and Chariots of Fire (crucial emphasis on athletics, .(competitiveness and expensive clothing

Under the mild satire, the book suffices well enough as a how-to guide for aspiring Yuppies from the provinces who desperately want to avoid appearing gauche in the big city. Having it both ways probably means that the authors will achieve a cardinal Yuppie goal: an income in .six figures

Shapiro, N.D: 140 .36

Shapiro, 1986: 139 .37 ראו גם: הערך "יאפים" באנציקלופדיית סט. ג'יימס לתרבות פופולרית (באנגלית)

המוטיב הזה מופיע גם בספרים וסרטים נוספים. כך למשל, סרט הקולנוע "וול סטריט" מ-1987, בכיכובם של מייקל דאגלס וצ'ארלי שיין, שעסק בחייהם של סוחרני ניירות ערך, תואר כמשקף את תרבות תאוות הבצע של היאפים בשנות ה-80. הרומן של צ'אק פלאניוק מ-1996, "מועדון קרב", שהפך ב-1999 גם לסרט קולנוע מצליח; הרומן של ברט איסטון אליס מ-1991, "אמריקן פסיכו", שהפך ב-2000 גם הוא לסרט מצליח.

המלה thirtysomething נוספה למילון אוקספורד ב-1993. .39

קרפל, 2009 .40

לקריאה נוספת ראו: פוסטמן, 1986 .41

גאנס, 1999: 57 .42

אלמוג 1999: 36 .43

ליוטר, 1999 .44

ראו גם: בן פורת, 1999: 160 .45

בנימין, 1996: 156-177 .46

Gibson, 1986 .47

ג'יימסון, 1990: 113 .48

SoHo, Wikipedia .49

Florida, 2002 .50

לעניין זה ראו ספרה רבה ההשפעה של ג'יין ג'קוב: "מותן וחייהן של ערים אמריקאיות גדולות" 1961 (Jacobs, 1961) .51

טלי, 2013 .52

Manning, 2000 .53

האריס, 1991: 217 .54

Veblen, 1994 .55

גאנס, ללא תאריך: 58 .56

ג'יימסון, ללא תאריך: 102-104 .57

טאוב, 1997: 68-84 .58

קלדרון, 2000: 195-205 .59

ניצן, 1999 .60

טאוב' 2003 .61

יחימוביץ', 2003 .62

ניצן, 2003 .63

64. גופמן, 1980
65. 'מטרוסקסואל', ויקיפדיה.
66. בודריאר, 2007: 46-7
67. הורוקס, 2002: 77
68. שיר-רוז, 2007
69. קופלנד, 1995
70. שקד, 2006
71. קו ה-TGV הראשון באירופה (270 קמ"ש) נחנך בתחילת שנות השמונים בין פריז לליון. בתוך פחות מ-15 שנה היתה הרכבת המהירה מאוד לאלמנט מרכזי בתשתית התחבורה של צרפת והיא עומדת להיות אלמנט תחבורתי מרכזי באירופה כולה במאה העשרים ואחת. קווים מהירים קיימים כבר באיטליה, גרמניה, ספרד ושוודיה. בסוף 1997 חנך מלך בלגיה את הרכבת החדשה והמהודרת 'טאליס' המקשרת בין בריסל לפריז, המרוחקות זו מזו 300 ק"מ. זמן הנסיעה בין שתי הערים הוא שעה ו-25 דקות. הקו החדש מקצר את זמני הנסיעה בצפון אירופה באופן משמעותי. למשל, הנסיעה מפריז לאמסטרדם נמשכת כעת פחות מארבע שעות ומחירה 73 דולר (כרטיס רגיל). זמן הנסיעה צפוי להתקצר עוד בשנים הקרובות עם השיפור במסילות ובטכנולוגיית ההסעה. באירופה מתוכננת רשת קווי רכבת מהירים ש'יהדקו' את אירופה ויבטלו את הגבולות הישנים.
72. התיירות הבינלאומית עלתה בשני העשורים האחרונים במאות אחוזים והפכה לתעשייה הגדולה בעולם. לדוגמה, בשנת 1994 הכניסה התיירות הבינלאומית לעוסקים בה כ-3400 מיליארד דולר בשנה. באותה שנה היו 540 מיליון כניסות של תיירים ולמעלה מ-200 מיליון איש הועסקו בענף בכל העולם (על פי נתוני האו"ם).
73. מ-1 בינואר 1999 מבוצעות כל הפעולות הבין-בנקאיות באירופה ביורו. המדינות בגוש היוורו משתמשות מאז במטבע החדש לצורך חישוב חובותיהן ונכסיהן וגם התקציבים הלאומיים מנוהלים ביורו. החל ב-1 בינואר 2002 נעשה היוורו המטבע החוקי היחיד בחלק ממדינות אירופה ובוטל המטבע הלאומי שלהן.
74. על האבולוציה של המבנה החברתי כתולדה של המצאות טכנולוגיות ושינויים יסודיים ברפואה חלוקת העבודה בחברה ראו: גלנר, 1994; Johnson and Earl, 1994
75. ראו: אליאב-פלדון, 2002
76. כגון CNN, FOX NEWS, VH1, MTV, FTV, ESPN, EUROSPORT.
77. מעניינת וסמלית בהקשר זה היא היוזמה החדשה להקמת 'מוזיאון אירופה'. מוזיאונים היו תמיד מקדשים חשובים ליצירת זהות לאומית, ולכן החלטה זו של האיחוד האירופי היא שלב נוסף באינטגרציה של ארצות המערב וביצירת תרבות וזהות מערבית משותפת.
78. ראו: Bar-Haim, 1995
79. התופעה ועל התקרבותה של תל אביב למודל הזה ראו: שחר, 2000: 59-68
80. הסרט היה מועמד לשישה פרסי גלובוס הזהב, וזכה בפרס לתסריט הטוב ביותר ובשש מועמדויות לפרס אוסקר.
81. בתהליך הפיטורים הקצר, העובד נקרא לשיחה אל ראיין, לפי רשימה מוכנה מראש, ומקבל את הודעת הפיטורים. לאורך הסרט מוצגות תגובותיהם של עובדים רבים ברגע קבלת הבשורה המרה.
82. הפערים בין מדינות העולם 'הראשון' למדינות העולם 'השלישי' רק מתרחבים, והדבר מקשה כמובן על יצירת עולם אחיד חסר גבולות. מדו"ח תוכנית האו"ם לפיתוח לשנת 1999 עולה כי הונם של שלושת האנשים העשירים בעולם - שני הבעלים של 'מיקרוסופט', ביל גייטס ופול אלן, והבעלים של רשת 'וולמארט' האמריקנית - שווה לייצור הלאומי של 35 המדינות העניות בעולם, שבהן חיים כיום 600 מיליון בני אדם. לפי מחברי הדו"ח, הונם של 200 האנשים העשירים בעולם שווה להכנסה המשותפת של כ-40% מתושבי כדור הארץ בעלי ההכנסה הנמוכה ביותר, כמובן.
83. ראו: הבנק העולמי, 1999/2000; הבנק העולמי, 2000
84. Gianoulis, 2002
85. Brooks, 2000
86. Brooks, 2000
87. סריג, 2002
88. אלמוג, 1999: 26
89. אלמוג, 1999
90. אלמוג, 2007: 37-38
91. Brooks, N.D: 84-102
92. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1996
93. אתגר, 1997
94. בבעלותה של משפחה ממוצעת מ'המעמד הבינוני' דירה שגודלה 3-5 חדרי מגורים (כ-90 מ"ר בממוצע). תכולתה כוללת מטבח מאובזר (תנור, כיריים, מיקרו-גל, מיקסר, מעבד מזון, אולי גם מקפיא), טלפון ביתי וטלפונים סלולריים

(לפחות לשני ההורים), טלוויזיה, מקרן (ובדרך כלל גם מצלמה), וידאו, מכונת כביסה, מייבש כביסה, שואב אבק, מחשב אישי, מכונת פריט או שתיים (ממורל של עד שבע שנים). היא אוכלת לפחות פעם בחודש במסעדה ויוצאת לחופשה שנתית אחת לפחות בחו"ל ו/בית מלון בארץ (ההורים לכד או עם הילדים). סיפורה של מצלמת הווידאו צופן בחובו את סיפור הפופולריות של המותרות שהתחולל בישראל בפחות משני עשורים: בערב חג המולד 1986 דיווחה העיתונות האמריקנית על מתנת חג מולד מופלאה לעשירים בלבד: מצלמת וידאו של 'קנון' שהיא גם מקרנה. המחיר: 35,800 דולר. כיום, רובן המכריע של מצלמות הווידאו המצויות בבתים בישראל הן גם מקרנות. המחיר: פחות מ-500 דולר. למעשה, מצלמת הקלטות היא כבר פאסה ולשוק מגיע היום הדור החדש של המצלמות הדיגיטליות.

95. ראו: אוהנה, 1998

96. בנוסף, שודרה הסדרה בשידורים חוזרים בערוץ הוט 3 וכן בערוץ 2. כל שחקני "החמישייה הקאמרית" השתתפו בה, והיא נוצרה על ידי יוצרי "החמישייה הקאמרית", הבמאי איתן צור והתסריטאי אסף ציפור.

97. בזמנו קרוב ל-40% מצופי היו בעלי השכלה גבוהה לעומת כ-27% אצל דן שילון דודו טופז ואלי יצפאן ו-30% בפספוסים.

98. Vick, 2013

99. ישנן גרסאות נוספות למושג כגון: brainiac שמשמעותו דומה אך מתונה יותר (כלומר brainiac הוא כמו הnerd רק יותר נורמטיבי כביכול), geek וכן ביטויים המאפיינים מקומות ספציפיים כגון swots (מעמד הפועלים באוסטרליה) וכן wills (במרכז ארה"ב). שני מונחים רלוונטיים נוספים הם: freak, המתחסס בדרך כלל לכל חריג חברתי, ו-dweeb, המציין חנון מוזר ופתטי.

100. ללא שם מחבר, 2009

101. אף שהמונח מתייחס בדרך כלל לגברים ולילדים, המקבילה הנשית (חנונית או חננה) קיימת אף היא בסלנג ובמציאות.

102. מנדלסון, 2005

103. בקיצוניותה דומה ההתנהגות החנונית להפרעה הקרויה תסמונת אספרגר.

104. לדוגמה: בקומדיה האמריקנית "עולם אחר", החנון דווין ויין, שאוהב מתמטיקה, מצליח לכבוש את לבה של האריסטוקרטית המטופחת ויטלי גילברט.

105. חנון, ויקיפדיה.

106. Wikipedia, the free encyclopedia.

107. כך למשל, סטיב ארקל מ'אריזה משפחתית', מילהאוס מ'משפחת סמיפסון', ג'רי מ'פארקר לואיס', כמעט כל הדמויות שמשחק השחקן טובי מקגווייר (תקנות בית השיכר', 'פלונטוויל', 'ספיידרמן', 'לרכב עם השטן', 'סופת קרח'), הדמויות שמשחק וודי אלן, דיוויד שווימר ('חברים') וכן סדרות טלוויזיה המוקדשות לנושא: 'היפה והגיק' (על משקל 'היפה והחיה') וכן 'הפריקים והגיקים'.

דוגמא בולטת היא סדרת הסיטקום "המפץ הגדול" (באנגלית: The Big Bang Theory) היא סדרת סיטקום אמריקאית שנוצרה והופקה על ידי צ'אק לורי (מיוצרי הסדרה שני גברים וחצי) וביל פראדי, בשיתוף חברת האחים וורנר. פרק הפיילוט של הסדרה שודר ברשת CBS ב-24 בספטמבר 2007. באוגוסט 2009 זכתה הסדרה בפרס TCA בעבור "סדרת הקומדיה הטובה ביותר". ב-27 במרץ 2013 הודיעה CBS על חידוש הסדרה לעונה שביעית שהחלה ב-26 בספטמבר 2013. במרכז הסדרה שני צעירים, פיזיקאים מחוננים העובדים במכון הטכנולוגי של קליפורניה. מאפיין כללי של דמויות המדענים הוא אי השתלבות חברתית ועולם פנימי בו קומיקס ומדע בידיוני תופסים מקום נרחב. בדיחות רבות נסובות סביב פרשנות שונה למצבים חברתיים של הגיבורים. ישנו גם מעין 'הומר פנימי' בנוגע לתחומי המדע בכלל ופיזיקה בפרט.

דוגמאות בולטות נוספות הן: התוכנית האמריקאית "Beauty and the Geek" שהופקה על ידי אשטון קוצ'ר. יומנו של חנון (באנגלית: Diary of a Wimpy Kid) היא סדרת ספרים שנכתבה בידי הסופר והמאייר האמריקאי ג'ף קיני, המתארים את עולמו של תלמיד חטיבת ביניים בשם גרג הפלי. במקור, היה הספר סדרת קומיקס שפורסמה בהמשכים באתר FunBrain.com אך כאשר הוחלט להפוך את העלילה לספר מודפס, החליט קיני לפצל אותה למספר ספרים. הפורמט בו נכתב הספר הוא מיוחד. בהיותו, כביכול, יומן של ילד בכיתה ז', הספר כתוב ב"כתב יד" גדול, עמוד של הספר מכיל מעט טקסט יחסית, והאיורים הם רבים ומאירים כאילו אויירו על ידי ילד. גם השפה ואוצר הדימויים והמילים הם ילדותיים במכוון. סדרת הקומיקס "יומנו של חנון" התפרסמה באתר "FunBrain" משנת 2004 וזכתה לקהל קוראים של מיליונים. הספר הראשון בסדרה, "יומנו של חנון" יצא לאור באפריל 2007 בארצות הברית, והתקבל בהתלהבות. הוצאת הספר לאור במקביל לפרסום הסדרה באינטרנט, הייתה מודל לשיווק באינטרנט, כשקיני, מעצב אתרים בהכשרתו, נבחר בשל הצלחה זו להיות אחד מ-"100 האנשים המשפיעים" לשנת 2009 על ידי טיים מגזין. הספר שהה למעלה משנה ברשימת רבי המכר של הניו יורק טיימס.

עד עתה יצאו מהסדרה שבעה ספרים ושלושה ספרי בונוס. בנוסף ישנם שלושה סרטים המבוססים על הספרים בסדרה.

108. רותה, 2011

109. סילברסטון, ר. (2003). טלוויזיה, אונטולוגיה והאובייקט המעברי. בתוך ת. ליבס ומ. וטלמן (עורכות), תקשורת כתרבות

110. דימויים פופולאריים של האקר אפשר למצוא בסרטם הידוע של האחים וואשוקי 'המאטריקס' (The Matrix) ובסרטו של דייוויד קרוננברג 'אקזיסטנס' (eXistenZ). קרוננברג מנסה להראות ב'אקזיסטנס', כי מפתחי העולמות הוירטואליים, החנונים, הופכים בהדרגה לדמויות נערצות, בעלות כוח ממון והשפעה תרבותית לא מבוטלת. אפשר ויש בסרטו ביקורת מובלעת כלפי אימפריית המחשבים הגלובאלית של החנון המצליח בכל הזמנים - ביל גייטס. יתר על כן, הן ב'המאטריקס' והן ב'אקזיסטנס' גופם החנוני של הגיבורים עובר איזושהי השבחה וירטואלית שאמורה לחלצו ממגבלות גופו המציאותי.
111. ראו למשל "ילקוט הכזבים" או "שמונה בעקבות אחד".
112. מקור הכינוי "ילד טוב ירושלים" כפיפה מבר, ומעידים עליה רבים וטובים שנשאו אותה על ראשיהם לפני שנות דור. הכפיפה היתה מחולקת לרבעים, ועליה היו רקומות שלוש המלים. סדר המלים היה, בהתאמה לרבעים: ילד - ירושלים - טוב - ירושלים, ובגרסה אחרת: על רבע אחד היה רקום "ילד", על השני "טוב", על השלישי "ירושלים", הרביעי היה מעוט בפרח רקום. כיפות דומות, ועליהן רקומה המילה "ירושלים" בלבד, נועדו למבוגרים. מקור הכינוי "ויצמח" (או ויצמך, ובקיצור - ויץ) בתוספת "ויצמח פורקניה ויקריב משיחיה" שנוהגים החסידים להוסיף ל"קדיש", כפי שהוא נהגה בהגייה אשכנזית, ומשמעותו נובעת מהסטריאוטיפ של החסיד המוזר שמנהגיו משונים. חנון, ויקפדיה, האנציקלופדיה החופשית.
- הדמות הזאת באה לידי ביטוי סטריאוטיפי ופולקלוריסטי מזוהך בדמותו של החסיד המגמגם, קוני למל, בסרט "שני קוני למל" (1966) (שהפך את השחקן מייק בורשטיין לכוכב בן לילה. קוני למל מתואר כחסיד גלותי ולבנבן, ניהוח ידישאי בקולו, רווח בין שינוי, פוני קצר ופאות משתלשלות מבעד לכובע שלראשו. לצווארו פפיון, וגרביו משוכים עד לברכיו.
113. אלמוג, 1997. אבטיפוס של החנון הגלותי הנשלט על ידי אמו, על רקע שנות החמישים, מופיע בסרטו של בועז דוידזון "אלכס חולה אהבה" (1986)
114. מקור הכינוי במאמר של בנימין תמוז ב "הארץ" משנות החמישים.
115. ארד, 2011
116. אפשר להזכיר בהקשר זה את, רם עברון, יעקב אחימאיר, ירון לונדון, דניאל פאר, יצחק שמעוני, דן כנר, שרי רו ומאוחר יותר אורי לוי, עודד שחר, יגאל רביד, דויד ויצטום, אורן נהרי.
117. מקורו של הכינוי "יורם" ככל הנראה במחזה "ילדי הצל" מאת בן ציון תומר, שהתפרסם בארץ בשנות השישים. גיבור המחזה יורם הוא חנון המנסה להפוך לצבר "גזעי", אך אינו יכול להתעלות על גלותיותו, דבר שמוטח בפניו שוב ושוב על ידי חברי הקיבוץ. חנון, האנציקלופדיה החופשית.
118. למשל, ירמיהו יובל, אהרן ברק, רות גביון ומיכאל הרסגור.
119. דורי בן זאב, מולי שפירא, ארז טל, אברי גלעד, רפי רשף וקובי מידן. חנון מיתולוגי שצמח בגלי צה"ל בשנות השמונים, אך ביטא דווקא שמרנות יותר ממדרנות, הוא אבשלום קור. קור לא רק שאינו מתכחש לסגנונו החנוני, אלא שהצליח למנף אותו, באמצעות ידע רב וחיוך כובש, למעין מותג תרבות של "מגן הלשון העברית".
120. הידועים ביניהם היו יוסי שריד, מרדכי וירשובסקי, דדי צוקר, יאיר צבן וצלי רשף.
121. תום שגב, דורון רוזנבלום, בני ציפר, יורם ברונר, בסקי, מיכאל הנדלזליץ ועוד. אגב, ידיעות אחרונות הממלכתית הצמיח רק חנון צמרת אחד בסגל המוביל: סבר פלוצקר החכם והבלתי נלאה.
122. בני בגין, דן מרידור, דני נווה, יובל שטייניץ וגדעון סער. המערך הסתפק בחנונים יבשושיים כמוש בח ויס, יונה יהב, דויד ליבאי ודניאל בן סימון. יש הרואים בשלי יחימוביץ, המנהיגה הנוכחית של מפלגת העבודה סוג של חננה משודרגת. כך או אחרת, מה שבטוח הוא שמתחרה העיקרי שלה, בז'י הרצוג הוא חנון במלוא רמ"ח אבריו.
123. יש הנשבעים שאחמד טיבי וחנון זועבי משלבים בדמותם המיטנטית גם חנוניות קלה.
124. גברים חנונים זוכים להתייחסות רחבה בתרבות, אבל הגרסה הנשית שלהן - כמעט שלא. ד"ר סיגל ברק-ברנדס, מרצה בבית הספר לתקשורת במכללה למנהל, אומרת כי בעוד החנון נחשב לחלק מהחברה, החנוניות מוקצות. "העיסוק בחנוניות תמיד עולה בהקשר שלילי ביותר, קשור בדחייה חברתית, מוזרות וכיעור. בתרבות אף פעם לא תתואר חנונית יפה. כמובן, אין לזה שום אחיזה במציאות. באוניברסיטאות יש הרבה יותר סטודנטיות מצטיינות מסטודנטים מצטיינים, וזה המצב גם בבתי הספר - אך בייצוגים במדיה זה נעלם, ישנה הכחדה של ייצוג נערות חכמות" (ארד, 2011).
125. על פי הויקימילון הלפלף הוא "סטריאוטיפי או ארכיטיפי, המתייחס בדרך כלל לבני אדם הניחנים באינטליגנציה גבוהה מהממוצע, ושתחומי העניין שלהם (לרוב מדעים, מתמטיקה, מדע בדיוני, פנטזיה ועוד) אינם מנת חלקם של רוב בני החברה הסובבת אותם." על פי המילוג, הלפלף הוא "אדם חסר ביטחון ומשעמם".
126. המקור האטימולוגי לתואר חנון (על-פי "מילון הסלנג המקיף" מאת רוביק רוזנטל) הוא מהשפה הערבית מרוקאית: חנונה שמשמעותה "נזלת" (במובן "זב חוטם"). ייתכן גם שקליטת המילה וחלק ממשמעויותיה קשורים בדמיונה למילה "מחונן". עם הזמן נוצרו הוריאציות "חננה ו"חנאג" ולימים המושג המקביל "ילד כאפות".
127. למשל, שלמה ניצן, משה דן, טל מוסרי, גדי טאוב ועודד מנשה.
128. למשל, גיל חובב, ניצן הורוביץ, עברי לידר, אביעד קיסוס ואסי עזר.

129. בארה"ב אלה גיבורים כמו ג'רי סינפילד, ג'יי לנו, דיוויד לטרמן וג'ים קרי ואצלנו: אדיר מילר, משה פרסטר, אבי גרנייק, עידן אלתרמן, מיכאל הנגבי, אבי נוסבוים, שי גולדשטיין, משה פרסטר, ארז שלם, אבי אטינגר (יטינגר), אורי גוטליב, טל פרימן, אייל קיציס, רועי בר נתן, אסף אשתר, יובל סמו, דודו ארז, רועי לוי, דויד קיגלר, ישראל קטורזה.
130. אבי מלר, נדב יעקובי, שגיא כהן, ניב רסקין, אביב לביא, טל ברמן.
131. ב. מיכאל, חנוך מרמרי, קובי ניב, אפרים סידון, דודו גבע
132. כאן התפרסמו שני יוצמחים מיתולוגיים: דובי גל וספי ריבלין
133. מולי שגב, המפיק הראשי שלה וכמה מכותביה הראשיים הם חנונים: דוד ליפשיץ, ערן זרחוביץ', אבי אטינגר, אסף הראל, אבי נוסבאום
134. למשל, נדב איל, אייל פלד רביב דרוקר, דב גילהר, מתן חודרוב, גיל תמרי וגיא זהר, גיא לרר. אמנון אברמוביץ ואהוד יערי מחדשות ערוץ 2 הם חצאי חנונים שנועדו לאזן את הגבר גבר רוני דניאל. גם טטיאנה הופמן נותנת טק' חנוני לחדשות מאחורי הקלעים.
135. למשל, ארכדי דוכין, אסף אמדורסקי, יוני בלוך, קובי אוז, עברי לידר, בן ארצי ולי בירן.
136. ללא שם מחבר, 2009
137. בחור ניר, 2012
138. ברבנר, 2011
139. ארד, 2011
140. ללא שם מחבר, 2009

[לדף המאמר באתר <<](#)